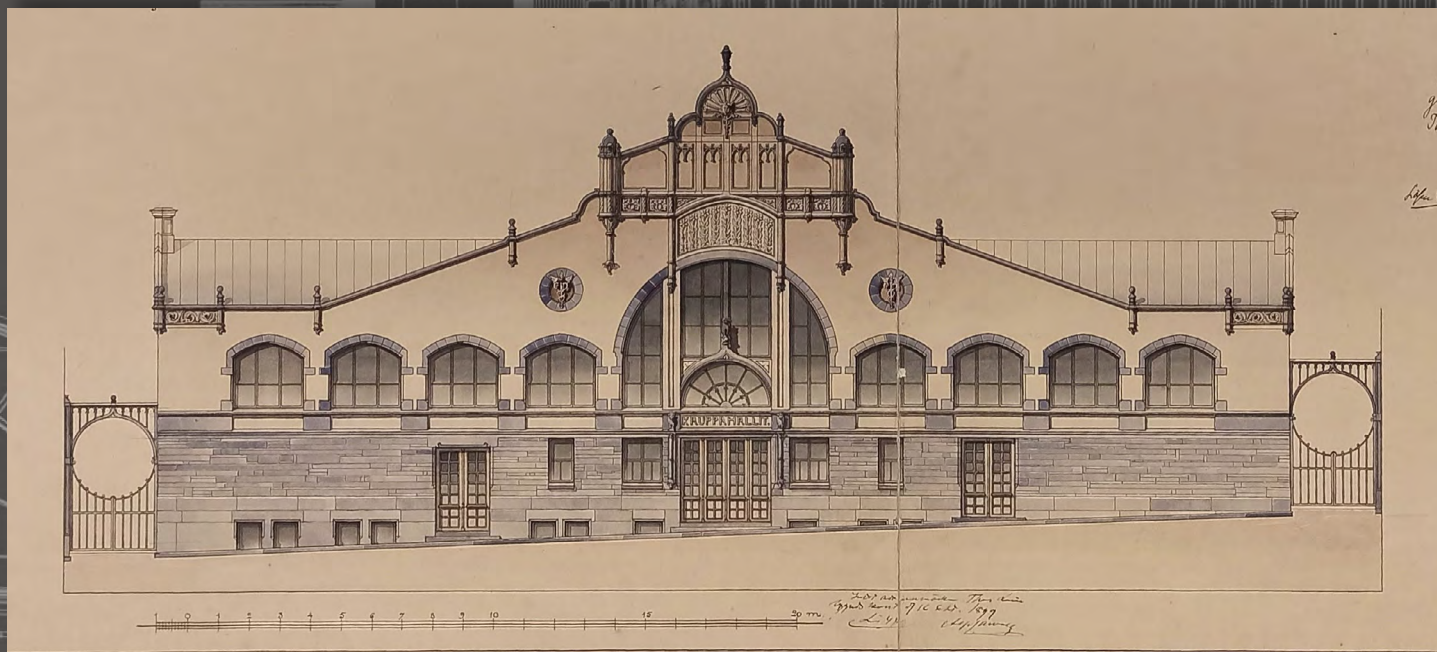

STADS SÄMUNDE
Å TOMTERNA N° 11 & 14

TAMPEREEN KAUPPAHALLI

RAKENNUSHISTORIALLINEN SELVITYS

3.11.2021

Kannen kuva: Kauppahallin väritetty piirustus julkisivusta Hallituskadulle päin, Hjalmar Åberg, 1899. TPA.
Taustalla otteita Hjalmar Åbergin piirroksista vuodelta 1899. TPA.

Sisältö

1. JOHDANTO	5	HUONOJA AIKOJA	55
KOHTEEEN PERUSTIEDOT	5	KAUPPAHALLIN KEHITTÄMINEN	55
SELVITYKSEN TARKOITUS JA SISÄLTÖ	6		
KOHTEEEN DOKUMENTOINTIPROSESSI	6	4. MUUTOSVAIHEITA	56
KOHTEEEN SIJAINTI	7	KELLARIKAHVILA	56
VIEREISET KIINTEISTÖT	7	ENSIMMÄINEN MUUTOSPIIRUSTUS 1920-LUVULTA	57
RAKENNUS	8	KYLMÄTILOJEN PARANNUKSIA 1920-, 1930- JA 1950-LUVUILLA	57
KAAVA- JA SUOJELUTILANNE	9	SOSIAALITILALAAJENNUS ETSII PAIKKAANSA 1950-LUVULLA	59
AIEMMAT SELVITYKSET JA KIRJALLISET TEOKSET	10	1970-LUVUN TEKNISET UUDISTUKSET	60
KAUPPAHALLI RAKENNUSTYYPPINÄ	11	SOSIAALITILAT VÄLIAIKAISEEN RAKENNUKSEEN	62
		KELLARIKAHVILAN MUUTOKSIA	63
2. PAIKAN JA KAUPAN HISTORIAA	12	KATTOREMONTTI VUONNA 1986	64
TAMMERKOSKI – KAUPPAA LIIKENTEEEN SOLMUKOHDASSA	12	1980 JA -90 -LUKUJEN VAIHDE, MUUTOS JA PERUSPARANNUS	64
TAMPEREEN KAUPUNGIN PERUSTAMINEN	13	TEKNISIÄ UUDISTUKSIA JA 1. KERROKSEN SISÄTILAMUUTOKSET	70
KAUPPATORI JA HÄMEENKATU TAMPEREEN ENSIMMÄISISSÄ		LIIKETILA JA PORRASYTEYS KELLARIIN	73
ASEMAKAAVOISSA	14	JULKISIVUT	76
TORIKAUPPAA KAUPUNGISSA	16	5. NYKYTILANNE	77
1800-LUVUN LOPUN NOUSUKAUSI JA TEKNINEN KEHITYS		JULKISIVUT JA PIHAT	77
- PUUKAUPUNGIKSI KIVIKAUPUNGIKSI	17	1.KERROS	83
KYTTÄLÄN LIITOS	17	IKKUNAT	91
KAUPAN PAINOPISTEEN MUUTOS - HÄMEENKADUSTA PÄÄKATU	18	2. KERROKSEN LAAJENNUS	92
KAUPPAHALLIN TARVE HERÄÄ	18	KELLARIKERROS	93
		NYKYTILANTEEN POHJAPIIRUSTUKSET	99
3. KAUPPAHALLIN RAKENNUSHISTORIAA	19	6. OMINAISPIIRTEET, ARVOT JA MERKITYS	102
KAUPPAHALLILLE ETSITÄÄN PAIKKAA	19	ARKKITEHTONISET, RAKENNUSTAITEELLISET JA RAKENNUS-	
ENSIMMÄINEN KILPAILU VUONNA 1896	19	HISTORIAALLISET ARVOT	102
UUDEN TONTIN ETSINTÄÄ	22	HISTORIAALLISET JA KULTTUURIHISTORIAALLISET ARVOT	102
TOINEN KILPAILU VUONNA 1898	23	OMIN AISPIIRTEET	103
KILPAILUN SATOA	24	KAUPUNKIKUVALLINEN MERKITYS JA TULEVAISUUDEN POTENTIAALI	103
KILPAILUN RATKAISU	24	SOSIAALINEN JA YHTEISÖLLINEN MERKITYS	103
KILPAILUN VOITTAJA, MERCATO	29	Lähteet	105
HJALMAR ÅBERG, ARKKITEHTI	36		
ÅBERGIN PÄIVITETYT SUUNNITELMAT	38	LIITE 1: Pohjapiirros 1. kerros 1:200	
RAKENNUSAIKAISIA MUUTOKSIA	48	LIITE 2: Pohjapiirros Kellarikerros 1:200	
VALMIS RAKENNUS	50		
SUOJELUKIISTOJA	53		

TAMPEREEN KAUPPAHALLI

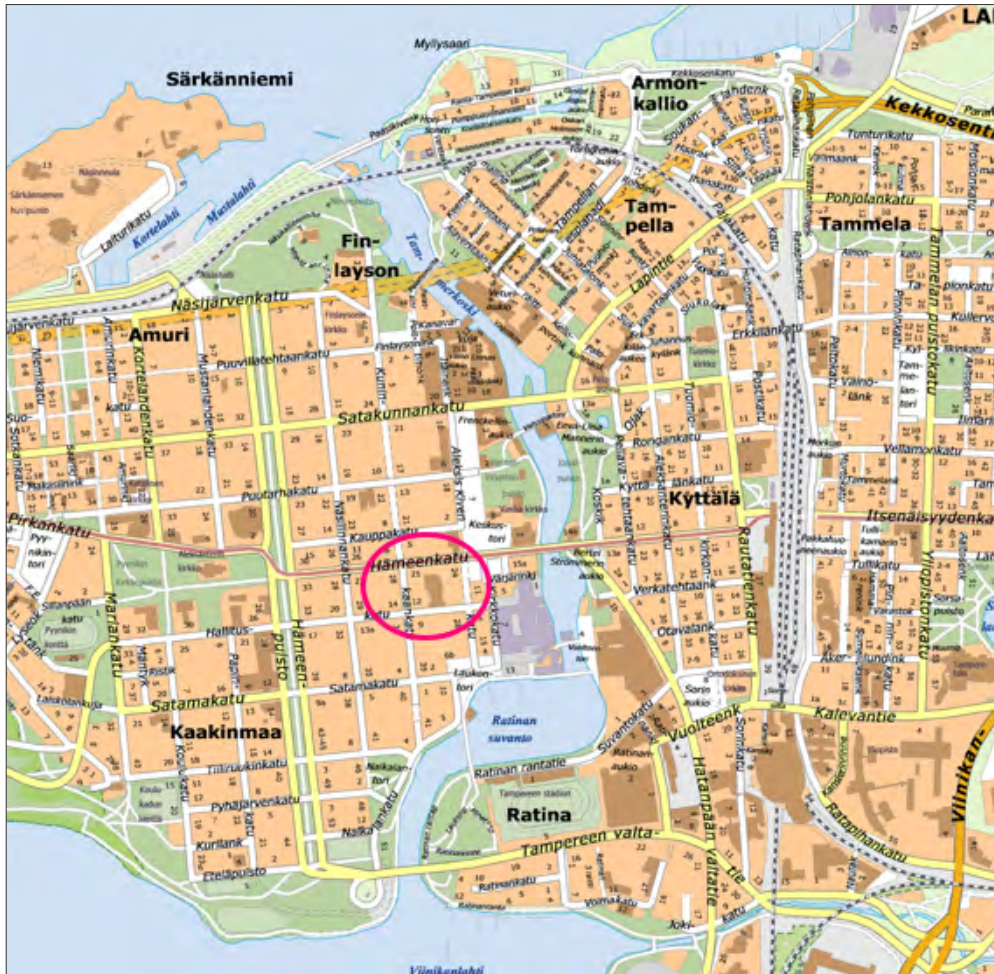
RAKENNUSHISTORIALLINEN SELVITYS

Tilaja:

Tampereen kaupunki
Kiinteistöt, tilat ja asuntopolitiikka
Asumisen kehittäminen ja palvelutilaverkot
Jarmo Viljakka
p. 040 806 4105
jarmo.viljakka@tampere.fi
Frenckellinaukio 2 B, PL471
33101 Tampere

Tekijä:

Mirkku Haapasaari, arkkitehti SAFA
p. 010 219 6065
mirkku.haapasaari@ark-kosunen.com
Arkkitehtitoimisto Lasse Kosunen Oy
Aleksis Kiven katu 11 B
33100 Tampere

Kauppahallin sijainti Tampereen Hämeenkadulla. Kartta: Tampereen kaupunki

1. JOHDANTO

KOHTEEN PERUSTIEDOT

Kohteen nimi:	Tampereen kauppahalli
Kohteen osoite:	Hämeenkatu 19 Hallituskatu 10 33200 Tampere
Kiinteistötiedot:	Kaupunki: Tampere Kaupunginosa: III- Hämeenkadun eteläpuoli Kortteli: 23 Tontti: 2 Rakennus: 1
Kiinteistötunnus:	837-103-23-2
Suunnittelija:	Hjalmar Åberg
Suunnitteluvuosi:	Kilpailusuunnitelma 1898 Lopulliset suunnitelmat 1899
Rakennusvuodet:	1899-1901

SELVITYKSEN TARKOITUS JA SISÄLTÖ

Kauppahallin rakennushistoriaselvitys on laadittu Tampereen kaupungin toimeksiantona. Selvityksessä käsitellään kiinteistön ja siihen liittyvän rakennuksen, rakennelmien ja rakennuspaikan historiaa, muutosvaiheita, ja ominaispiirteitä sekä dokumentoidaan nykytilanne. Kohteen kulttuuri- ja rakennushistorialliset sekä kaupunkikuvalliset arvot tuodaan selvityksessä esiin. Selvitys on tehty Museoviraston Talon tarinat-rakennushistorian selvitysoppaan ohjeita soveltaen.

Kirsi Kaivanto on pro gradu työssään "Tampereen kauppahalli ja virastotalo" (1986) sekä siihen perustuvassa kauppahallin 100-vuotisjuhlakirjassa "Mercato - kauppa hallissa" (2001) esitellyt ansiokkaasti mm. kauppahallia rakennustyyppinä, sekä kauppahallien historiaa suomessa ja ulkomailla. Kaivanto on myös käynyt läpi kauppahallin suunnittelijan G. H. Åbergin henkilöhistoriaa, uraa ja tuotantoa. Lisäksi kirjassa tuodaan esiin kauppahallin olemukselle tärkeintä ominaispiirrettä, kaupankäyntiä niin kauppiaiden kuin asiakkaiden näkökulmasta.

Tämä antaa tässä selvityksessä mahdollisuuden keskittyä itse Tampereen kauppahallin rakennukseen ja sen lähiympäristöön. Selvityksessä painotetaan kauppahallin rakennuksen ja rakenteiden muutosvaiheita ja nykytilaa sekä tulkitaan rakennuksen historian ja ominaispiirteiden ilmentymistä ja säilyneisyyttä tämän päivän rakennuksessa.

Kauppahallin rakennushistoriaa esitellään irrallaan virastotalon historiasta siinä määrin kuin se on mahdollista. Rakennukset on kuitenkin suunniteltu ja rakennettu kokonaisuutena ja niiden tarinat kietoutuvat yhteen. Rakennusten toiminnot ovat toisiinsa sekoittuneet ja niissä tehdyt muutostyöt ovat heijastuneet naapurirakennukseen.

KOHTEEN DOKUMENTOINTIPROSESSI

Selvitystyö on tehty vuoden 2021 kesä-lokakuussa. Maastotutkimusta on tehty paikan päällä ja valokuvattu sisä- ja ulkotilat syksyllä 2021.

Arkistotutkimuksella on selvitetty kohteessa tehdyt merkittävät muutokset. Selvitykseen on dokumentoitu vanhoja suunnitelmia, valokuvia ja karttoja. Kohdetta koskevaa materiaalia on kerätty Tampereen kaupunginarkistosta, tilapalveluiden ja rakennusvalvonnan arkistoista sekä Tampereen museoiden Siiri tietokannasta. Lisäksi on käytetty verkkolähteitä ja kirjallisia lähteitä, jotka on yksilöity lähdeluettelossa. Suullisesti kohteesta on keskusteltu kauppahallista ja virastotalosta pro gradu -tutkielman sekä kirjan "Mercato - kauppa hallissa" tehneen Kirsi Kaivannon kanssa.

Kootut materiaalit on analysoitu ja niiden pohjalta on arvioitu kohteen säilyneisyyttä, merkitystä, kulttuurihistoriallisia arvoja, säilytettäviä ominaispiirteitä sekä kohteen tulevaisuuden potentiaalia.

KOHTEEN SIJAINTI

Kohde sijaitsee Tampereen keskustassa, kaupungin pääkadun Hämeenkadun sekä Hallituskadun välisessä korttelissa nro 23. Kortteli rajautuu länsilaidaltaan Kuninkaankatuun ja itälaidaltaan Aleksis Kiven katuun ja Keskustoriin.

VIEREISET KIINTEISTÖT

Kauppahallin ja Hämeenkadun väliin sijoittuu Virastotalon rakennus, jonka läpi on maantasossa kulku kauppahalliin. Rakennukset suunniteltiin alun perin yhtenä kokonaisuutena.

Korttelin koilliskulmassa tontilla 10 on Andersin, Jung & Boman-sonin v. 1898-99 suunnittelema varhaista jugendia edustava Commercen talo sekä Bertel Strömmerin v. 1936 suunnittelema piharakennus.

Edellisen eteläpuolelle tontille 4 valmistui vuonna 1965 Kaija ja Heikki Sirenin suunnittelema Suomen Työväen Säästöpankin rakennus. Rakennus remontoitiin Kauppa-Aleksina tunnetuksi liikerakennukseksi v. 1991. Suunnitelmat teki Arkkitehtikonttori Petri Pussinen. Rakennuksessa on Aleksis Kiven kadun puolella 5-6 kerrosta ja pihan puolella 2.

Korttelin kaakkoiskulmassa sijaitsevan nelikerroksisen Puhe-
linosuuskunnan talon suunnitteli alun perin Bertel Strömmer. Rakennus valmistui vuonna 1932. Alkuperäinen rakennus on myöhemmin peittyneet vuosina 1967 ja 1980 tehtyjen julkisivumuutosten taakse.

Kauppahallin kiinteistön länsipuolella tontilla 16 sijaitsee viisi-
kerroksinen Sokoksen tavaratalo, jonka suunnitteli SOK:n rakennusosaston arkkitehti Pauli Lehtinen. Tavaratalo avattiin vuonna 1974. Rakennuksen eteläpään sijoittuvat pysäköintitilat.

Kauppahallin tontti. Tontin pohjoispuolella Hämeenkadun varrella virastotalo. Kuvan oikeassa yläkulmassa Keskustori, alareunassa pala Laukontoria. (Kuvälähde: Paikkatietoikkuna, ortokuva MML)

RAKENNUS

Tampereen kauppahalli on pohjoismaiden suurin kauppahalli. Halli ja siihen liittyvä virastotalo on rakennettu vuonna 1898 järjestetyn arkkitehtikilpailun voittajatyön pohjalta vuosina 1899-1901. Itse halli on yksikerroksinen korkea tila, jonka satulakattoa kannattelevat teräksiset kattoristikot. Katon keskiosa on basilikatyyliin korotettu, korotusta kiertävät kattoikkunat. Rakennuksen pohja on suorakaide, jonka eteläpäädyssä on lyhyet sivusiivet. Halli jakautuu kahteen osaan rungon poikki kulkevalla väliseinällä. Myymälät sijoittuvat 3 pitkittäiskäytävän varrelle

puiisiin myyntikojuihin. Ulkoseinien yläosaa kiertävät kaari-ikkunat. Julkisivut ovat luonnonkiveä ja puhtaaksimuurattua tai rapattua tiiltä. Hallituskadun pääjulkisivu on muita julkisivuja koristeellisempi.

Rakennuksessa on kellari, jossa sijaitsee varasto-, huolto-, sosiaali- ja työtiloja. Rakennusta kiertänyt huoltopihana toiminut kapea piha-alue on nyt luoteisosaltaan valokatteista sisätilaa, jonka kautta kauppahallin tilat yhdistyvät Sokoksen tavarataloon. Välitilassa sijaitsee kahvila ja myymälätilaa.

Kauppahallin pääjulkisivu etelään hallituskadulle.

Kauppahallin sisäänkäynti Hämeenkadulta virastotalon porttikäytävän kautta.

KAAVA- JA SUOJELUTILANNE

Kauppahalli suojeltiin Hämeen lääninhallituksen päätöksellä v. 1973. Valtioneuvosto vahvisti suojelupäätöksen v. 1975.

Tontilla on voimassa asemakaava nro 7405 vuodelta 1999, jossa tontilla on kaavamerkintä KL, liikerakennusten korttelialue. Tontin eteläpuolen piha-alueille saa sijoittaa maanalaisia tiloja, sekä niihin liittyviä maanpäällisiä rakenteita. Piha-alueiden pohjoispää on varattu yleiselle jalankululle, ne saa kattaa ja niihin saa sijoittaa liiketilaa, sekä maanalaista työtilaa, jota ei lasketa kerrosalaan.

Kauppahallin rakennuksella on suojelumerkintä sr-34:

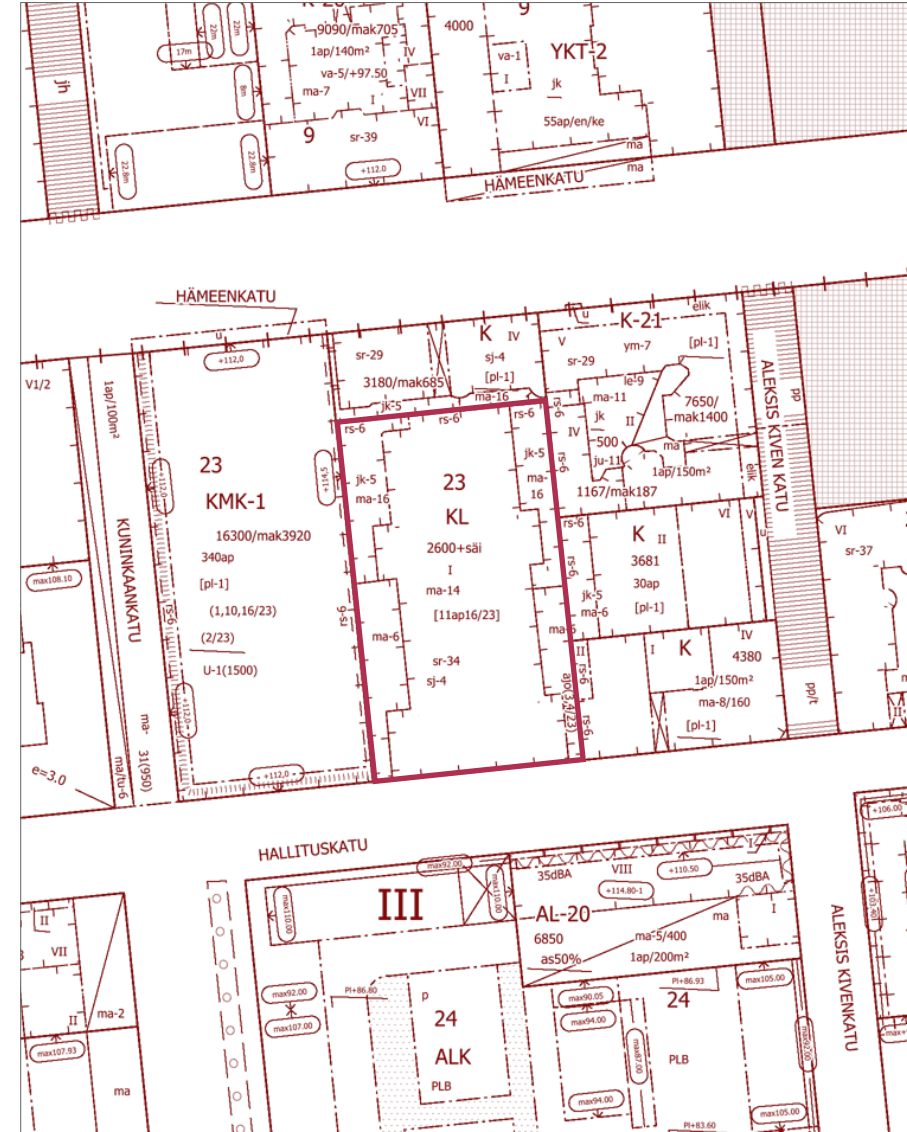
"Rakennustaiteellisesti ja kulttuurihistoriallisesti arvokas sekä kaupunkikuvan säilymisen kannalta tärkeä rakennus. Rakennusta ei saa purkaa. Rakennuksessa suoritettavilla korjaus- ja muutostöillä ei saa turmella rakennuksen, rakenteiden, julkisivujen tai kiinteän sisustuksen rakennustaiteellisia ja rakennusteknisiä arvoja eikä muuttaa rakennuksen räystäskorkeutta eikä kattomuotoa. Rakennuksen sisätilojen tilanjakoa ei saa oleellisesti muuttaa."

Virastotalolla on suojelumerkintä sr-29.

Molempien rakennusten tonteilla on suojelumerkintä sj-4:

"Rakennustaiteellisesti arvokas ja kaupunkikuvan säilymisen kannalta tärkeä alue, joka tulee säilyttää. Alueen kaupunkikuvan kannalta merkittävää luonnetta ei saa muuttaa. Alueen käyttöön liittyvät rakennukset tai rakennelmat tulee toteuttaa alueen rakennustaiteelliset ja kaupunkikuvalliset arvot huomioon ottavalla tavalla."

Rakennusten väliin jäävä alue kuuluu virastotalon tontille.

Ote ajantasa-asemakaavasta. Kauppahallin tontti rajattu punaisella. Kartat.tampere.fi/oskari/

AIEMMAT SELVITYKSET JA KIRJALLISET TEOKSET

Tampereen rakennuskulttuuri, maisemat ja luonnonsuojelu, 1985
Tampereen kaupungin kaavoitusviraston julkaisemassa selvityksessä kauppahalli ja virastotalo saivat luokituksen R.K.M. I, II, mikä tarkoittaa luokitusasteja:

- R rakennustaiteelliset perusteet
- K kulttuurihistorialliset perusteet
- M maisemalliset perusteet
- I Eri lakien, asetusten, asemakaavamääräysten tahi kaupungin sitoumuksen perusteella suojellut kohteet.
- II Kulttuurihistoriallisesti, historiallisesti, rakennustaiteellisesti, kaupunkikuvallisesti ja maisemallisesti erittäin merkittävät kohteet

Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri 1998
Vuonna 1985 tehtyä selvitystä päivittävä teos luokittelee kauppahallin ja virastotalon luokkaan RKM I:
R rakennustaide
K kulttuurihistoria
M maisema, kaupunkikuva, ympäristökokonaisuus
I suojeltu lailla tai asemakaavalla

Tampereen keskustan rakennettu kulttuuriympäristö 2012.
Hämeenkatu, Kauppakatu ja Itsenäisyydenkatu on valittu yhtenä kohteena Tampereen keskustan arvokkaiden rakennettujen kulttuuriympäristöjen luetteloon. Kauppahalli ja virastotalo on mainittu yhtenä alueen 43:sta tärkeästä rakennuskohteesta.

RKY, Museoviraston laatima rakennetun kulttuuriympäristön inventointi:

Hämeenkatu on yhdessä Hämeensillan ja Keskustorin kanssa yksi Tampereen valtakunnallisesti merkittävistä rakennetuista kulttuuriympäristöistä, eli RKY-kohteista.

Tampereen keskustan arkeologinen osayleiskaavainventointi, 2014.

Pirkanmaan maakuntamuseon kulttuuriympäristöyksikön arkeologin Sami Ranisen inventoinnissa kauppahallin kiinteistön välittömästä läheisyydestä ei löytynyt esihistoriallisia löytöjä. Lähimmät löydöt ovat Nalkalassa (Tiiliruukinkatu/Näsilinnakatu) sekä Tammerkosken pohjassa ja rannalta. Näsilinnankadulta on löytynyt myös rautakautinen keihäänkärki.

Inventoinnissa Kirjastonpuisto on rajattu teollisuushistorialliseksi muinaisjäännösalueeksi ja keskustorilta ja Tammerkoskelta on inventoinnissa rajattu suojeltavaksi arkeologiseksi intressialueeksi Tammerkosken kylään, kartanoon ja markkinapaikkaan liittyvän potentiaalın johdosta. Muutoin keskustan historialliset kylätontit ja torpanpaikat todettiin tuhoutuneiksi.

Kirsi Kaivanto on pro gradu työssään "Tampereen kauppahalli ja virastotalo" (1986) sekä siihen perustuvassa kauppahallin 100-vuotisjuhlakirjassa "Mercato- kauppaa hallissa" (2001) käsitellyt kauppahallin ja virastotalon historiaa, taustoja, hallikauppaa ja kauppiaskuntaa.

Seija Miettisen teoksen "Tampereen kauppahallin perinnettä" on koottu kauppahallilaisten muistoja ja muistelmia kauppahallin historian ajalta.

"Tampereen kauppahalli, Herkut ja Historia" teoksessa Timo Nygren ja Erkki Wessman yhdistävät kauppahallin historian ja ruokareseptit.

KAUPPAHALLI RAKENNUSTYYPINÄ

Kauppahalli on yleensä pitkänomainen yksi- tai kaksikerroksinen katettu hallimainen rakennus, jonka sisällä suuri määrä pienehköjä itsenäisiä myyntikojuja sijoittuu pitkittäiskäytävien laidoille. Kauppahallit voivat olla avoimia tai suljettuja. Myyntipaikat on tavanomaisesti erotettu toisistaan kevytrakenteisin seinin tai seinämin. Asiakas ei useinkaan astu sisälle kojuun, tosin tästä on nykyaikana alettu poiketa. Myytävät tuotteet ovat etenkin ennen vanhaan vastanneet pitkälle torikaupan tarjontaa.

Kauppahallien edeltäjiä olivat katetut markkinapaikat ja katu-tilat kuten pylväskäytävät myymälöineen. Esikuvia ovat olleet kreikkalaiseen agoraan tai roomalaiseen forumiin liittyvät pylväskäytävät ja itämaiset tai venäläiset basaarit. Tampereella pylväskäytäviä edustivat ns. pilarimyymälät, sekä kylmähallit Commercen talon eteläpuolella. Varsinaisten hallirakennusten rakennustyyppin esikuvana on usein ollut roomalaisten kehittämä kolmi- tai viisilaivainen basilika.

Kauppahallit ovat luontaisesti sijoittuneet torien läheisyyteen, usein kahden kadun väliin, päädyt kadun laidassa. Osa sijoittuu korttelin keskelle siten, että kadun varressa, arvokkaalla tonttimaalla on monikerroksinen liike- ja asuinrakennus.

Suomessa kauppahallien ensimmäinen kultakausi ajoittui hygieniamääräysten tiukennuttua vuosiin 1889-1914. Suomen ensimmäinen uusien säännösten mukainen kauppahalli rakennettiin Helsinkiin v.1889, seuraava Turkuun v.1896, molemmat Gustav Nyströmin käsialaa. Näitä seurasivat mm. Kotkan kauppahalli (Grahn, Hedman & Wasastjerna, 1898, purettu 1974), Kuopion kauppahalli (Johan Victor Strömberg 1902), Hietalahden kauppahalli (Selim. A. Lindqvist, 1903). Toinen kauppahallien rakentamiskausi oli 1920-luvulla mm. Porin kauppahalli (Oiva Viljanen 1927) ja Lahden kauppahalli (Eliel Saarisen toimisto 1923) ja kolmas jälleenrakentamisen aikakaudella 1950-luvulla (esim. Lappeenranta 1956).

Vanha kauppahalli, 1889. Kuva: Teuvo Kanerva 1982-86. MV. Kuvaa rajattu.

Turun kauppahalli, 1896. Kuva: Soile Tiirilä 2010. MV. Kuvaa rajattu.

Kangas- eli kylmähallit, Georg Schreck, 1902. Kuva: E.M. Staf. VKA.

2. PAIKAN JA KAUPAN HISTORIAA

TAMMERKOSKI – KAUPPAA LIIKENTEEN SOLMUKOHDASSA

Tammerkosken kylä oli syntynyt jo varhaiskeskiajalla. Kahden järviolueen välinen kannas, jota pitkin kulki Satakunnan ja Hämeen välinen tie, oli luontainen liikenteen solmukohta. Ympäröivän maakunnan tieverkko ohjautui ylittämään pitkän järvivyöhykkeen Tammerkosken sillan kohdalta. Vesitiet tulivat pohjoisen suunnalta Mustalahteen ja etelän suunnalta Pyhäjärven rantaan.

Tammerkosken kylä oli kihlakunnan tärkeä kokoontumispaikka jo 1500-luvulla ja vuonna 1602 Kaarle herttua antoi Porin porvareille luvan pitää Harjun markkinoita kerran vuodessa.

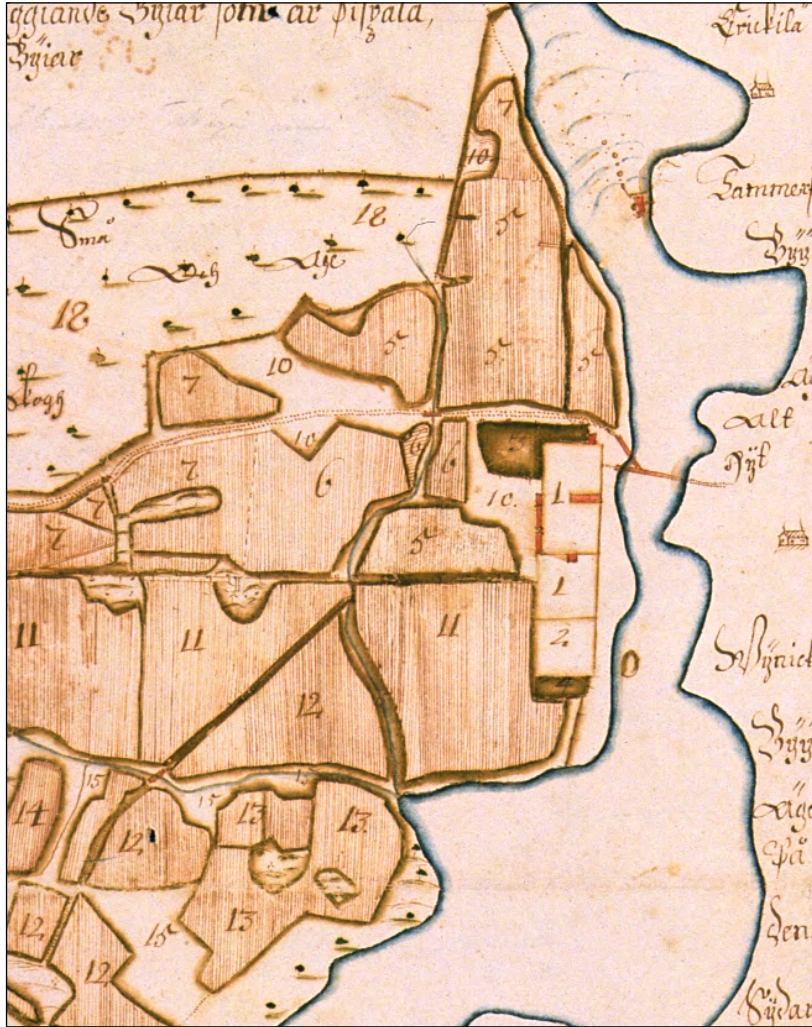
TAMMERKOSKESTA VIRALLINEN MARKKINAPAikka

Vuonna 1638 Suomen vastanimetty kenraalikuvernööri Pietari Brahe halusi parantaa sisämaan kaupankäyntimahdollisuuksia ja määräsi Tammerkoskella pidettäviksi vuosittain kahdet markkinat; syksyllä ja talvella.

Markkinapaikka oli maantien varrella Tammerkosken sillan länsipuolella. Sen on arvioitu sijainneen suunnilleen nykyisen vanhan kirkon paikalla. Markkinat pidettiin tällä paikalla lähes 70 vuoden ajan, kunnes v.1708 ne siirrettiin Harjuun. Harjusta syysmarkkinat siirrettiin Pispalaan v.1758, jossa niitä pidettiin kolme vuosikymmentä, kunnes Tampereen kaupunki perustettiin. Talvimarkkinat siirtyivät Harjusta suoraan takaisin Tammerkosken kylään.

Tammerkosken seutu ei markkinapaikan perustamisesta huolimatta seuraavaan sataan vuoteen kauppapaikkana sanottavasti kasvanut tai kehittynyt. Turulla satama- ja tapulikaupunkina oli

suuri valta. Se hallitsi laajan Kokemäenjoen vesistöalueen kauppaa 1700-luvun lopulle saakka, eli vielä Tampereen kaupungin perustamisen jälkeenkin. Turkulaisten Pohjanmaantiekien oikaistiin kulkemaan Karkusta suoraan Hämeenkyröön. 1600-luvun lopun nälkävuodet ja 1700-luvun alun ison vihan aikakin hidastivat kasvua ja kehitystä.

Ote Tammerkosken kartanon maakirjakartasta. Olof Mört, 1696. Kartanon rakennukset, miespiha ja karjapiha (alempana) sijaitsivat kosken länsirannalla. Tammerkosken yli johtava silta sijaitsi hieman ylempänä kuin myöhempi Hämeensilta. Maantie jatkui sillan yli länteen nykyisen Kauppakadun paikkeilla. Karttalähde: Kansallisarkisto

TAMMERKOSKEN KYLÄSTÄ KARTANOON

”Kreivin aika” eli Pietari Brahen aika oli myös kartanoiden syntyaikaa. Vuonna 1637 perustettu Tammerkosken kartano oli ns. säteritila, joita aatelistet saivat kruunulta. Tammerkosken kylän sijainnista ei ole tarkkaa tietoa, mutta on arvioitu, että se sijaitsi samoilla paikkeilla kuin Tammerkosken kartano, tai ainakin sen läheisyydessä. Tammerkosken kylä katosi vähitellen, kun se paloittain liitettiin Tammerkosken kartanoon, jonka maille Tampereen kaupunki myöhemmin perustettiin.

TAMPEREEN KAUPUNGIN PERUSTAMINEN

Kustaa III vieraili Suomessa 1770-luvulla ja tutustui myös Tammerkosken maisemiin. Hyvät liikenneyhteydet sekä kosken tarjoama voimanlähde tekivät hallitsijaan vaikutuksen ja hän lähetti Turun läänin maaherralle käskykirjeen Tammerkoskelle perustettavan kaupungin asemakaavan laatimisesta. Uuden kaupungin kaupankäynnin- ja teollisuuden kasvua haluttiin tukea; asemakaavassa olikin erityisesti huomioitava, ettei maa-alueita osoiteta maanviljelykseen. Asukkaiden hyväksyttävien elinkeinojen tuli liittyä ainoastaan kaupankäyntiin tai tehdas- ja käsityöhön.

KAUPPATORI JA HÄMEENKATU TAMPEREEN ENSIMMÄISISSÄ ASEMAKAAVOISSA

Ensimmäisen kaavan laati maanmittari Daniel Hall v. 1775. Kaupunki kaavoitettiin Tammerkosken kartanon omistajalta Hans Henrik Boijelta hankituille kartanon maille.

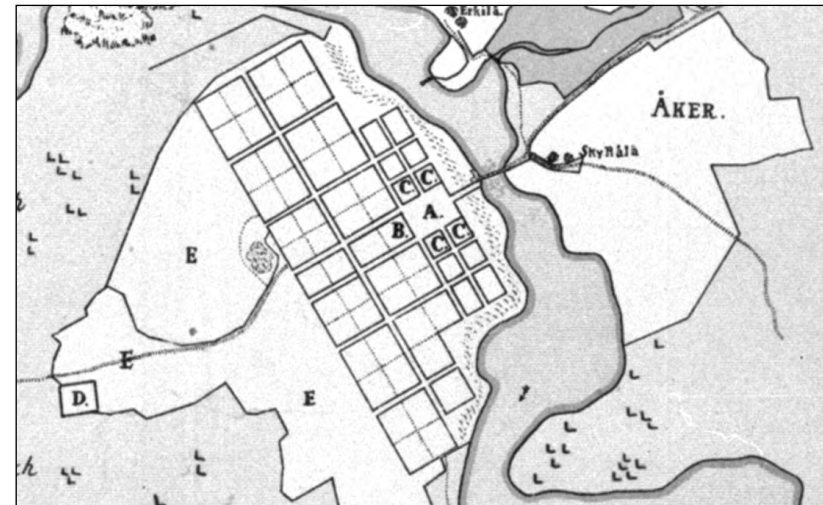
Kirkkoaukio oli kaavoitettu Tammerkosken länsirannalle, sillan ylittävän tien molemmin puolin. Samoilla paikkeilla oli aiemmin pidetty Tammerkosken markkinoita. Aukion ja kosken väliselle kaistalle jäivät Tammerkosken kartanon rakennukset ja pihaluoteita.

Vuonna 1779 vahvistettuun kaupungin perustuskirjaan liittyi päivitetty asemapiirros. Katulinjat poikkesivat alkuperäisestä: aiemmin kirkkoaukion länsilaidalta lähti yksi katu, uudessa kaavassa toriksi nimetyn aukon länsilaidalla sijaitsevan raatihuoneen tontin molemmin puolin kulki katu länteen. Pohjoisempi Suuri katu (myöhemmin Kauppiaskatu ja Kauppakatu), oli luontevasti kaupungin pääkatu, sillä se yhdistyi vanhaan maakuntien väliseen maantiehen. Eteläisempää kutsuttiin Raatihuoneen poikkikaduksi, "Hämeenkatu" nimen se sai vasta vuonna 1807, jolloin asetettiin toimikunta nimeämään Tampereen katuja.

1800-luvun alkupuolella Hämeenkatu oli yhä kapea raittimainen käsityöläisten ja pikkukauppiaiden katu. Kauppakadun ja Hämeenkadun välisillä tonteilla asuinrakennukset olivat kauppakadun puolella ja puutarhat piharakennuksineen Hämeenkadun puolella. Tontit olivat suuria ja kadut kapeita. Suuren tonttikysynnän vuoksi kaavoitetuista 56 tontista suurimmat jaettiin kahtia. Näin saatiin yhteensä 92 tonttia, joiden tonttijako vastasi suurelta osin nykyistä jakoa. Tontit jaettiin pääosin arpomalla, mutta kauppiat ohjattiin kauppakadun varrelle.

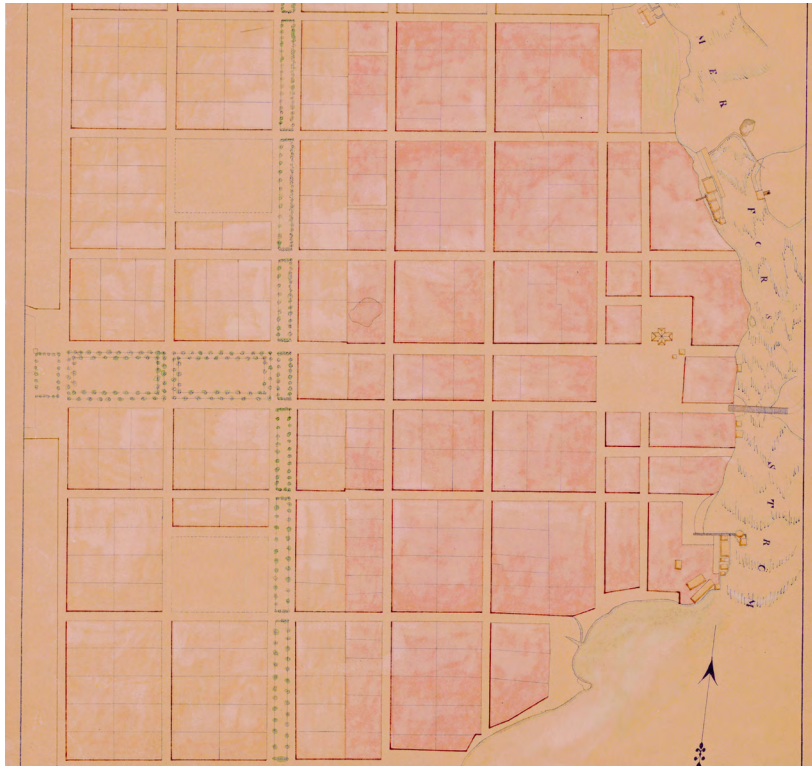
Tampereen ensimmäinen kaavaehdotus, Daniel Hall, 1775. Kaavoitetun alueen läpi kulkee pistekatkoviivalla merkitty vanha maantie. TKA.

Päivitetty kaavakartta, 1779. Kuvaaja Teuvo, Mäkinen, 1939. Valokuvalähde: VKA.

ENGELIN ASEMAKAAVA V.1830

Tonttipula alkoi vaivata kasvavaa kaupunkia jo vuosisadan vaihteessa ja vuonna 1830 vahvistettiin C. L. Engelin laatima uusi asemakaava, jossa kaavoitettua aluetta laajennettiin länteen. Engel oli juuri 2 vuotta aiemmin suunnitellut uuden asemakaavan palaneelle Turun kaupungille, ja Tampereenkin kaavassa näkyi selvästi pyrkimys paloturvallisuuteen. Hämeenkatu sai läntiseksi päätteekseen Aleksanterin kirkkopuiston, joka toimi Hämeenpuiston ohella paloesteenä.

Ote Engelin asemakaavasta v.1830. Ylhäältä alas kulkee puiden reunustama Hämeenpuisto, jonka vasemmalla puolella kirkkopuisto. Silta on jo piirretty Hämeenkadun kohdalle. TKA.

TAMPEREEN PALO JA EDELFELTIN ASEMAKAAVA V.1868

Varotoimista huolimatta Tampereen keskustassa vuonna 1865 riehunut tulipalo tuhosi yli 30 rakennusta. Tuolloin kaupungille laadittiin jo uutta asemakaavaa. Yliarkkitehti C. A. Edelfelt laati v. 1868 asemakaavan, jossa Hämeenkatu levennettiin 30 m leveäksi paloesteenä toimivaksi puistokaduksi. Yksitoista metrinen katu muutettiin koko leveydeltään ajotieksi ja tonttien reunoilta rajattiin 9,5 m levyinen kaistale jalkakäytäviä varten. Paikoin kesti kymmeniä vuosia että katualue saatiin todella levennettyä.

Ote Edelfeltin asemakaavan pohjalta laaditusta Tampereen asemakartasta vuodelta 1877. Hämeenkatu on jo esitetty selkeänä pääkatuna. TKA.

TORIKAUPPAA KAUPUNGISSA

Kun muu kauppa alkoi kehittyä ja maakauppa vapautui, markkinoiden painoarvo väheni. Markkinoilla oli kyseenalainen maine ja niiden katsottiin levittävän huonoja tapoja. Tampereella oli pidetty yhä lailliset markkinat syys- ja joulukuussa ja lisäksi laittomia markkinoita, kunnes 1866 yli puolet koko maan markkinoista lopetettiin. Tampereellakin vain kerran vuodessa virallisesti pidettävät Pertunmarkkinat jatkuivat aina 1900-luvulle asti. Käytännössä epävirallistenkin markkinoiden annettiin kuitenkin jatkua, sillä ne toivat kaupungille tuloja. Markkinoiden merkitys oli kuitenkin muuttunut. Maalaistuotteiden kauppa ei enää ollut riippuvainen markkinoista, jotka alkoivat painottua enemmän rihkamakauppaan ja huvitukseen. Säännöllisen torikaupan merkitys sen sijaan kasvoi 1800-luvun lopulle asti.

Vuonna 1874 määrättiin tiettyjen elintarvikkeiden kauppaa varten vuokrattavaksi erityinen pysyvä paikka. Vuonna 1880 jaettiin osa Hämeenkadun eteläpuolista toria vuodeksi kerrallaan vuokrattaviksi lohkoiksi, joilla myytiin niin sekatavaraa, käsitöitä kuin elintarvikkeita. Maalaiset saivat edelleen myydä tuotteitaan vapaasti. Vielä vuoden 1892 poliisijärjestyksessä määrättiin, että he saivat pitää tavaroitaan kaupan sitä varten osoitetuilla yleisillä paikoilla klo 04-15. Lisäksi voita, muniä, maitoa ja muuta tuoretta tavaraa sai myydä myös talojen pihoidilla. Kaduilla myynti oli kielletty.

PILARI- ELI SALONKIPUODIT

Jo vuonna 1794 torille oli rakennettu 38 neljän metrin levyistä ja kolmen metrin korkuista markkinakojua. Yksi kojurivi kulki Kauppakadun päästä vanhaa kirkkoa kohti, toinen nykyisen Raatihuoneen kulmalta nykyistä teatteritaloa kohti. Vuonna 1830 raatihuoneen tontille rakennettiin pilari- eli salonkipuodit.

Kauppatorin pilaripuodit. Kuvaaja: Svante Lagergrén 1878. VKA.

Uusklassistisen, pylväin koristellun hirsirakennuksen suunnitteli koskenperkauspääällikkö Rosenkampff. Rakennus oli 60 metriä pitkä ja siinä oli vierekkäin 14 vuokrattavaa myyntipaikkaa, eli puotia. Harjaltaan viiden metrin korkuisen rakennuksen katto oli tehty laudasta ja tuohesta ja maalattu punamullalla tummanpunaiseksi. Itse puodit olivat 4x4 metrin kokoisia ja jokaisessa oli 8 hyllyä, myyntipöytä ja luukku Puotirakennus oli rakentamisajankohtaan nähden näyttävä. Torin puolella kattoa kannattivat puolentoista metrin välein empirehenkiset pylväät, joiden takana kulki pilarikäytävä. Listat oli maalattu valkoisiksi, ovet ja myymälöiden luukut keltaisiksi. Vaikutteita on saatettu paitsi Venäjältä, myös edellisenä vuonna torille valmistuneesta Engelin empiretyylisestä Vanhan kirkon kellotapulista.

Pilaripuoteja oli alettu 1830-luvulla vuokrata myös markkinoiden väliajoiksi ja maalaisten tuotteiden myynti kasvoi ja vakiintui. Pilaripuodit olivat askel kohti kiinteämpää, siistimpää ja säännellympää kaupankäyntiä ennen kauppahallia. Pilaripuoteja rakennettiin myöhemmin lisää torin eteläpuolelle Hämeenkadun varteen, mutta ne purettiin jo 1840-luvulla. 1800-luvun puolivälissä suuri osa kaupasta keskittyi pilaripuoteihin, mutta ne alkoivat pikkuhiljaa menettää asemaansa Kauppakadun myymälähuoneille. Pilaripuodit paloivat vuonna 1878, ja myöhemmin alun perin raatihuoneelle varatulle tontille rakennettiin uusi raatihuonerakennus.

1800-LUVUN LOPUN NOUSUKAUSI JA TEKNINEN KEHITYS - PUUKAUPUNGISTA KIVIKAUPUNGIKSI

Muutos käsityöläiskaupungista teollisuuskaupungiksi alkoi 1840-luvulla, jolloin tehtaalaisten määrä ensi kertaa ylitti käsityöläisten määrän. Aleksanteri II:n teollisuutta suosiva politiikka ja Tampereelle myönnettyt erioikeudet houkuttelivat Tampereelle lisää teollisuutta.

Teollinen ja taloudellinen nousukausi mahdollistivat suuretkin rakennushankkeet ja muutoksen puukaupungista kivikaupungiksi. Vuonna 1898 valmistui myös korkeapainevesijohtoverkosto, joka mahdollisti veden saamisen jopa viisikerroksisten rakennusten kaikkiin kerroksiin. Samana vuonna vahvistettiin uusi rakennusjärjestys, joka salli korkeampien, jopa 23 metriä korkeiden kivirakennusten rakentamisen. Rakennusmateriaaleiksi hyväksyttiin vain tulenkestävät materiaalit. Näiden rakennusten sijainti oli valittava avoimien torien tai leveimpien katujen varsilta, esimerkiksi Kauppatorilta tai Hämeenkadulta. Keskustorin

eteläpään latoja kiertävät yhä nousukaudella valmistuneet liikerakennukset.

KYTTÄLÄN LIITOS

Kosken itäpuolisella alueen Kyttälän nopeasti kasvanut väkimäärä ja järjestyshäiriöt olivat nostaneet esiin alueen liittämisen kaupunkiin ja asemakaavoituksen alaiseksi. Liitos toteutui v. 1877 ja F. L. Calonius, Tampereen ensimmäinen kaupunginarkkitehti laati uudelle kaupunginosalle asemakaavan. Pääkaduksi Calonius piirsi rautatieasemalta suoraa linjaa Hämeensillalle kulkevan 30 m levyisen Hämeenkadun.

Vanha Tammerkosken yli johtanut puusilta oli sijainnut nykyistä siltaa pohjoisempana ja siltaa v. 1807 uusittaessakin se oli jouduttu yhä rakentamaan vinoon, sillä Hatanpään isäntä ei suostunut ilmaiseksi antamaan palaa maistaan kohdalta, johon suoritettu silta länsirannalla olisi osunut. Vasta vuonna 1848 silta vihdoinkin rakennettiin asemakaavan mukaisesti suoraan kosken yli nykyisen Hämeensillan kohdalle. Kyttälän liitos ja rautatieliikenteen aloittaminen Kyttälässä vuonna 1876, lisäsivät liikennettä ja sillan kulutusta siinä määrin, että silta uusittiin vuonna 1884 terässiltana, jonka leveys oli 12 m.

Sillan jälkeen Hämeenkatu jatkui samaa suoraa linjaa toriaukean läpi ja ainakin kaavan mukaan leveänä puistokatuna aina länsipäätteenä olevaan puistoon saakka. Tuohon puistoon rakennettiin Aleksanterin kirkko 1880-luvun alussa. Hämeenkadun saatua Kyttälässä aseman pääkatuna, sen asema ja merkitys kasvoivat myös kosken länsipuolella.

Näkymä Aleksanterin kirkon tornista itään Hämeenpuistoon ja oikealla kulkevalle Hämeenkadulle. Gustin Lojander, 1893. VKA.

KAUPAN PAINOPISTEEN MUUTOS - HÄMEENKADUSTA PÄÄKATU

Vuoden 1868 ja 1879 elinkeinoasetukset mahdollistivat kenen tahansa ryhtymisen kauppiaksi ja katukuvaan ilmestyi lukuisia pikkukauppoja. Teollisuuden perässä kaupunkiin saapui runsaasti tehdastyöväkeä. Teollisuuden ja kaupungin yleisen kasvun aikana myös rahan käyttö lisääntyi ja kauppa vilkastui voimakkaasti.

Aiemmin Kauppakadulle keskittyneitä liikkeitä perustettiin 1880-luvulla runsaasti muuallekin. Toinen perinteinen kaupallinen keskus oli Kauppatori. Vuosisadan loppuun mennessä torin ilme oli täysin muuttunut. Kyttälän puolella kauppa keskittyi jo Hämeenkadun varrelle. Kadun länsipäässäkin liike-elämä alkoi vahvistaa asemaansa. Torin ympärille hakeutui yhä uusia ja vauraita kauppiaita.

Ennen vuosisadan loppua valmistuivat Sandbergin talo (1882-1896) Selinin talo (1886) ja Commercen talo (1899). Vuonna 1901 valmistuivat Palanderin talon 1. osa ja Sumeliusen talo. Georg Schreckin suunnittelema komea raatihuone oli vihitty käyttöön jo 1890. Keskustori oli saanut arvokkaamman ilmeen.

Liiketilat veivät tilaa asunnoilta ja vanhoihinkin kauppapuoteihin avattiin näyteikkunoita kadulle. Nykyisen Sokoksen tavaratalon tontilla osoitteessa Hämeenkatu 21 ns. Pulla-Helinin talo oli ensimmäinen, johon tehtiin ensimmäinen ovi suoraan Hämeenkadulle vuonna 1890.

Vuosien 1898-1912 välillä koko torin ja Esplanadin välinen Hämeenkadun osa rakennettiin uudelleen. Kauppa ja liikenne siirtyi yhä enenevässä määrin Hämeenkadulle tehden siitä vähitellen Kauppakatuakin merkittävämmän liikekadun. Kaupungille oli muodostunut uusi keskiakseli.

KAUPPAHALLIN TARVE HERÄÄ

Muiden rakennushankkeiden ohella myös kauppahallin rakentaminen nousi esiin. Kauppatori oli käynyt ahtaaksi kun ns. pikkukauppaa harjoittavien kauppioiden lukumäärä ylitti torille mahtuvien myyntipaikkojen määrän. Myös torin ulkonäköä haluttiin kohentaa ja siistiä uusien tyylikkäiden rakennusten noustua sen ympärille.

Vuonna 1879 säädettiin terveydenhoitoasetus. Asetusta edelsi hygienian eli ennaltaehkäisevän terveydenhuolto-opin esiin nousu. Sairauksia pyrittiin torjumaan puuttamalla sairauksille altistaviin elintapoihin ja -ympäristöihin. Asetuksen ravintoainneiden kauppaa ja tarttuvien tautien ehkäisemistä koskevat säädökset koskivat sekä kaupunkeja että maaseutua. Avoimella torilla elintarvikkeiden myyntiä koskevien hygieniavaatimusten noudattaminen oli vaikeaa.

3. KAUPPAHALLIN RAKENNUSHISTORIAA

KAUPPAHALLILLE ETSITÄÄN PAIKKA

Ensimmäinen ehdotus tilanteen ratkaisemiseksi tuli rahatoimikamarilta, joka katsoi Laukontorin otolliseksi sijainniksi kauppahallille. Lambert Petterson oli tehnyt alustavan suunnitelman lautarakenteisesta hallista 38 sisä- ja 16 ulkomyyntipaikalla.

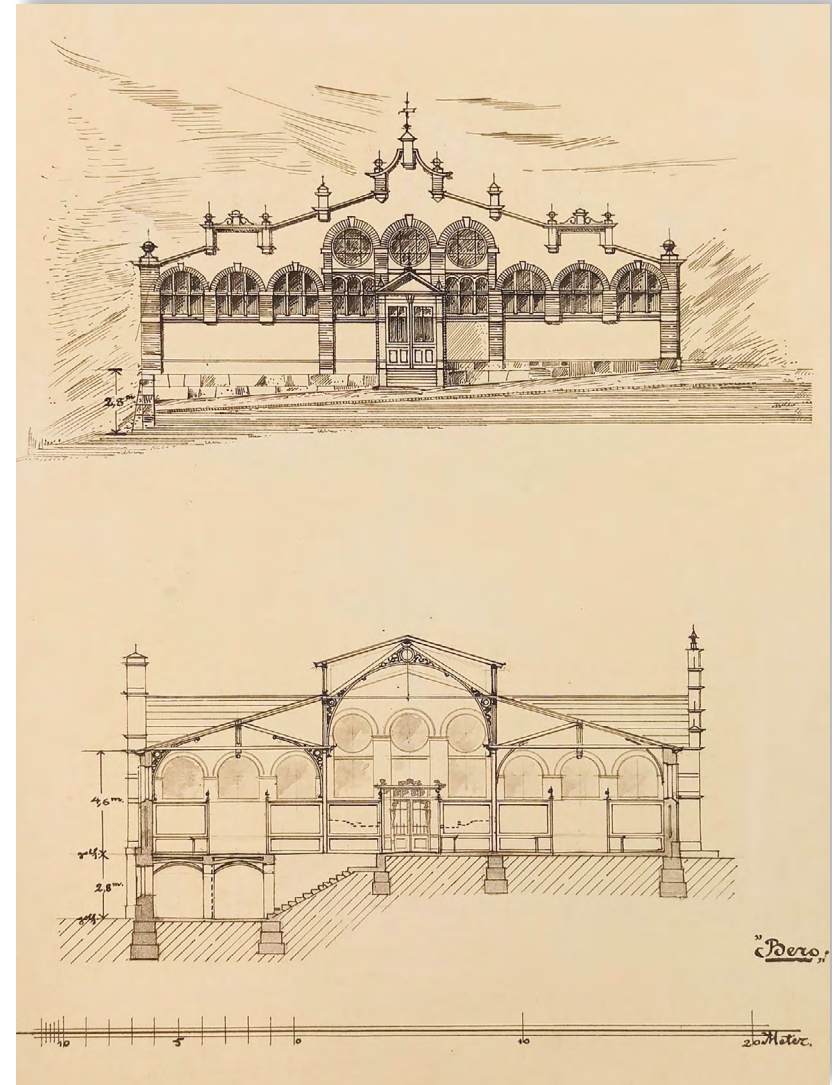
Laukontori ei sijaintina kuitenkaan saanut suurta kannatusta valtuustossa ja seuraavaksi ehdotettiin vastikään edesmenneen piirilääkäri von Bonsdorffin tonttia kauppatorin itälaidalla nykyisen kaupunginteatterin paikkeilla. Suunnitelmat olivat jälleen Pettersonin laatimia, tällä kertaa tiilirakenteisina. Lämmittämättömään tilaan oli suunniteltu 68 seinillä toisistaan eroteltua myyntipaikkaa, joihin kuuluivat hyllyt ja myyntitiski. Von Bonsdorffin tontti ostettiin ja suunnittelusta järjestettiin yleinen arkkitehtuurikilpailu.

ENSIMMÄINEN KILPAILU VUONNA 1896

Kilpailuohjelman mukaan rakennusmateriaalina oli tiili, kivijalka graniittia ja vesikatto pellitetty. Rakennukseen oli suunniteltava myös lämmityslaitos. Pääjulkisivu oli suunnattava torille päin. Myyntipaikkoja tuli olla 50 ruokatarvikkeille ja 10 rihkamalle.

Palkintolautakuntaan kuuluivat helsinkiläisen arkkitehtiklubin C.G. Hjort af Ornäs, Magnus Schjerfbeck ja Onni Törnqvist. Tampereelta mukana olivat kunnallisneuvos Åkerlund ja insinööri J.T. Durchman.

Ehdotuksia tuli 15 kpl. Voittajaksi äänestettiin arkkitehti Aleksander Nyströmin työ "Bero". Toiseksi tuli polyteknikko Aksel Wikström ehdotuksellaan "Merx, Mercedes, Mercurii" ja kolmanneksi arkkitehdit Jacob Ahrenberg ja Theodor Höijer.

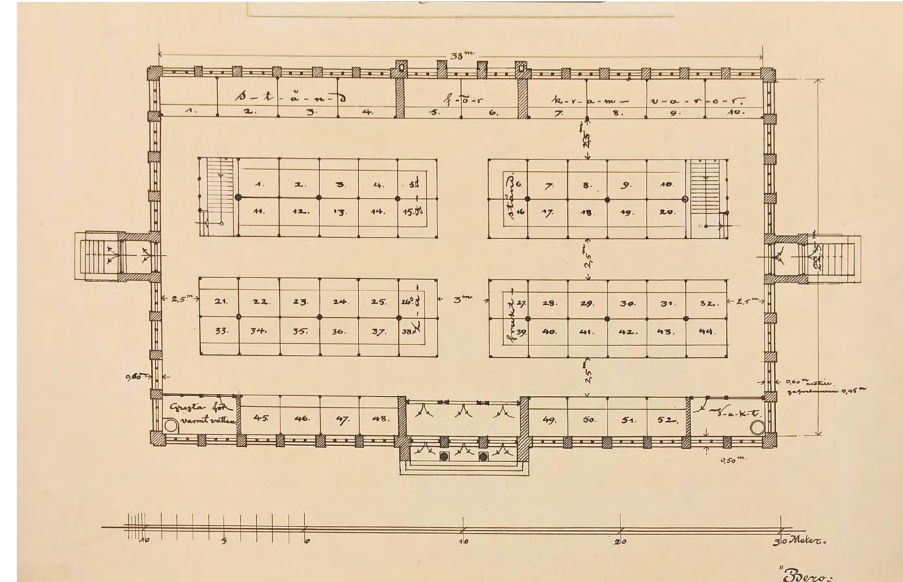

Ensimmäisen kilpailun voittaneen ehdotuksen "Beron" päätyjulkisivu ja leikkauspiirros. TKA.

Alexander Nyströmin voittajaehdotus oli pohjaltaan suorakaiteenmuotoinen symmetrinen hallirakennus, jossa myyntipaikat jakaantuvat kolmen pitkittäisen käytävän molemmin puolin. Hallin päädyissä ja sen keskellä ovat poikkikäytävät.

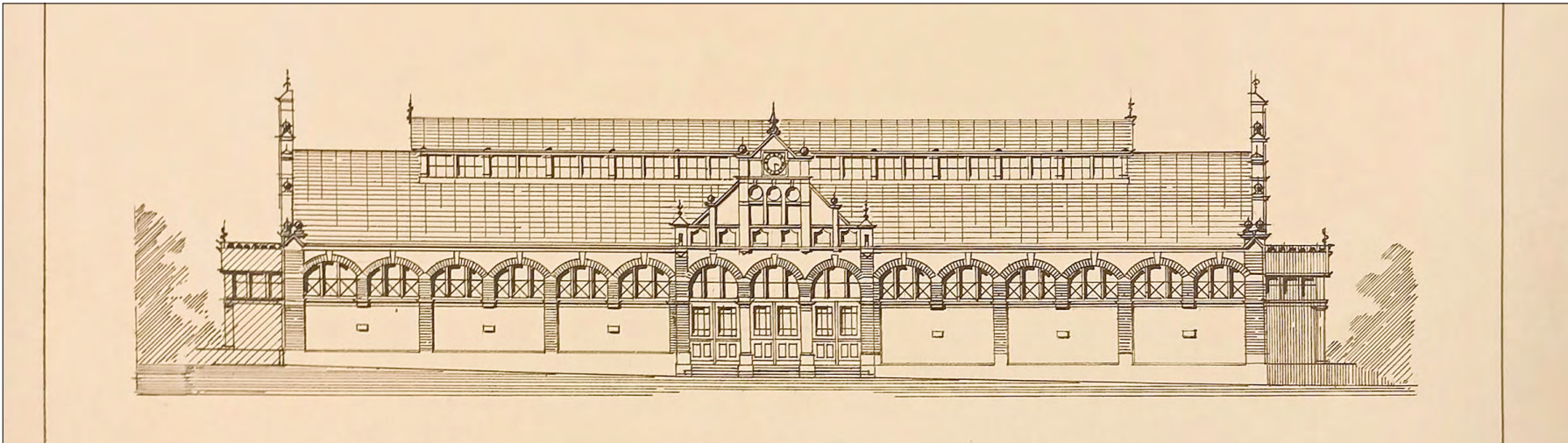
Hallirakennuksen pääsisäänkäynti on keskellä torin puoleista pitkää sivua. Toiset sisäänkäynnit sijoittuvat rakennuksen päätyihin. Julkisivuissa on nähtävissä uusrenessanssin vaikutteita. Katto on basilikatyyliin keskeltä korotettu.

Sisätilojen jäsentelyssä kolmen pitkittäiskäytävän ja kolmen poikkikäytävän varaan sekä basilikamallisessa katossa on nähtävissä yhtymäkohtia Åbergin myöhemmin suunnittelemaan nykyiseen kauppahallin rakennukseen.

Voittajaehdotus "Beron" pohjapiirustus. Suorakaiteenmuotoisen hallirakennuksen pääsisäänkäynti on pitkällä sivulla kauppatorille päin ja toissijaiset sisäänkäynnit päädyissä. Åberg käytti myöhemmin hallisuunnitelmassaan hyvin samantyyppistä kolmen pitkittäiskäytävän perusratkaisua. TKA.

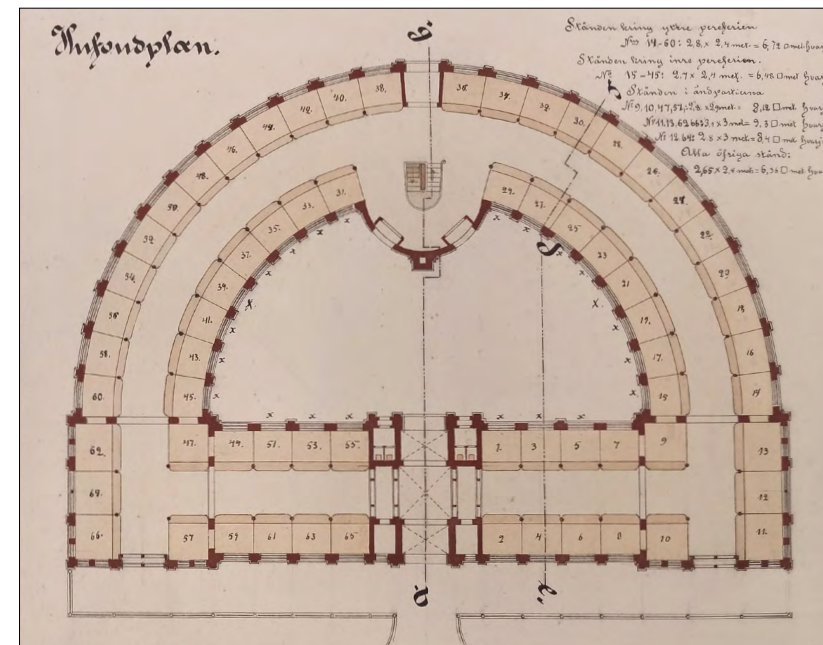
Ensimmäisen kilpailun voittaneen ehdotuksen "Beron" pääjulkisivu torille. Rapattuja seiniä jäsentävät tiilipilasterit. Seinän yläreunan kaari-ikkunat ovat tiiliholvatut. TKA.

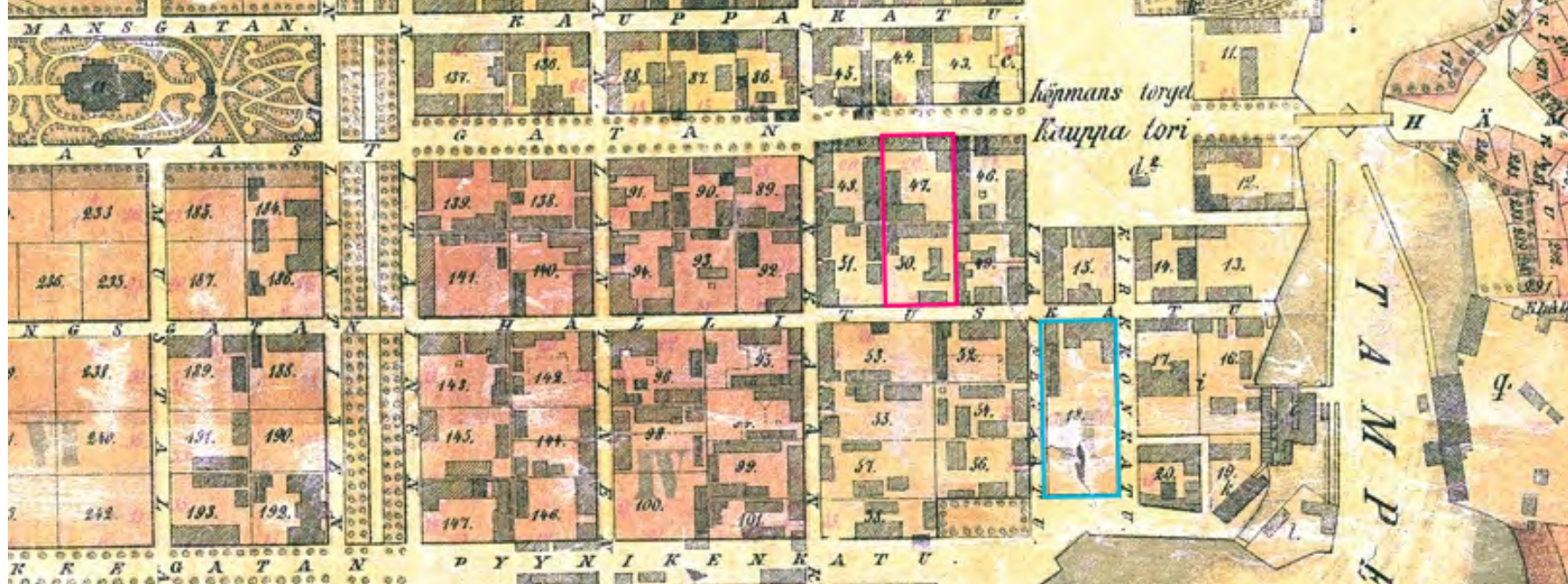
Toiseksi tulleesta ehdotuksesta "Merx, Mercus, Mercurii" ei löytynyt säilyneitä suunnitelmia. Kolmanneksi tullut ehdotus, jonka nimimerkinä oli kolmion ja sen sisällä olevan ympyrän muodostama symboli, poikkesi pohjamuodoltaan voimakkaasti voittajaehdotuksesta. Rakennus muodosti puoliympyrän, joka rajasi sisäpuolelleen laajan sisäpihan. Valtuuston valitsema komitea arvioi ratkaisun liian kalliiksi laajarakenteisen lämmityslaitoksen vuoksi. Rakennuksen katsottiin myös vievän liikaa tilaa torilta suuren sisäpihansa vuoksi.

Kaupunginvaltuuston valitsema viisijäseninen komitea arvioi palokittuja töitä niiden toteuttamismahdollisuuksien näkökulmasta. Voittotyössä arvostettiin mm. pohjapiirroksen selkeyttä, käytävien tarkoituksenmukaisuutta, valoisia kellareita ja lämmityslaitoksen sijaintia rakennuksen keskellä. Julkisivujen katsottiin olevan "kypsyyttä käsialaa". Komitea ehdottikin valtuuston kokouksessa kesäkuussa 1896 Nyströmin työtä toteutettavaksi pienin muutoksin.

Samassa kokouksessa nousi esiin jo aiemmin keskustelun kohteena ollut hallin rakentamisen ajoitus. Ajankohdan sopivuus kyseenalaistettiin ja hanketta lykättiin, ainakin kunnes tontilla vielä olevat rakennukset saataisiin siirrettyä pois.

Kolmanneksi tulleessa Ahrenbergin ja Höijerin ehdotuksessa rakennuksen suora sivu suuntautui keskustorille päin, perspektiivipiirros ja 1. kerroksen pohjapiirros. Lähde: TKA.

UUDEN TONTIN ETSINTÄÄ

Tampereen teknillinen klubi käytti kauppahallihankkeessa syntynyttä taukoa hyväkseen ja V.1896 joulukuussa valtuustoa kirjoituksella, joka kyseenalaisti valitun tontin sopivuuden. Kauppahallin ei katsottu olevan tarpeeksi arvokas rakennus arvokkaalle paikalle. Hallin arvioitiin myös aiheuttavan torille sopimatonta epäsiisteyttä. Paremmiin tontille heidän mukaansa kävisi monumentaalisempi rakennus, kuten teatteri.

Kauppahalli tuli kirjoituksen mukaan sijoittaa keskieuropalaiseen tapaan kahden kadun välille, siten että päädyt ovat kaduille päin. Sopivaksi tontiksi esitettiin pormestari Procopén omistamaa laajaa tonttia Laukontorin ja Hallituskadun etelälaidalla. Tontin etuna pidettiin sen keskustasijaintia, mutta riittävää etäisyyttä pääkadusta. Lisäksi suurelle tontille olisi ollut mahdollista rakentaa myös tarvittavia lisätiloja kaupungin virastoille.

Myös Tampereen näyttämöyhdistys käytti viivästystä hyväkseen ja tarttui teatteriehdotukseen anomalla maaliskuussa 1897 Von

Ote August Ahlbergin laatimasta Tampereen kartasta vuodelta 1882. Procopén tontti merkitty sinisellä, kauppahallin ja virastotalon tulevat tontit nro 47 ja 50 punaisella. Hämeenkadun leventäminen on yhä osittain kesken. Karttalähde: Tampereen kaupunki.

Bonsdorrin tonttia varattavaksi uuden teatteritalon paikaksi. Teatteri paikalle rakennettiinkin, tosin vasta vuonna 1913.

Kaupunki oli jo syyskuussa 1897 ostanut lasinleikkaaja K. G. Lindbergiltä tontin nro 47 Hämeenkadun varrelta 70 000 markalla, jotta Hämeenkatu voitaisiin vihdoinkin leventää asemakaavan mukaiseen 30 metrin leveyteen. Rahatoimikamari esitti, että kauppahalli rakennettaisiin ostetulle tontille. Kaupunki lunasti tätä tarkoitusta varten lisäksi viereisen, Hallituskadun puoleisen tontin nro 50 puuseppä Inveniukselta 50 000 markalla. Tonttien yhteenlaskettu pinta-ala riitti paitsi kauppahallin, myös toisen rakennuksen rakentamiseen.

Ajatus uuden virastotalon rakentamisesta oli tässä vaiheessa tullut ajankohtaiseksi, sillä Raatihuone oli käynyt jo ahtaaksi ja kaupungin käyttöön tarvittiin lisää virastotilaa. Lisäksi kaupungille kaivattiin lisää tuloja vuokrattavista asuin- ja liikehuoneistoista. Kauppahallin oli luontevaa sijoittaa torin lähetyville, mutta toisaalta sitä pidettiin liian arkisena ja epäsiisteyttä aiheuttavana rakennuksena pääkadun asemaan nousseen Hämeenkadun varrelle. Nämä kaksi ongelmaa saatiin ratkaistua, kun helmikuussa 1898 päätettiin sijoittaa uusi virastotalo Hämeenkadun varteen ja kauppahalli sen taakse Hallituskadun puolelle. Näin Hämeenkadulta saataisiin suora yhteys kauppahalliin, mutta Hämeenkadun julkisivussa säilytettäisiin toivottu arvokkuus.

TOINEN KILPAILU VUONNA 1898

Kauppahallia ja virastotaloa koskeva yleinen arkkitehtikilpailu julistettiin maaliskuussa 1898. Kilpailuohjelman laati kauppahallikomitea. Kilpailuohjelmassa virastotalo määriteltiin n. 15 metriä leveäksi, nelikerroksiseksi kivirakennukseksi, jossa oli kellarit. Ensimmäisessä kerroksessa tuli olla tilavia kauppapuoteja varastoineen. Toinen kerros sai olla ns. entresol- eli välikerros konttorihuoneineen ja ylempiin kerroksiin tuli sijoittua hyvin varustettuja asuinhuoneistoja.

Virastotalon taakse sijoittuva kauppahalli oli kivirakenteinen yksikerroksinen, kellarillinen rakennus. Halliin oli suunniteltava myyntipaikat n. 200:lle kauppiaille. Myyntipaikoista 2/3 varattiin ruokatarvikkeita ja 1/3 rihkamatavaraa varten ja osastot oli erotettava tiiliseinällä. Myyntipaikan koko oli määritelty yllättävän tarkasti 6,25 neliömetriin. Käytäväleveydeksi ilmoitettiin 3-3,25 m. Hallirakennuksessa oli keskuslämmitys. Myyntipaikojen lisäksi rakennukseen oli sijoitettava kahden vartijan huoneet, vaakahuone ja maksulliset yleisökäymälät.

Molempien rakennusten kokonaiskustannusarvio sai olla maksimissaan 400 000 mk.

Kilpailuehdotuksissa tuli esittää asemapiirustuksen, kaikkien kerrosten pohjapiirustusten, rakennusten leikkauspiirustusten, katujulkisivujen lisäksi materiaaliluettelo ja kustannusarvio. Piirustukset laadittiin tussilla mittakaavassa 1:200, asemapiirros mittakaavassa 1:400. Ehdotukset tuli toimittaa palkintolautakunnalla toukokuun 16. päivään mennessä.

KILPAILUN SATOA

Kilpailun palkintolautakunnassa istuivat myös ensimmäisessä vaiheessa palkintolautakuntaan kuuluneet helsinkiläiset arkkitehdit Magnus Schjerfbeck ja Onni Törnqvist sekä insinööri Durchman. Uusia jäseniä olivat tehtailija Liljeroos, sekä ensimmäiseen kilpailuun itsekin osallistunut arkkitehti Jacob Ahrenberg, joka Schjerfbeckin ja Törnqvistin tavoin oli Helsingin Arkkitehtiklubin jäsen.

Kilpailuun saapui määräajassa 11 ehdotusta nimimerkeillä:

År 1898¹⁶/₅, Panis, 400 000, Saluhall, T, 18¹⁶/₅98, Mercato, Onnea matkalle, sic, Toukokuu, sekä ehdotus jonka nimimerkinä oli piirretty voikukka. "Voikukka"-ehdotus hylättiin kustannusarvion puuttumisen vuoksi. Seuraavaan vaiheeseen selvisivät neljä ehdotusta: Mercato, Onnea matkalle, sic, sekä Toukokuu. Raahessa asuvaa Åbergia lukuun ottamatta kaikki muut asuivat kilpailun aikaan Helsingissä.

Kaikissa ratkaisuissa pitkänomainen kauppahalli on sijoitettu pohjois-eteläsuuntaisesti ja pohjoispään kulku tapahtuu virastotalon läpi porttikäytävän kautta. Rakennusten massoittelu, "toukokuu"-ehdotusta lukuun ottamatta basilikamainen kattomuoto, ja kolmeen pitkittäiskäytävään tukeutuva pohjaratkaisu olivat perinteisiä ratkaisuja kauppahallien suunnittelussa. Suunnittelijoiden persoonallinen ote tulee esiin julkisivuissa.

Tyylisuunnaltaan toisen kilpailun ratkaisut edustavat selkeästi ensimmäisen kilpailun ehdotuksia uudempaa arkkitehtuuria, vaikkakin kilpailujen välillä oli vain muutama vuosi. Ensimmäisessä kilpailussa palkintosijoille valittiin enemmän uusrenessanssia, toisessa varhaisjugendin edustajia.

KILPAILUN RATKAISU

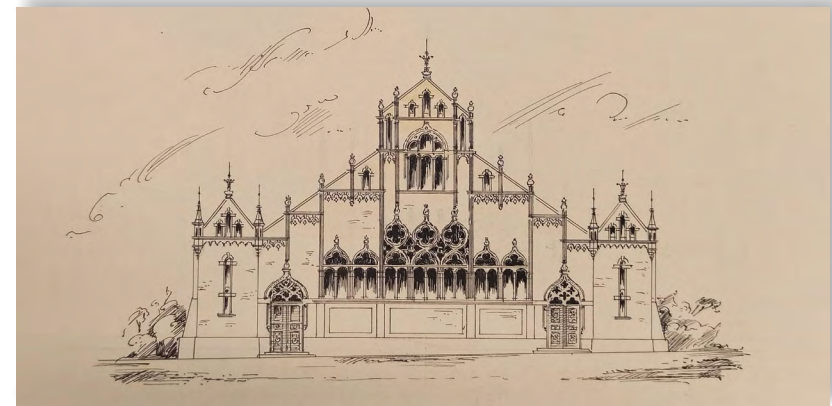
Kilpailun voittajaksi ja 1 000 mk:n palkinnon voittajaksi valittiin yksimielisesti Hjalmar Åbergin ehdotus "Mercato".

Toisen palkinnon 600 mk saivat arkkitehdit Lars Sonck ja Birger Federley nimimerkillä "Sic" ja kolmannen, 400 mk suuruisen palkinnon polyteekkarit Walter Thomé ja Gustav Estlander ehdotuksellaan "Onnea matkalle". Lunastuksen sai arkkitehtitoimisto Gesellius-Lindgren-Saarisen ehdotus "Toukokuu".

ONNEA MATKALLE

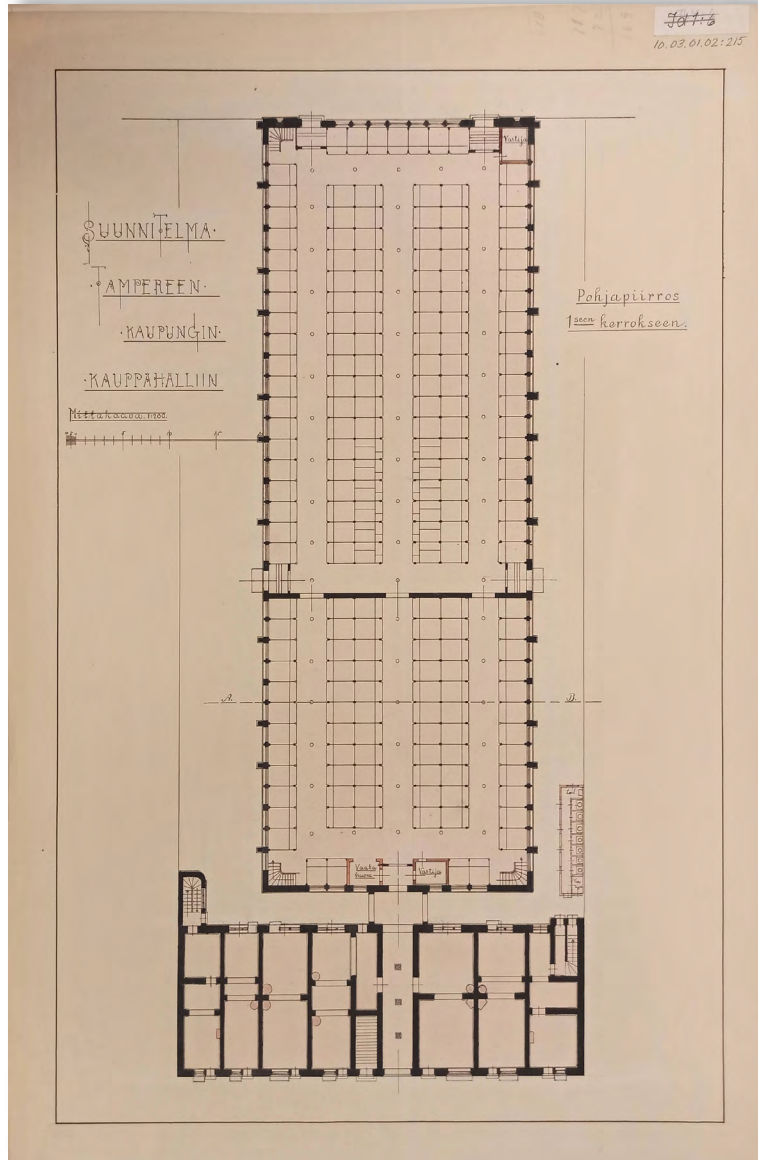
Gustaf Estlander ja Walter Thomén saavuttivat kolmannen palkinnon ehdotuksellaan "Onnea matkalle". Thomén osallistui v.1899 myös Oulun kauppahallin suunnittelukilpailuun.

Goottilaisvaikutteinen pääjulkisivu on symmetrinen ja toistaa rakennuksen basilikamuotoa, mikä antaa sille kirkollisen ilmeen. Palkintolautakuntakin piti julkisivuja kauniina, mutta liian arvokaina ja epätarkoituksenmukaisina.

"Onnea matkalle" eteläjulkisivu. Estlander ja Thomén. TKA

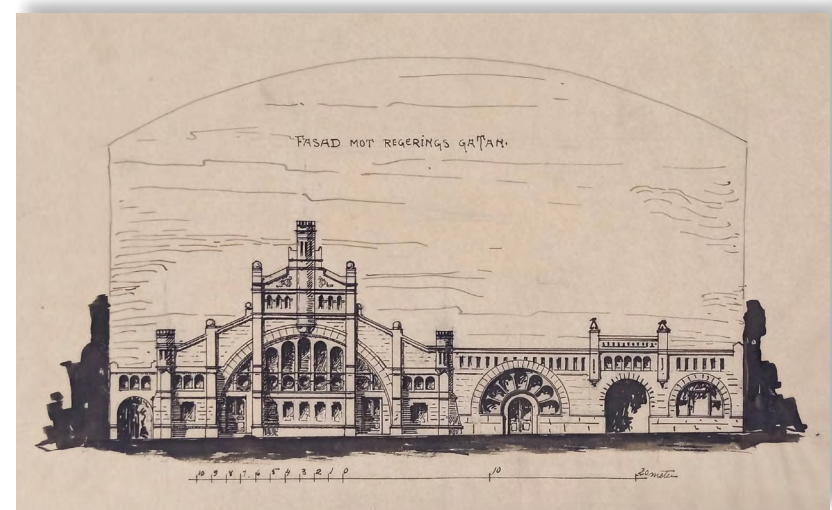

Ehdotus "Onnea matkalle", 1. krs pohja. Estlander ja Thomén. TKA.

Kauppahallin pohjapiirros on lähes symmetrinen suorakulmio, joka on erittäin lähellä Åbergin pohjaratkaisua. Pitkittäiskäytäviä on 3 samoin poikittäiskäytäviä. Ruokatarvike- ja rihkamaosastot on erotettu rungon poikki kulkevalla väliseinällä. Sisäänkäyntejä on yhdet pitkällä sivuilla ja pohjoispäässä, eteläpäässä kaksi. Kellarin portaita on luoteis- ja koillisnurkissa. Symmetrian rikkovat kaakkoisnurkan portaat. Käymälätilat on sijoitettu kapeammalle länsipihalle, itäiselle pihalle on jätetty laajempi tila.

SIC

Toisen palkinnon voitti Lars Sonckin ja Birger Federleyn ehdotus. Ehdotuksen on arvioitu olevan julkisivujen osalta Sonckin käsialaa ja muutoin Federleyn suunnitelmaa. Julkisivujen luonnomainen suuripiirteisyys oli Sonckille luontaista. Lisäksi hallin julkisivumateriaali näyttäisi olevan luonnonkivi, jota Sonck käytti myöhemmin mm. Tampereen tuomiokirkon julkisivussa.

Pääjulkisivu ehdotuksesta "SIC". Eteläpääty on epäsymmetrinen ja yhdistää hallin ja käymälärakennuksen yhtenäisen julkisivun taakse. TKA.

Kauppahallin rakennus on pohjamuodoltaan suorakaide, jonka pohjoispään kulmat on pyöristetty. Virastotalon muodot myötäilevät päätyä ja rakennusten väliin jää kapea kaistale pihaa. Rakennukset on yhdistetty holvikäytävällä. Käymälätilat sijaitsevat tontin kaakkoiskulmassa ja kauppahallirakennus tontin länsilaidan tuntumassa jättäen laajemman piha-alueen hallin itäpuolelle. Hallituskadun puolella on yhtenäinen koko tontin levyinen julkisivu joka yhdistää hallin ja käymälärakennuksen portteineen.

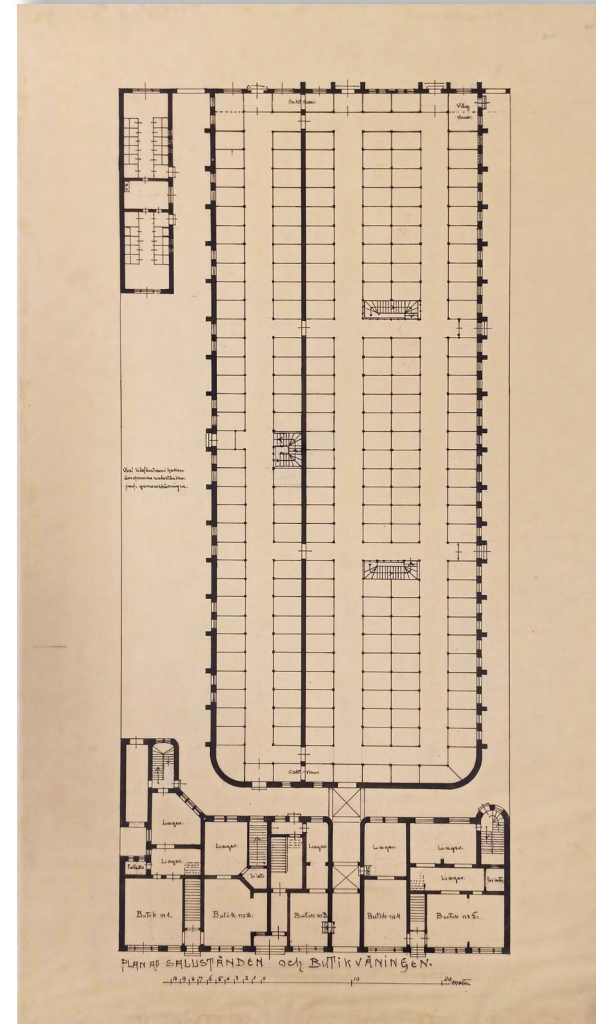
Kauppahallin sisätilajärjestely muistuttaa Åhlbergin ratkaisua, myymälät on sijoitettu kolmen pitkittäiskäytävän varaan, mutta ruokatarvike- ja rihkamaosastoja jakava väliseinä on pitkittäissuuntainen. Portaikot ja sisäänkäynnit on sijoitettu epäsymmetrisesti. Poikkileikkaukseltaan ruokatarvikeosasto on basilikamallia, rihkamaosastolla on tasakatto.

Palkintolautakunta arvioi julkisivut omaperäisiksi, hallin pohjaratkaisun selkeäksi ja pihatilan riittävän laajaksi.

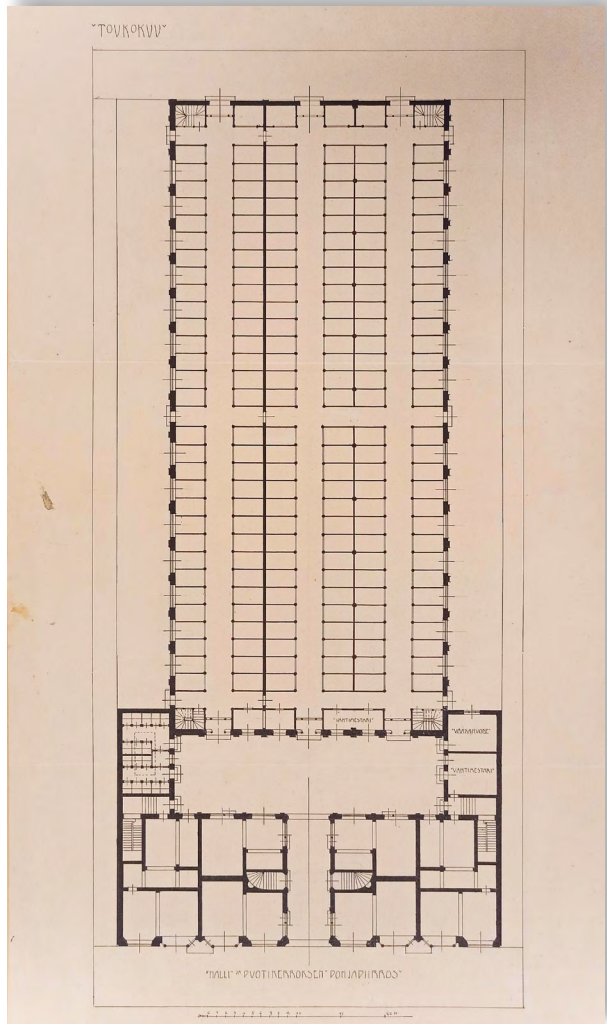
TOUKOKUU

Herman Geselliuksen, Armas Lindgrenin ja Eliel Saarisen toimisto sai lunastuksen ehdotukselleen "Toukokuu". Itse kauppahalli on tässäkin ehdotuksessa suorakaiteenmuotoinen, kolmikäytävällinen rakennus, jossa poikkittäiskäytäviä on 3. Eri osastojen välinen väliseinä kulkee pitkittäissuunnassa hallin päästä päähän, kuten Sonckin ja Federleyn ehdotuksessa. Sisäänkäyntejä on rakennuksen kaikilla sivuilla kolme.

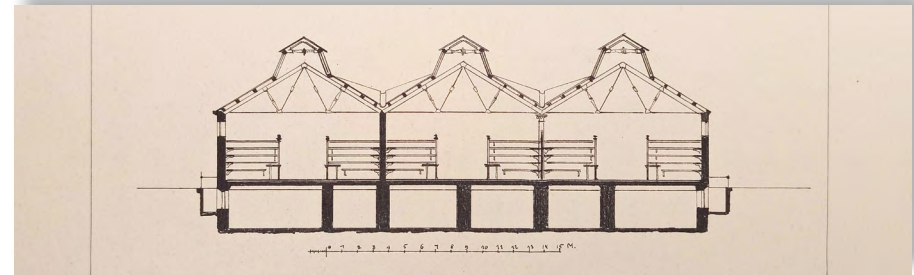
Suunnitelma poikkeaa muista rakennusten väliin jäävän isomman sisäpihan osalta. Pihan laitoja reunustavat yksikerroksiset siivet sitovat rakennusmassat yhteen. Niissä on sisäänkäynnit virastotalon porrashuoneisiin, länsilaidalla lisäksi vahtimestarinhuone ja vaakahuone. Muuten suunnitelma on lähes symmetrinen.

1. kerroksen pohjapiirros Sonckin ja Federleyn ehdotuksesta "SIC". Halli sijoittuu tontille epäsymmetrisesti. Rihkama- ja ruokatarvikeosastot on erotettu pitkittäisseinällä. TKA.

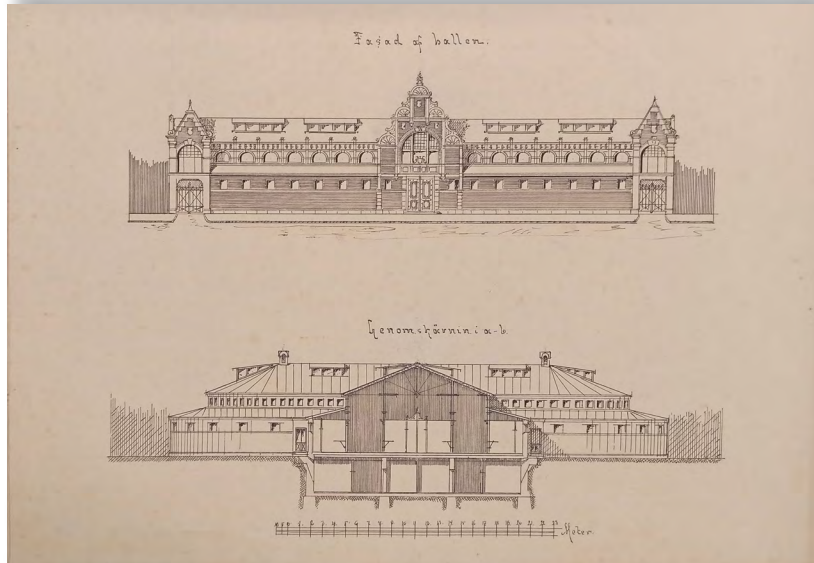

Geselliuksen, Lindgren & Saarisen toimiston ehdotuksen "Toukokuu" pohjapiirros, oikealla julkisivu- ja leikkauspiirroksat. TKA.

Kattorakenne eroaa voimakkaasti muista ehdotuksista. Muiden ehdotusten puurakennetkaisuista poiketen katto on suunniteltu teräsrakenteiseksi. Katto koostuu kolmesta satulakatoista, joiden harjat kulkevat pitkittäiskäytävien kohdalla. Päätjulkisivu on jaettu kolmeen osaan. Harjat korostavat käytävien pätyihin sijoittuvia sisäänkäyntejä. Keskimmäistä osaa on kevyesti korotettu korkeammalla päätjulkisivulla ja ikknamallikin on erilainen.

Palkintolautakunta arvosti julkisivujen "taiteellista kypsyyttä ja piti pohjaratkaisuja erinomaisina, lukuun ottamatta kulkuyhteyden puutetta sisä- ja sivupihojen välillä. Katon rakenneratkaisut saivat kuitenkin paljon aiheellisia muistutuksia, että niiden huomioon ottaminen olisi muuttanut oleellisesti kehuttua julkisivua. Ehdotus olisi haluttu palkita, mutta jouduttiin jättämään tästä syystä lunastukselle.

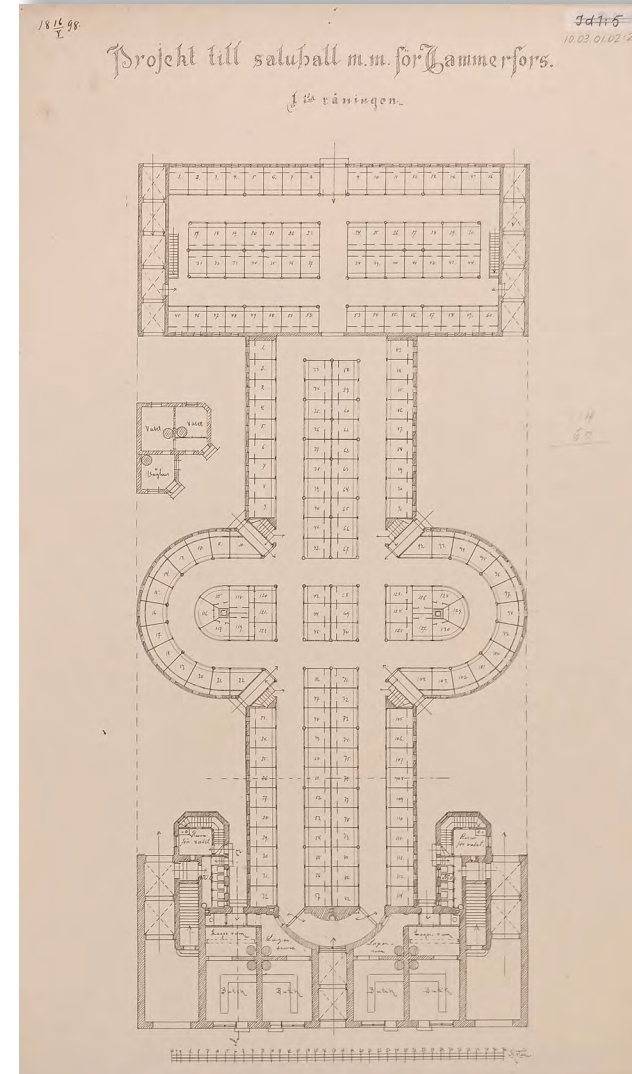

Tuntemattoman tekijän ehdotus "18¹⁶/₅98", julkisivu ja poikkileikkaus. TKA.

18¹⁶/₅98

Kaupungin arkiston kätköistä palkittujen töiden joukosta löytyi myös yksi palkitsematon ehdotus, jonka tekijästä ei ole tietoa, mutta jonka muista poikkeavat ratkaisut ovat sellaisenaan kiinnostavia. Pohjaratkaisu, sekä jotkin julkisivuratkaisut muistuttavat ensimmäisen suunnittelukilpailun ehdotuksista Ahrenbergin ja Höijerin ehdotusta. Kaivannon mukaan ehdotus muistuttaa myös Höijerin Helsinkiin v.1904 suunnittelemaa yksityistä kauppahallirakennusta.

Palkintolautakunta oli erittäin mieltynyt kertaustyyliiseen, lähinnä uusrenessanssia edustavaan pääjulkisivuun sekä kattorakenteen yksinkertaisuuteen, mutta kulkuyhteyden pihalle todettiin olevan hankala.

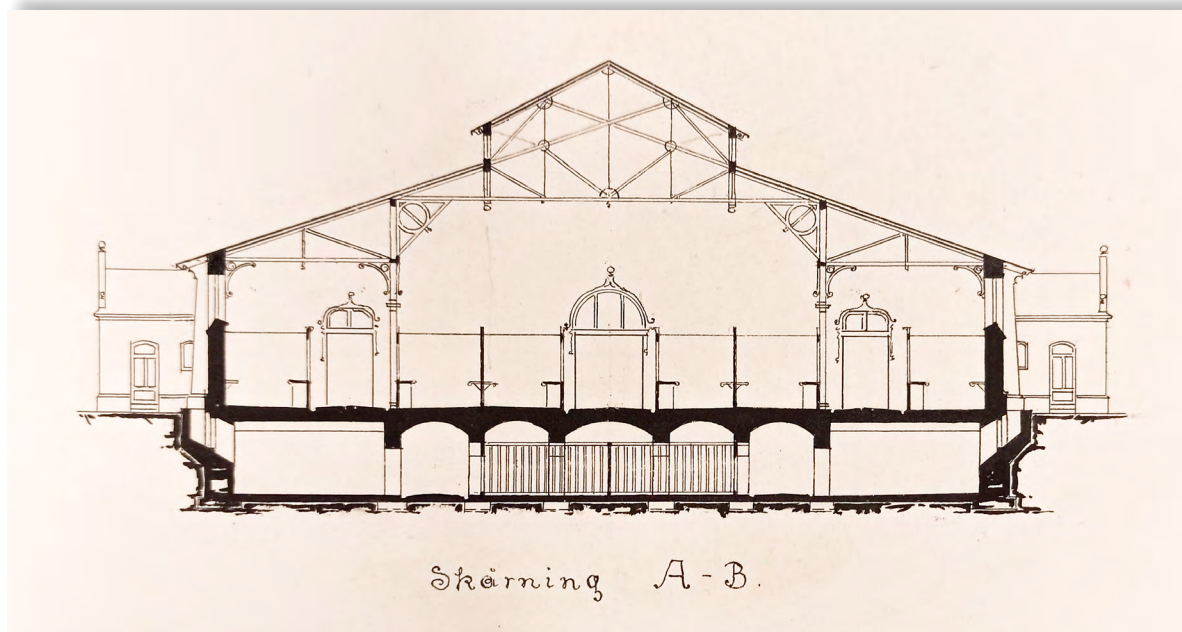
Tuntemattoman tekijän ehdotus "18¹⁶/₅98", julkisivu ja poikkileikkaus. TKA.

KILPAILUN VOITTAJA, MERCATO

Hjalmar Åbergin suunnitelma otsikolla "Täflings-projekt till Saluhallsbyggnad i förening med Boningshus i Tammerfors" on tehty tussipiirroksina suoraan neljälle 380x610 mm kokoiselle kartonkiplanssille. Åberg esitti suunnitelmassaan pohjakaavaltaan lyhytsakaraisen T-kirjaimen muotoisen kauppahallin ja siihen liittyvän koko tontin levyisen virastotalon. Kauppahalli sijoittuu suunnitelmassa keskeisesti tontin etelälaitaan jättäen rakennuksen molemmille sivuille tilaa huoltopihalle.

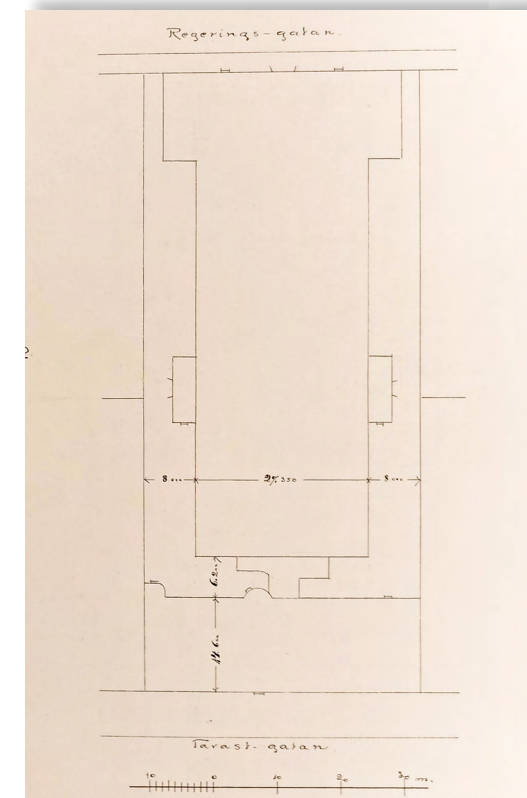
Kauppahalli on yksikerroksinen tiilirakennus, jonka loiva, pohjoispäästä aumattu satulakatto on keskikohdaltaan basilikatyyppisesti korotettu. Klerestorioikkunat reunustavat korotusta. Lyhyiden siipiosien katot liittyvät poikkiharjoina katon eteläpäähän. Ulko-seiniä kiertävät suuret yläikkunat.

Virastotalo sijoittuu kilpailuohjelman mukaisesti Hämeenkadun varteen. Kulku Hämeenkadulta kauppahalliin avautuu rakennuksen keskilinjaan sijoitetun porttikäytävän kautta.

Kauppahallirakennuksen poikkileikkaus Hjalmar Åbergin ehdotuksesta "Mercato", 1898. Katon keskiosan korotusta kiertävät ikkunat. TKA.

Oikealla asemapiirros. Alhaalla Hämeenkatu, jonka varteen virastotalon rakennus sijoittuu, yläreunassa Hallituskatu. TKA.

SISÄTILAT 1. KERROS

Sisällä hallissa on yhteensä 172 myyntipaikkaa, joista 120 elintarvikepuolella, 52 ns. rihkamatavarapuolella rakennuksen pohjoispäässä. Näitä kahta osastoa erottaa rakennuksen rungon poikki kulkeva tiiliseinä. Pitkittäiskäytäviä on kolme, myyntipaikat jakautuivat käytävien molemmin puolin. Eteläpäässä myyntipaikat kiersivät lyhyiden sivusiipien ulkolaitoja pitkin. Poikkikäytävät olivat molemmissa päädyissä, sekä hallia jakavan poikkiseinän eteläpuolella sivusisäänkäyntien kohdalla.

Myyntitilojen lisäksi muita tiloja on 1. kerroksessa vain vähän: Kauppahallirakennus on pohjaltaan lähes symmetrinen, vain virastotalon porrashuoneen kaareva seinä heijastui kauppahallin pohjoispään seinään kaarimuotona. Kauppahallin pääsisäänkäynnit etelä- ja pohjoispäissä sijoittuvat rakennuksen keskilinjaan. Virastotalon porttikäytävä on samassa linjassa. Hallin eteläpäädyssä kaksi pienempää sisäänkäyntiä sijoittuvat symmetrisesti pääsisäänkäynnin molemmin puolin pitkittäiskäytävien kohdalle. Hallin huolto tapahtui hallin sivuille jäävien piha-alueiden kautta. Rakennuksen molemmilla sivuilla on yksi-kerroksiset tiilirakenteiset sisäänkäyntisiivet.

Eteläpäässä pääsisäänkäynnin länsipuolella on vaakahuone ja itäpuolella "vakt" eli hallivahdin tai vahtimestarin huone. Samoin hallin pohjoispäässä sisäänkäyntiosassa on vahtimestarin huone ja lisäksi sisäänkäynnin itäpuolella käymälätilat. Hallin sivusisäänkäyntien yhteydessä on myös käymälätiloja, sekä portaat kellariin. Kellarin pääportaat sijaitsivat hallin puolella; eteläpäässä molemmin puolin, sekä hallia jakavan poikkiseinän pohjoispuolella myös symmetrisesti kaksi porrasta.

KELLARIKERROS

Kellarikerroksessa pitkittäiskäytäviä on kaksi, poikittaiskäytäviä neljä. Rungon läpi kulkevia kantavia seiniä on kaksi, 1. kerroksen hallia jakavan seinän kohdalla ja lisäksi lähempänä eteläpäätyä toinen. Tiloja ei ole nimetty lukuun ottamatta eteläpäädyn suurta tilaa jossa on teksti "uppvärmningsapparater", lämmityslaitte, mutta oletettavasti tilat ovat myymälöiden varastotiloja. Rungon keskellä varastotilat ovat kevytrakenteisia, ulkoseinien puolella esitystavasta päätellen muurattuja. Tilajaot rytmittyvät kantavien pilareiden mukaan. Ulkoseiniin rajautuvissa tiloissa on yläikkunat, paitsi sisäänkäyntisiipien kohdalle sijoittuvissa tiloissa.

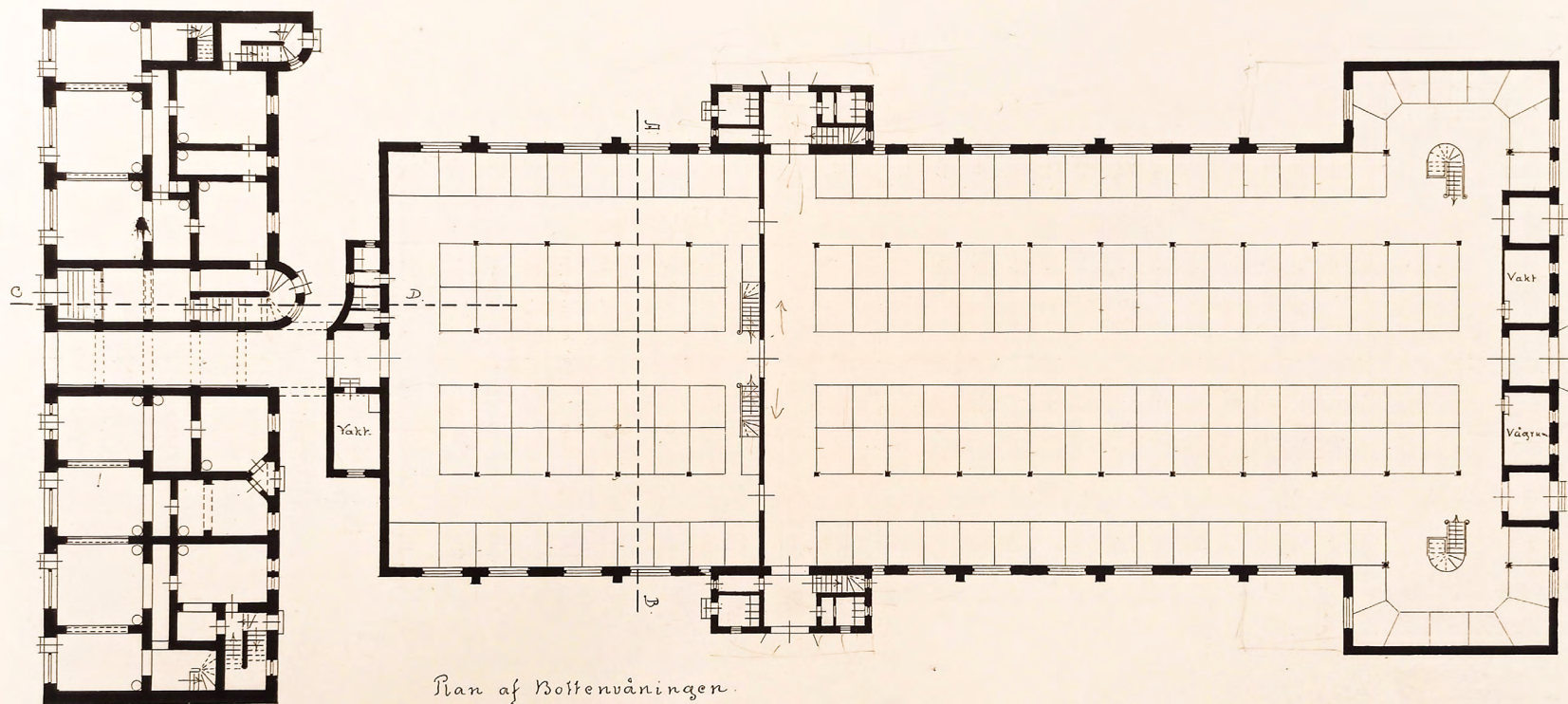
PL. 3.

Motto: Mercato

Idt: 8

10.03.01.02:22

120
52

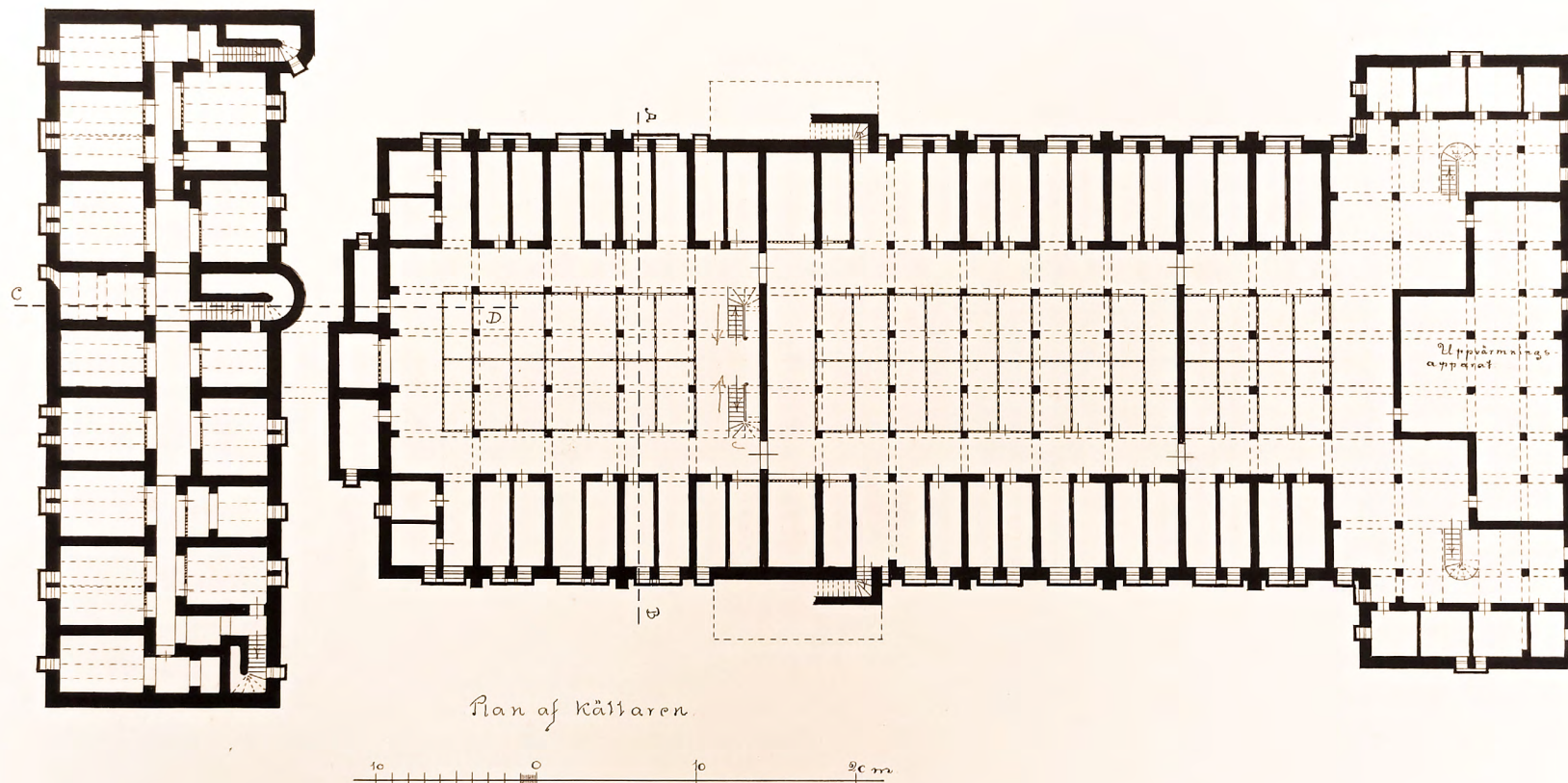
30
30
26

72
72

1. kerroksen pohjapiirros kilpailuehdotuksesta "Mercato", Hjalmar Åberg 1898. TKA.

PL. 2

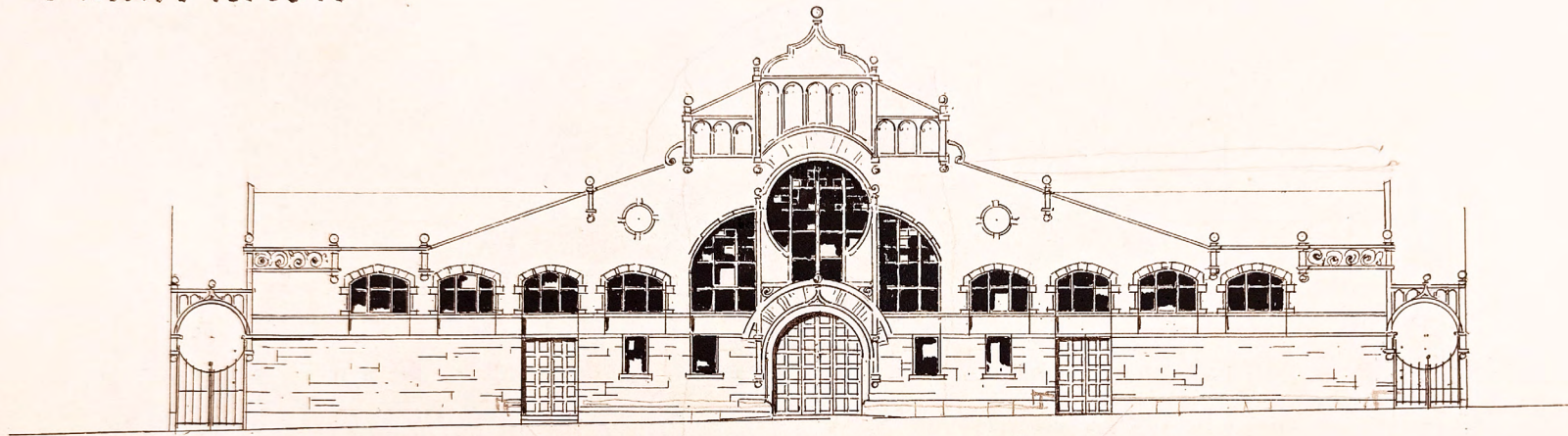
Motto: **Mercato**

Kellarikerroksen pohjapiirros kilpailuehdotuksesta "Mercato", Hjalmar Åberg 1898. TKA.

Motto: **Mercato**

Fasad mot Regerings-gatan.

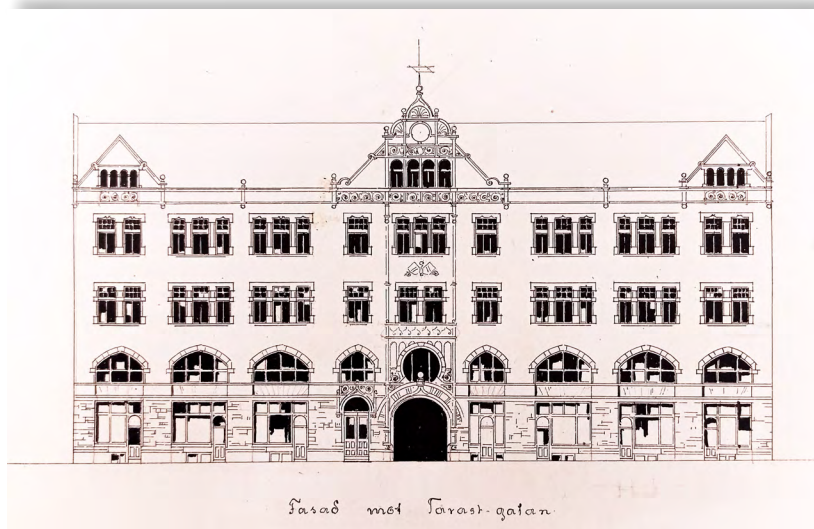
Pääjulkisivu etelään Hallituskadulle Hjalmar Åbergin ehdotuksesta "Mercato", 1898. TKA

JULKISIVUT

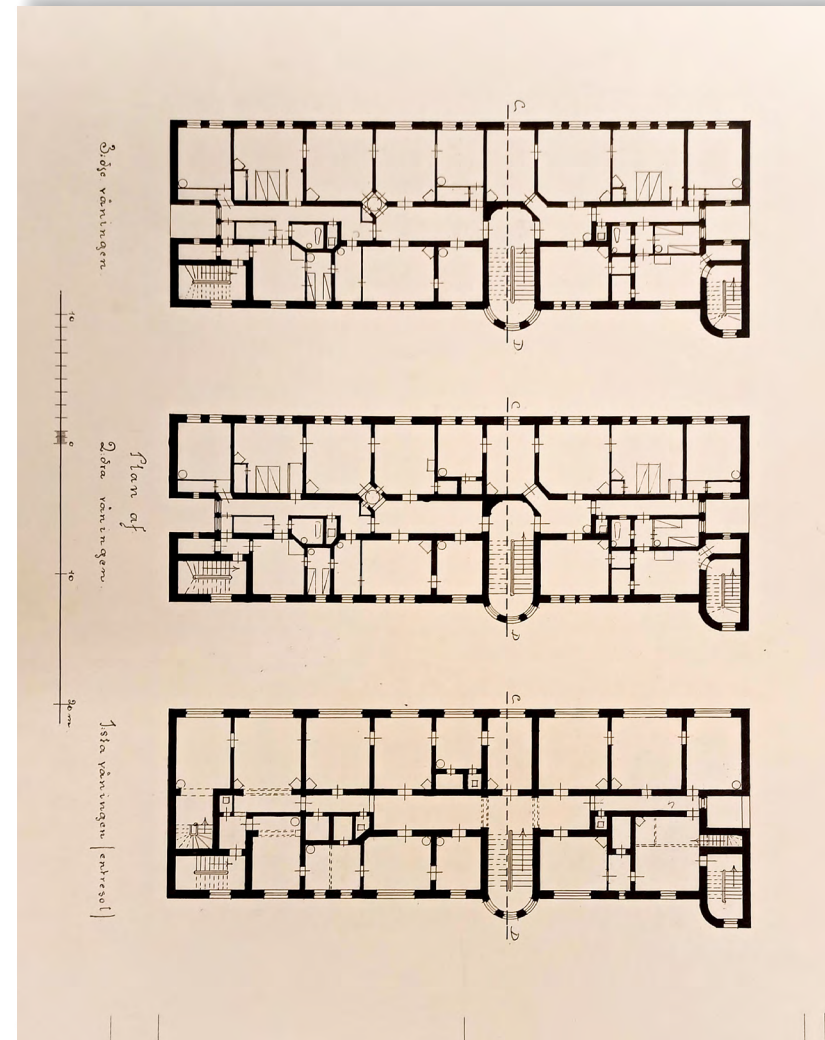
Julkisivut ovat puhtaaksi muurattua tiiltä, seinien yläosaa kiertävät kaari-ikkunat. Eteläpäädyn symmetrisen julkisivun alaosa oli lohkopintaista luonnonkiveä ovien yläreunaan asti. Yläosa oli rapattu. Päätyjulkisivun katseenkiinnittäjä on moniruutuinen pyöreä ikkuna, jonka molemmin puolin on matalampi kaari-ikkunan puolikas. Pyöreän ikkunan alareunan rikkovat kaksi alinta ruutua jotka tukeutuvat pääsisäänkäynnin holvikaareen. Näiden sivuilla sileäksi rapatussa seinässä oli pyöreät koristeaiheet. Keski-ikkunoiden yläpuolista klerestorion päätyä koristavat vastaavasti keskellä korkeampi ja sivuilla matalammat kaarikoristeaiheet.

Klerestorio-osan molemmin puolin seinän yläreunassa nousevat räystäslinjan yli sauvamaiset koristeaiheet joiden yläpäässä on pallo tai kuula. Kookkain pallo sijaitsee julkisivun korkeimmalla huipulla. Julkisivun reunoilla siipiosien vaakasuoran räystään alla reunimmaisten sauvakoristeiden välissä on aaltoaiheinen koristelu. Päädyn molemmin puolin sijaitsevien porttien pyöreä aukko toistaa julkisivun ympyräaihetta. Rakennuksen basilikamallinen katto sekä toistuvat kaari-aiheet ikkunoissa ja koristeiluissa antavat rakennukselle jopa kirkollista ilmettä.

Virastotalon ja kauppahallin julkisivuissa on samankaltaisia aiheita, jotka sitovat muuten hyvin erityyppiset rakennukset kokonaisuudeksi. Erityisesti kauppahalliin vievän porttikäytävän holvikaari vastaa muodoltaan ja mittakaavaltaan hallin Hallituskadun puoleista sisäänkäyntiä. Porttikäytävän yläpuolinen pyöreä ikkuna toistaa hallin pääsisäänkäynnin yläpuolisen ikkunan muotoa ja sisäänkäynnin yläpuolisen päätykolmion kaari-ikkunat vastaavat mittasuhteiltaan hallin päätykolmion kaarisyvännysaihetta. Myös julkisivumateriaalit ovat molemmissa rakennuksissa samat; alaosa luonnonkiveä ja yläosa vaaleaa rappausta.

Virastotalon julkisivu Hämeenkadulle. Åberg 1898. TKA.

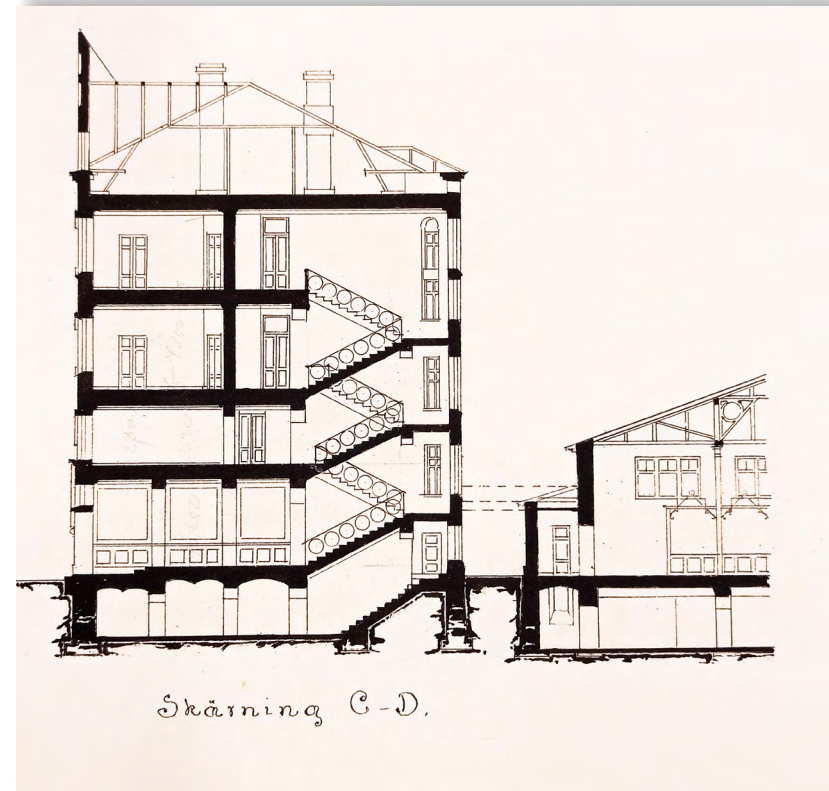

Virastotalon pohjapiirroksat Åbergin ehdotuksesta. TKA.

PALKINTOLAUTAKUNNAN LAUSUNTO

Palkintolautakunta piti Åbergin ehdotusta hyvin harkittuna. Myös rakennusten asemointia tontilla ja tarpeellista piha-alaa arvostettiin. Lautakunnan mukaan ehdotuksessa on paikallisiin olosuhteisiin nähden huomioon otettava etu siinä, että rikkamatavaroiden myyntipaikat on sijoitettu virastotalon puoleiseen pätyyn.

Julkisivut todettiin yksinkertaisiksi ja tarkoitustaan vastaaviksi ja kattorakenne käytännölliseksi. Lausunnossa ja voittajavalinnassa ylipäätään voi nähdä ajatuksen, että rakennuksen käyttötarkoitus asettaa tietyt rajat julkisivujen koristeellisuudelle ja niin sanotulle arvokkuudelle.

Leikkauskuva virastotalosta ja kauppahallin pohjoispäästä. Åberg 1898. Hallin katto on pohjoispäästä aumattu. TKA.

Vuonna 1928 valmistunut Lahden lyseon rakennus nykyään. Kuva: S.Ahonen, 2021

Sörnäisten Kruununmakasiini (1892) edustaa Åbergin punatiiliarkkitehtuuria. Kuvaaja: Kari Hakli, 1969. Alkuperäislähde: Helsingin kaupunginmuseo. MV.

HJALMAR ÅBERG, ARKKITEHTI

Georg Hjalmar Åberg (1870-1935) syntyi kauppiasperheeseen Tammisaassa, missä hän kävi koulunsa. Arkkitehdiksi hän valmistui Suomen Polyteknillisessä opistosta Helsingissä vuonna 1891. Valmistuttuaan hän matkusti valtion matkastipendin turvin tutkimassa eurooppalaista arkkitehtuuria, mm. Saksassa, Itävallassa ja Italiassa.

Vuonna 1897 Åberg meni naimisiin Fanny Holmsténin kanssa. Åberg oli harjoitellut yksityisissä arkkitehtitoimistoissa, valmistuttuaan hän työskenteli yleisten rakennusten ylihallituksessa. Myöhemmin hän toimi mm. Viipurin apulaislääninarkkitehtina. Ylihallituksen virassaan hän lisäksi valvoi ylihallituksessa suunniteltujen rakennusten rakennustöitä eri paikkakunnilla. Vuonna 1919 Åberg nimitettiin ylihallituksen ensimmäisen arkkitehdin virkaan erikoisalanaan sotilasrakennukset ja niiden kunnostustyöt. Vuodesta 1926 lähtien vastuualueena olivat valtion koulurakennukset.

Åbergin suunnittelemia koulurakennuksia ovat mm. Lahden lyseo (1928), Kajaanin seminaarin päärakennus (1929), Tampereen teknillisen oppilaitoksen lisärakennus Pyynikintiellä, sekä Tampereen lyseo eli nykyinen Tampereen lyseon lukio. Åberg teki suunnitelmia myös yksityisille tilaajille, erityisesti uransa alkuvaiheissa. Varhaisimpia töitä edustaa vuonna 1897 valmistunut Fellmanin kartano

Lahdessa, jossa nykyään toimii Lahden Historiallinen museo.

Syntymäkaupunkiinsa Tammisaareen Åberg suunnitteli useita rakennuksia. Jo opiskeluaikanaan v. 1890 hän suunnitteli köyhäintalon ja v. 1891 metodistikirkon joka edusti nikkarityyliä. Jugend-tyyliä Tammisaaren kohteista edustivat purjehdusseuran ravintola Knipan (1908) ja sähkölaitoksen tiilitalo (1909). Lisäksi hän osallistui ns. V-kaupunginosan rakennusjärjestyksen laatimiseen ja suunnitteli sinne seitsemän jugend-asuinrakennusta, palokunnan ulkorakennuksen ja kansakoulun ulkorakennuksia.

Kauppahallin ja virastotalon kilpailun lisäksi Åberg osallistui Helsingin rautatieasema ja hallintorakennus-kilpailuun vuonna 1904 ja tuli kolmanneksi. Voittaneen Saarisen ehdotuksen tavoin myös Åbergin ehdotus edusti kansallisromantiikkaa. Hän suunnitteli myös huonekaluja ja voitti v.1902 Suomen Yleisen Käsiteollisuusyhdistyksen järjestämän "yksinkertaisen työhuoneen kalusto"-kisan jugend-tyylisillä kalustesuunnitelmillaan. Åberg vaihtoi työssään ongelmitta opiskeluaikaisesta uusrenessanssista uudempiin tyyliihin ja osasi myös sekoittaa eri tyyli-suunnitelmissaan.

Åberg kuoli Viipurin lääninsairaalassa v.1935, Tampereen Lyseon valmistumisvuonna.

Fellmanin kartanossa sekoittuvat eri tyylikausien piirteet. Kuva: M. Haapasaari, 2021

Vuonna 1935 valmistuneessa Tampereen lyseon rakennuksessa on sekä klassismin, että funktionalismin piirteitä. Kuvaaja E.M.Staf, 1936. VKA.

ÅBERGIN PÄIVITETYT SUUNNITELMAT

Tampereen kaupunginvaltuustossa valittu seitsenmiehinen kauppahallin lopullisten suunnitelmien hankintaa pohtiva komitea ehdotti, että lopulliset piirustukset tilattaisiin Åbergilta, pienellä virastotalon ikkunoita koskevalla muutoksella; komitean mielestä virastotalon julkisivu saataisiin "aistikkaammaksi", muuttamalla ikkunat yksiruutuisiksi. Valtuusto hyväksyi komitean ehdotuksen 29.9.1898.

Ennen lopullisten piirustusten valmistamista Åbergin tuli laatia kauppahallille uusi pohjapiirustus. Suunnittelutyönsä tueksi hän sai komitean toimittamana muiden palkittujen ehdotusten piirustukset jotta hän voisi työssään ottaa huomioon palkintolautakunnan mainitsemat muiden ehdotusten edut.

Muutetut piirustukset valtuusto hyväksyi kokouksessaan 29.12.1898 ja myönsi samalla Åbergille 1500 mk suuruisen rahoituksen ulkomaan matkaa varten. Matkan tarkoituksena oli tutustua eurooppalaisiin kauppahalleihin, niiden sisustukseen, ilmanvaihtoon, lämmitys- ja jäähdytyslaitoksiin. Matkan oletettiin kestävän 5-6 viikkoa. Åberg valitsi matkakohteikseen Danzigin, Leipzigin, Berliinin, Wienin, Kölnin, Frankfurt am Mainin, Wiesbadenin, Oldenburgin ja Ostenden. Matkaan hän lähti jo seuraavan vuoden tammikuussa. Ennen lähtöään hän oli valmistanut täydellisen pohjapiirustuksen virastotalolle ja hallirakennuksellekin perustuspiirustuksen, jotta perustustyöt voitiin jo aloittaa ennen lopullisia piirustuksia.

Lopulliset piirustukset Åberg viimeisteli elokuussa 1899. Piirustukset oli laadittu kahdeksalle 77x114 cm kokoiselle planssille mustalla tussilla ja vesivärein värittämällä. Väritettyjen piirustusten mukaan laadittiin vielä pääpiirustukset, joiden päiväys on 15.9.1899. Näitä piirustuksia ei arkistosta löytynyt. Lisäksi

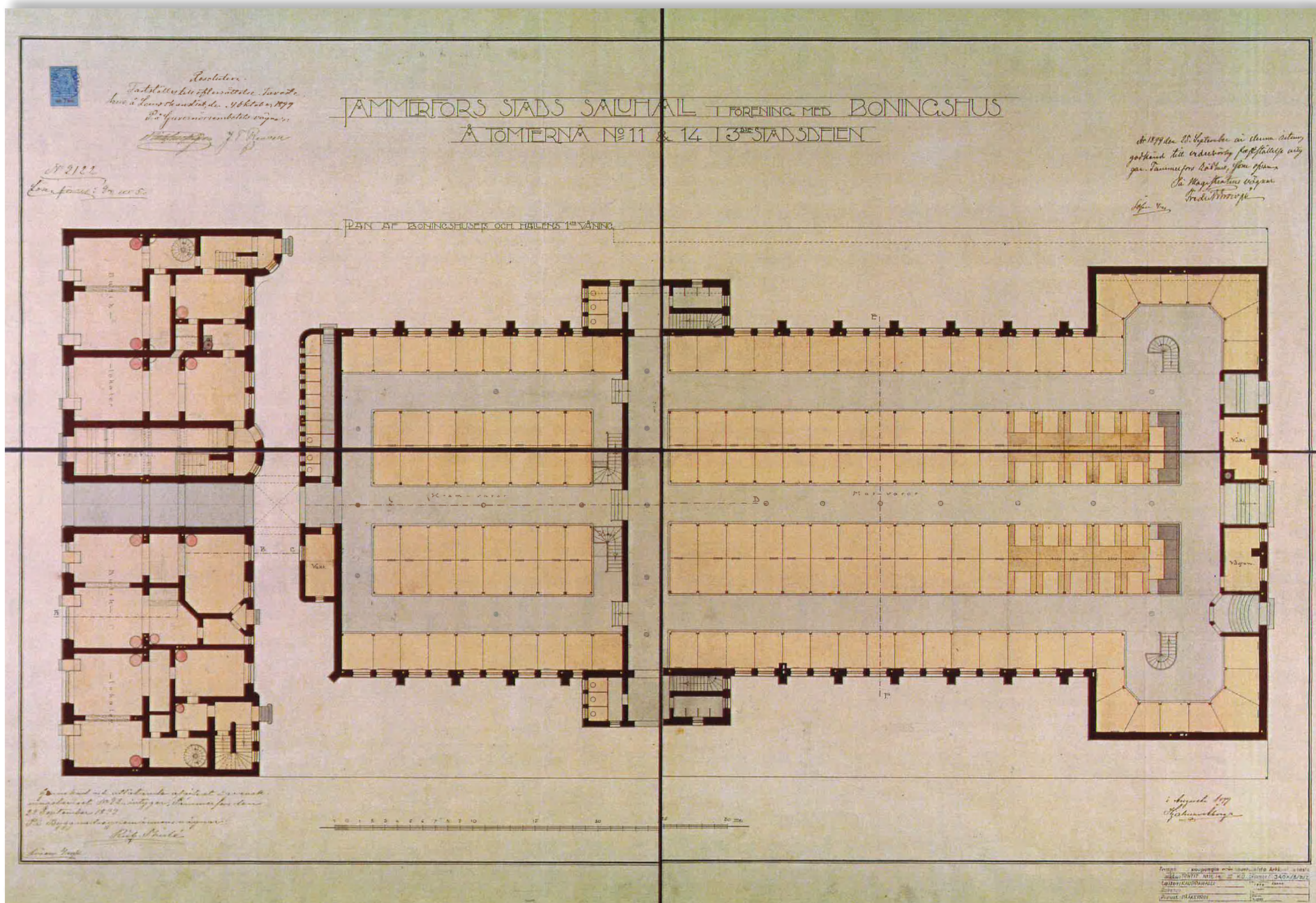
Åberg teki rakennuksista kustannusarvion ja työkertomuksen, josta saatu palkkio oli 8000 mk. Kustannusarvion mukaan kauppahallin ja virastotalon rakennusten kokonaiskustannus tulisi olemaan 572 000 mk.

POHJAPIIRROS 1. KERROS

Kauppahallin 1. kerroksen pohjapiirustukseen tehdyt muutokset olivat vähäisiä. Näkyvimpänä muutoksena on hallin pohjoispään ja virastotalon välisen alueen yksinkertaistuminen, mikä saattaa olla muiden ehdotusten pohjalta tehty muutos. Pohjoispään sisäänkäyntiosassa ollut kaareva seinäosa on suoristettu ja koko rakennusosaa on laajennettu hallin koillisnurkalle asti. Samalla tiloja on hieman kavennettu ja vastaavasti virastotalon porrashuoneen ulostyöntyvää kaarta loivennettu, jotta rakennusten välistä tilaa on saatu hieman kasvatettua ja selkeytettyä. Rakennusten väliselle kulkuyhteydelle on saatu katteeksi pohjaltaan neliönmuotoinen holvikatto.

Myös hallin sivusisäänkäyntiosien varasto- ja käymälätiloja on uudelleenjärjestelty, mutta kellarinportaat säilytetty paikoillaan. Hallissa eteläpään portaat ovat säilyneet ennallaan, mutta hallia jakavan väliseinän vierellä portaikot on käännetty siten, että ne nousevat sivukäytävälle päin keskikäytävän sijaan. Näin käytäville on väliseinän kohdalle saatu lisättyä porraskaskelmia tasaamaan hallin pohjoispään ja Hallituskadun välistä korkeuseroa. Eteläsisäänkäyntejä on täsmennetty ja niidenkin yhteyteen on lisätty porraskaskelmia. Lännenpuoleisen tuulikaapin portaat ja sisäseinä on pyöristetty.

Myyntipaikkojen lukumäärä ja sijainti on pysynyt ennallaan. Keskimmäisten kojurivien eteläpäässä myyntipaikkojen esitystä on tarkennettu.

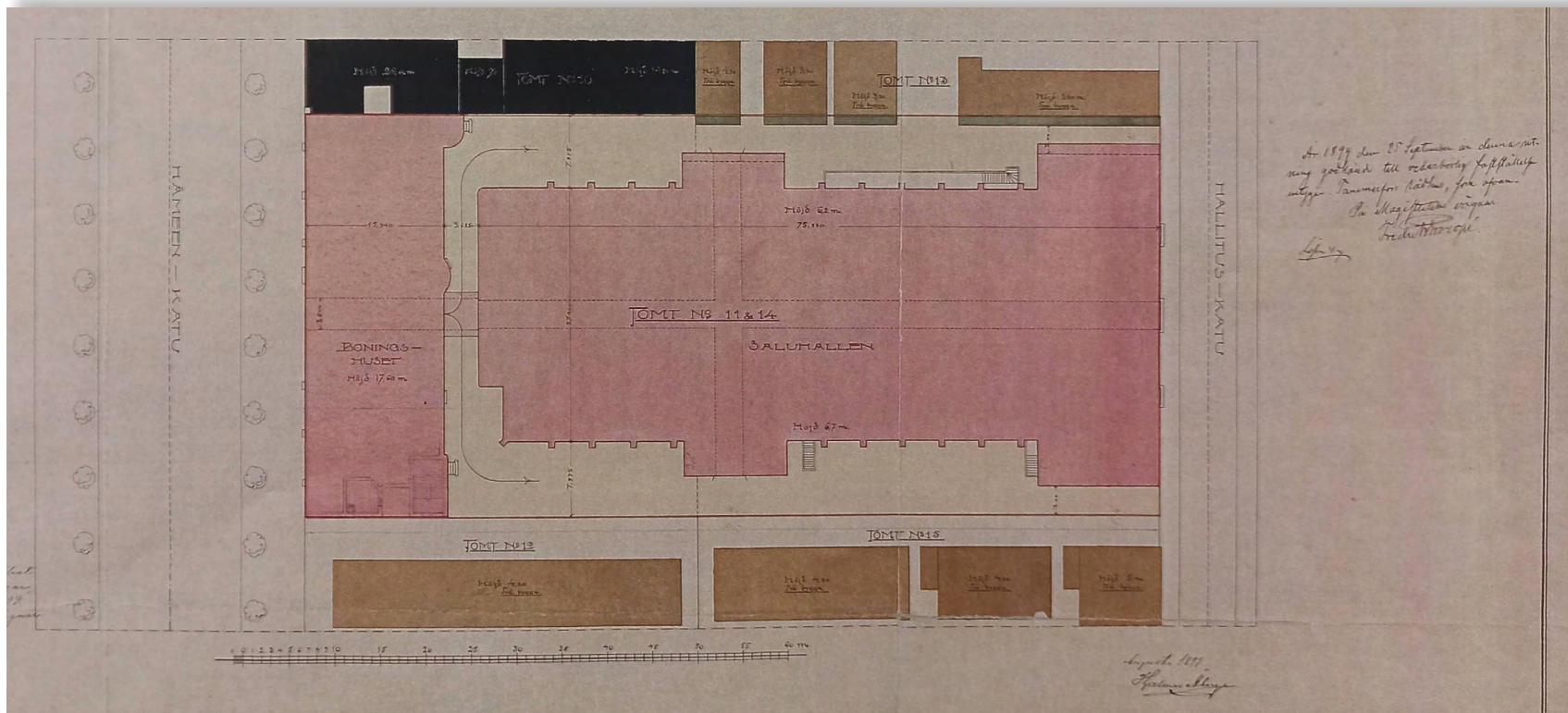
Väritetty 1. kerroksen lopullinen pohjapiirustus, Hjalmar Åberg 1899. TPA.

POHJAPIIRROS, KELLARIKERROS

Alkuperäiseen kellarin pohjapiirrokseen on tehty joitakin muutoksia. Rakennuksen keskelle on lisätty jäähdytysosastot, joiden paksuissa seinissä on nähtävissä ilmaraoit. Pohjois- ja eteläpään välille on lisätty muutama porraskelma. Rakennuksen itälaidalle on lisätty portaat, joiden kautta on suora sisäänkäynti kolmeen myymälätilaan. Rakennuksen länsilaidan keskivaiheilla portaat laskeutuvat tiloihin, joissa yhdessä huoneessa on näh-

tävissä liesiä ja jonka oikealla puolella perättäisissä tiloissa on merkintä "serverings lokal" eli kahvila- tai ruokailutilat.

Eteläpäässä pannuhuoneen alueella seiniä on uudelleenjärjestetty ja jonkinlaisia kanavia on luonnoksenomaisesti esitetty kulkeväksi käytävien alueella. Rakennuksen lounaiskulmaan on lisätty suuri uuni. Molempien sivupihojen sisänurkkaan on lisätty portaat kellariin.

Lopullisten piirustusten asemapiirros. Vasemmalla Hämeenkatu. Mustalla väritetyt Commercen tontin rakennuksia lukuunottamatta viereisillä tonteilla rakennusten mittakaava on vielä pieni. Hjalmar Åberg, 1899. TPA.

JULKISIVUT

Kauppahallin pääjulkisivun sommittelu noudattaa päälinjoiltaan alkuperäistä. Julkisivun jäsentelyä on selkeytetty, mutta samalla koristelua on lisätty. Näkyvimpiä muutoksia on keskimmäisen pyöreän ikkunan ja viereisten kaari-ikkunoiden puolikkaiden sulauttaminen suureksi kolmijakoiseksi kaari-ikkunaksi. Pääoven holvikaari on jätetty pois. Julkisivun luonnonkivisen alaosan ja rapatun yläosan rajaa on korostettu aiempaa selkeämmin ja yläosa vaikuttaa hieman aiempaa korkeammalta. Ovet jäävät selkeästi osaksi julkisivun luonnonkivistä alaosaa. Oven yläpuolella on "kauppahalli"-teksti. Oven kaaren huippu on siirtynyt lunetti-ikkunan kaareen pääikkunan alareunassa. Lunetti-ikkunan huipulla on pöllöaihe, joka toistuu sisäänkäyntiä reunustavien kookkaiden sauvojen päissä "kauppahallit"-tekstin molemmin puolin.

Julkisivun yläreunassa on käytetty sauva-aihetta, kuten alkuperäisessä suunnitelmassa, mutta keskikohdan korotetun osan reunoilla sauvat ovat saaneet suorastaan massiivisen mallin. Alkuperäisiä kaariaiheita on häivytetty ja horisontaalilinjaa korostettu kasviaiheisella koristelistalla. Keski-ikkunan yläpuolista kaarevaa kenttää koristavat pitkävartiset kukkaornamentit, joiden on, pöllöaiheen ohella, arvioitu viittaavan jugendin kansallisromanttiseen suuntaukseen, jossa kasvi- ja eläinaiheistoa on käytetty. Hallin kattolinjan yli nousevassa julkisivun yläreunassa sauvojen pallot on vaihdettu suipompiin muotoihin ja huipun koristeaiheesta voi löytää mercuriuksen sauvan jota ympäröivät viuhkamaiset säteet.

Pääikkunan molemmin puolin kaari-ikkunoiden yläruutuja on korotettu, mikä antaa aiempaa keveämmän vaikutelman. Kaari-ikkunan molemmin puolin säilytettyjä pyöreitä koristeita on korostettu luonnonkivellä ja niihin lisätty caduceukset, siivelliset

sauvat, joita kiertävät kaksi käärmettä. Kreikkalaisessa mytologiassa caduceus oli sanansaattajan sauva, jota myöhemmässä kuvasymboliikassa on käytetty kaupan ja talouselämän tunnuksena. Sama aihe esiintyy Tampereen vaakunassa.

Julkisivun alaosassa ikkunoihin on lisätty ikkunajaot ja pääoven molemmin puolin ikkunat on levennetty yläpuolisen kaari-ikkunan mukaisiksi. Seinän alaosaan on lisätty kellarin ikkunat.

LEIKKAUSPIIRUSTUKSET

Myös lopullisiin leikkauspiirustuksiin kuuluu virastotalon ja hallin leikkauspiirustus, mutta hallista on siinä esitetty laajempi osa kuin aiemmin. Leikkauslinja on sijoitettu rakennusten keskilinjaan, aiemman virastotalon porrashuoneen sijaan. Rakennuksia yhdistävä holvikäytävä on esitetty kuvassa, samoin katon klerestorio-osa. Hallin sivuseinillä ikkunat ovat saaneet kaarimuotoja. Kellaritilassa on esitetty holvikaariaukkoja ja niihin portit/ovet.

Kilpailupiirustuksissa hallin poikkileikkaus on otettu rihkamatavaraosaston kohdalta etelään päin, eli hallia jakavaa väliseinää päin. Lopullisissa piirustuksissa poikkileikkaus on esitetty ruokatavaraosaston kohdalta kohti eteläpäätyä ja siinä on esitetty eteläpäädyn ikkunat ja sisäänkäyntien sisäovet. Leikkauskuvan keskellä näkyy päätyjulkisivun vesikattoa korkeammaksi nouseva osa. Ulkoseinien ulkopuolisten tiilipilasterien kohdalle on lisätty vesikaton ylle nousevat osat, joiden muodon perusteella niiden on arveltu liittyneen rakennuksen ilmanvaihtoon.

Rakennus näyttää saaneen lisää korkeutta; sekä sivuseinien, että päätyseinän yläikkunat ovat korkeammat ja niillä näyttää olevan paremmin tilaa. Kattorakenteita on lisätty ja kattokulma vaikuttaa aavistuksen jyrkentyneen. Myös katon klerestorio-osaa on korotettu. Muutokset antavat ilmavamman vaikutelman niin hallin sisätilaan, kuin julkisivuihin.

Resolutio:

Ensimmäinen ratkaisuehdotus: Tammelin
Lautakunta 4. Oktobri 1899
P. Gunnarssonin esitys:

Hjalmar Åberg

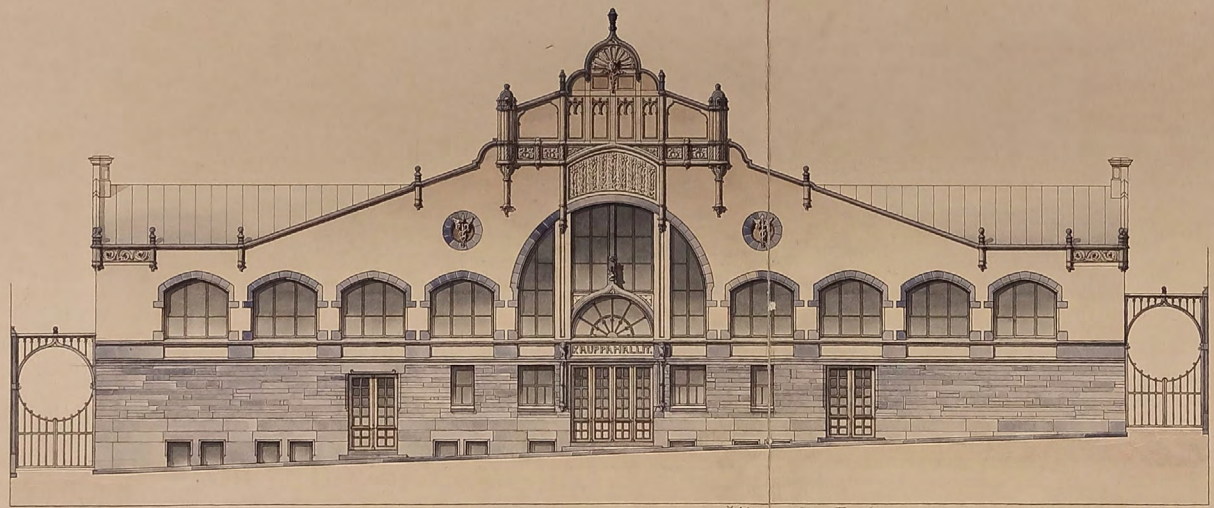
N:o 2/102

Arvokas

TAMPEREEN KAUPPAHALLI TÖRNING MED BONINGSTUS

Å TOMIERNA N:o 11 & 14 3DE STADSDELN

ASAN MO REGRERSCATAN

Å 1899 den 25 September är denna ritning godkänd till utvärdering och byggnadsintyg av
Tammelinens Rådhus, som utser:
P. Gunnarsson utgör
Hjalmar Åberg

Hjalmar Åberg

Sparskatt och allt annat utgår
från utvärderingen den 10. 12. 1899
Lautakunta den 12. Septembar 1899
P. Gunnarssonin esitys
Hjalmar Åberg
Arvokas

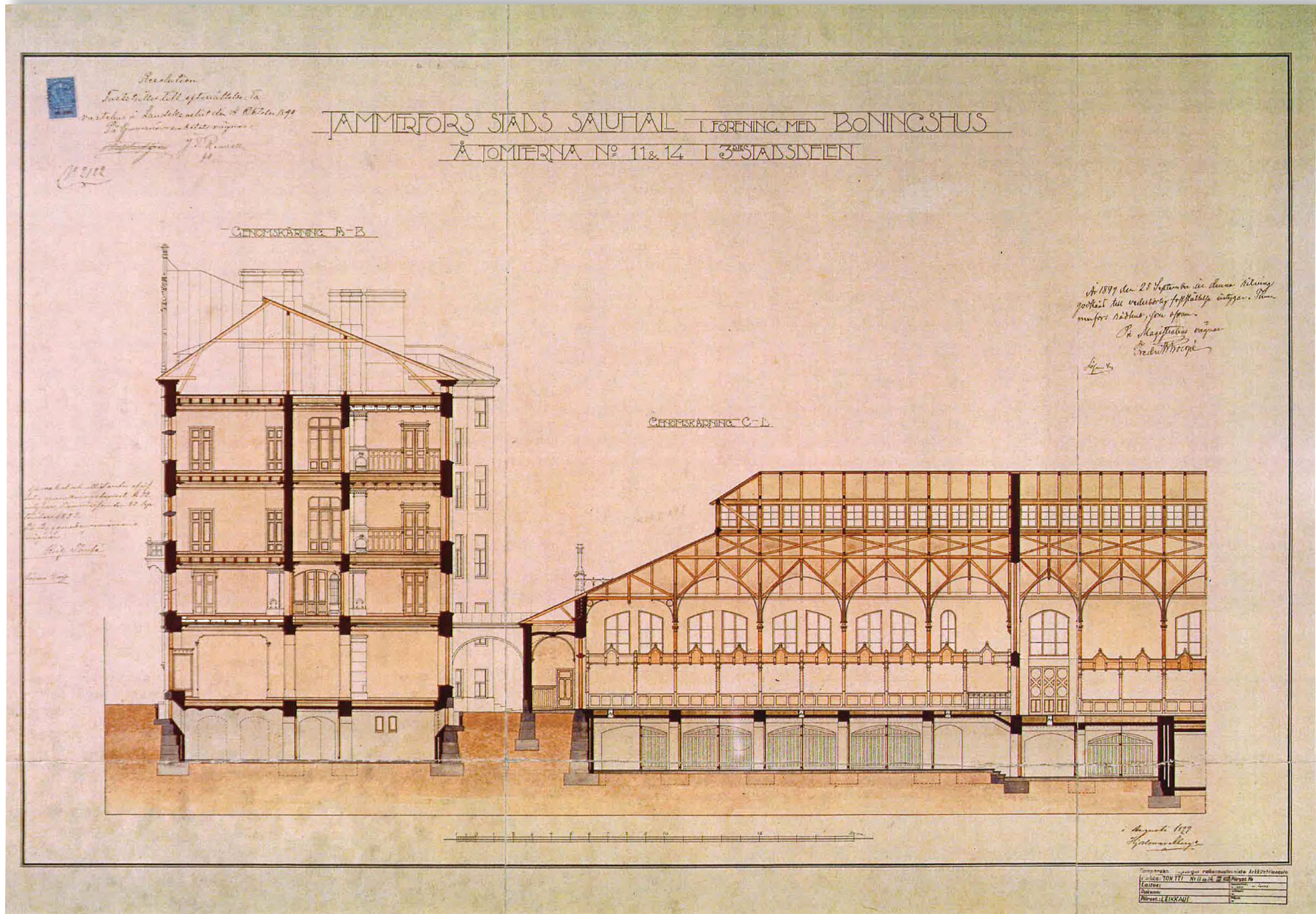
1:100
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 15 20 m

August 1899
Hjalmar Åberg

TAMPEREEN KAUPUNGIN
PÄÄNNUSTOIMISTO
ARKKITEHTIOSASTO

Kauppahallin lopullinen julkisivupiirros Hallituskadulle, Hjalmar Åberg 1899. TKA.

Virastotalon ja kauppahallin lopullinen leikkauspiirros, Hjalmar Åberg 1899. TPA.

KAUPPAHALLIN JA VIRASTOTALON RAKENTAMINEN

Kauppahallin rakennustyön teettämistä ja johtamista varten kaupunginvaltuusto valitsi rakennustoimikunnan, jonka jäseniä olivat insinööri J.Th. Curchman, arkkitehti Georg Schreck, rakennusmestari Helander, kauppias Lindberg, tehtailija Liljeroos ja puheenjohtaja kaupunginarkkitehti Lambert Pettersson. Työnjohtajana rakennuksella toimi arkkitehti Berndt Blom, vanhempana rakennusmestarina A. Pursinainen ja rakennusmestarina H. Pirilä.

Maankaivuu- ja perustustyöt aloitettiin jo keväällä 1899, mutta kivijalkaa pidemmälle rakennus ei saman vuoden aikana edennyt. Töitä hidastivat mm. hankala maapohjatyyppe sekä se, että kaupungissa oli yhtäaikaisesti käynnissä monia suuria työmaita.

Rakennushankkeessa pyrittiin säästämään valitsemalla aina mahdollisuuksien mukaan edullisimmat rakennusmateriaalit ja urakkatarjoukset ja mm. julkisivujen koristeet päätettiin valmistaa suunnitelmien mukaisen hiekkakiven sijaan kipsistä. Rakennustyömaalla alkoi muurarien lakko kesäkuussa 1900 palkkariidan vuoksi ja työt saatiin jatkumaan vasta neljän kuukauden kuluttua, kun helsinkiläisten muurarien urakkatarjous saatiin hyväksytyä.

Kivijalka muurattiin sileäpintaisista graniittilohkareista. Pääjulkisivussa seinän alaosa oven yläreunaan asti on tehty lohkopintaisesta graniitista, joka oli noussut suosioon tuon ajan julkisivuissa ja jota myöhemmin käytettiin mm. Tampereen tuomiokirkon julkisivuissa ns. squared rubble-limityksellä. Kaivannon mukaan lohkopintaisen graniitin käyttö julkisivussa kuvastaa Åbergin kyvystä omaksua uusia materiaaleja, mutta toisaalta graniittilevyjen sommittelu on näyte hänen hillitystä suunnittelutyylistään.

Hallin puurakenteisten myyntikojujen toteutus annettiin Vaasan Puunjalostustehtaalle. Kojujen myyntipöydät tehtiin marmorilevystä, jotka toimitti toiminimi Wm Sandberg Tampereelta.

Vuonna 1999 valmistunut Commercen talo korttelin torin puoleisessa nurkassa oli kauppahallin korttelin ensimmäinen uusi kerrostalo. Vuonna 1900 valmistui virastotalon viereinen Pulla-Helinin talon ensimmäinen osa ja sen jatke v. 1907. Pulla-Helinin talo purettiin v.1972 Sokoksen tavaratalon alta.

Vuonna 1930 otetusta ilmakuvasta erottuu yhä selvästi Hallituskadun asema vaatimattomampana sivukatuna Hämeenkatuun verrattuna.

Kauppahallin itäpuolella näkyvät Georg Schreckin suunnittelemat Kangashallit eli ns. kylmähallit vuodelta 1902. Kylmähallit purettiin vuonna 1964 Suomen Työväen Säästöpankin rakennuksen tieltä. Kuvaaja: Valokuvaamo N. Rasmussen, 1930. VKA.

Kauppahalli rakenteilla. Kuvaaja Berndt Blom, 1900. VKA.

RAKENNUSAIKAISIA MUUTOKSIA

Suurin muutos alkuperäisiin muutoksiin oli puisten kattoristikoiden vaihto metallisiin. Rautarakenteet soveltuivat katon suuren jännelevyden toteuttamiseen huomattavasti puuta paremmin. Rautakonstruktiot olivat kuitenkin suhteellisen uusi asia maassamme, joten kattotuolit ja tilattiin saksalaisen Zimmermannin nimisen välittämänä. Toimitukseen kuului myös asennus. Myös betonin käyttö holvauksissa oli edistyneempää rakennustekniikkaa, jota kauppahallin työmaalla päästiin käyttämään. Betoni oli jo tuolloin tiiltä halvempaa.

Alkuperäisissä suunnitelmissa ei ollut esitetty pääjulkisivun lisäksi muita julkisivuja. Pihajulkisivut jätettiin tiilipintaisiksi, oletettavasti edullisuuden vuoksi. Pohjoispää kuitenkin rapattiin, sekä sivusiipien päädyt, jotka näkyivät hallituskadulle.

Hallin väliseinän kohdalle piirustuksissa Hämeenkadun ja Hallituskadun välistä korkeuseroa tasaamaan sijoitetut porraskelmat on rakentamisvaiheessa jätetty pois ja korkeuseroa on tasattu lattian kallistuksella, mikä myös puhtaanapidon sekä käyttäjien turvallisuuden kannalta oli olennainen parannus.

Alkuperäisissä suunnitelmissa myyntikojujen suljettavat säleverhot oli tehty rautalevystä, mutta ne toteutettiin puisina.

Ulkopuolisiin töihin Åberg vaikutti vielä rakennusaikana vaihtamalla Hämeenkadun puoleisen portin materiaaliksi raudan, alkuperäisen puun sijaan. Hallituskadun puoleiset portit tehtiin puusta aiemman suunnitelman mukaan.

Pääjulkisivun kolme pöllöä jäivät toteuttamatta. Sen sijaan oven yläpuolisen lunetti-ikkunan keskikohtaan on lisätty kipsistä muotoiltu kaupanjumala Mercuriuksen pää, jolla oli tunnusomainen siivillä varustettu kypärä. Merkuriuksen pään alaosa ja kaula ulottuvat oven ja ikkunan väliseen rapattuun vaakakenttään, josta näin ollen on jätetty pois "kauppahallit"-teksti. Tämä on

RAKENNUSTARVIKKEIDEN TOIMITTAJIA JA URAKOITSIJOITA

Sokkelikivet	n. 270 m ³	kiviurakoitsija E. Loikkala
Sokkelikivet	n. 30 m ³	kiviurakoitsija A. Gylden
Fasadikiviä	50 m ³	kiviurakoitsija E. Loikkala
Rautapalaneita tiiliä	300 000 kpl	Pirjola & kumpp.
Punaisia tiiliä	700 000 kpl	Lindeman & Pöllänen
Tiiliä	40 000 kpl	Th. Schreckin tiilitehdas
Ovet, ikkunanpuitteet	Helsingfors Sandvikens ångsåg a.b	
Ikkunalasit ja asennus	Tampereen rakennuskonttori	
Tiilimuuraustyöt:	Urakoitsija A. Haga (myöh. Löppönen etc. Helsingistä)	
Peltityöt:	Vaskiseppä K. Granath	
Seinien ulkorappaus:	N. Mickelsson	
Seinien koristeet:	Kipsinvalaja F.E. Grönberg	
Kattotuolit:	Zimmermann, saksa	
Myyntikojut:	Vaasan puunjalostustehdas	
Marmorimyyntipöydät:	Toiminimi W ^m Sandberg, Tampere	
Käytävätiilet:	G. Zittung	
Lattioiden tiilikiinnitykset, asfaltti- ja sementtityöt:	R. Helander	
Hallin maalaustyöt:	G.A. Ekberg	

Hallituskadun puolella rakentaminen oli vielä 1930-luvulla puutalovaista. Taustalla Commercen ja Palanderin talot. Ote kuvasta vuosilta 1930-1935. VKA.

aiheuttanut päänvaivaa myöhemmin, kun tekstiä on yritetty sovittaa oven ylle sen siihen luontevasti sopimatta.

Helmikuussa 1901 valtuusto päätti, että kaikki myymälätilat varataan yksinomaan ruokatavaramyyntiä varten. Osastojen välinen tiiliseinä aiottiin purkaa osittain tai kokonaan ja Åberg teki tästä ehdotuksen kustannusarvioineen. Lopulta seinä kuitenkin "toistaiseksi" jäi purkamatta. Rihkamaosaston kojut jätettiin sisältä viimeistelemättä. Kellarikerrokseen oli alun perin suunniteltu asunto vahtimestarille, mutta vahtimestari sijoittuikin asumaan virastotaloon. Kellariin asunnon paikalle tehtiin leipomo ja pesutupa.

31. toukokuuta 1901 kauppahallikomitea ilmoitti, että kauppahalli ja virastotalo olivat valmiit lukuun ottamatta joitakin pieniä viimeistelyjä.

Kauppahalli 60 v. Kuvaaja Lintinen 28.05.1961. VKA.

VALMIS RAKENNUS

Valmistuneen rakennuksen tilavuus oli 26 500 m³. Kustannusarvio oli kilpailuvaiheessa ollut 400 000 mk, mutta lopulliset kustannukset nousivat 862 021 markkaan. Jo rakennusaikana arviota oli nostettu 333 005 markalla perustustöiden hankaluuden vuoksi. Vertailukohtana kuusi vuotta myöhemmin valmistuneen Tuomiokirkon rakentamiskustannukset olivat 679 981 mk.

MYYMÄLÖIDEN VUOKRAUS ALKAA

Myyntikojut päätettiin antaa vuokralle ainoastaan ruokatavaramyyntiä varten, sillä Tampereen rakennuskonttorin suunnitelmassa oli rakentaa viereiselle tontille ns. Kylmähallit eli Kangashallit rihkama- ja kangastavaroiden myyntiä varten. Myyntikojut vuokrattiin ensimmäistä kertaa 29.5.1901 julkisella huutokaupalla vuodeksi kerrallaan. Lähtöhinta oli 250 mk. Kysyntä ei ollut suurta; suurin piirtein lähtöhinnalla vuokrattiin 26 myyntipaikkaa 172:sta, kaikki eteläpuolelta eli takahallista. Kauppa käynnistyi hitaasti. Yleisöä tuli kyllä paikalle runsaasti, mutta kaupat tehtiin vanhaan tapaan ja edullisesti torilla suoraan maalaisten kanssa. Kauppahallia pidettiin enemmänkin herrasväen ostopaikkana. Myös hallin rakennusaikana tapahtunut muurareiden lakko vaikutti yhä yleiseen mielipiteeseen boikotin muodossa.

Anekdootti myyntihenkilökunnan toimettomuudesta paljastaa, ettei hallin suuri kello ollut hallin alkuaikoina vielä paikoillaan. Nuorten myyjämiesten kerrottiin näet heitelleen aikansa kuluksi palloa reiästä, joka oli jätetty hallin väliseinään kelloa varten.

Vuoden 1902 loppuun mennessä oli kuitenkin kaupattu jo 96 myyntipaikkaa ja ensimmäisten vuosien jälkeen vuokrahinnat alkoivat nousta nopeasti niistä syntyneen kilpailun myötä. Keskiikäikävä oli hinnakkain. Reunoilla olivat halvemmat, ns. lihakäytävä länsi- ja kukkakäytävä itälaidalla.

MYYNTIKOJUT

Myyntikojuista ei ole löytynyt alkuperäisiä piirustuksia, mutta lopullisten piirustusten leikkauksessa kojujen ulkomuoto vastasi jo tunnistettavasti toteutunutta. Valmiiden kojujen koristelussa käytettiin ajankohtaista karelianismin ornamenttiikkaa; erilaisia lovilleikkauksia, ylälistan pystysuuntaisia kolouksia ja pystypila-reissa vaakasuuntaisia urituksia. Ylälistan keskeltä nousee kolmiomainen muoto, jonka reunoja on lovettu säteittäin ja jonka sisällä on pyöreä syvennys, ilmeisesti jo alun perin kojun numeroa varten. Alla on kenttä liikkeenharjoittajan nimeä varten.

Liha- ja kalatuotteita pidettiin esillä marmorisella myyntitiskillä. Lihapalojen mureutta asiakas sai kokeilla omin sormin. Kylmälaitteita ei ollut, mutta esim. lihakauppias täytti peltivuoratun puulaatikon jäällä, asetti lihatuotteet ritilällä sen päälle viileään yön ajaksi. Jäähdyttämötilojen rakentaminen v. 1939 oli suuri parannus elintarvikemyynnin hygieniatasoon.

Ylh: August Ääri oli hallin ensimmäisiä vuokralaisia. Kuva 1920-luvulta. Kojun puuosien koristelut vastaavat nykyisiä. VKA.

Vas: Asiakkaita kauppahallin vihanneskaupassa Kuvaaja Jussi Kangas, 1947. VKA.

Oik: Asiakkaita Tampereen kauppahallissa. Kuvaaja Jussi Kangas, 1947. VKA.

Edellisen sivun alakuva: Kauppahallin länsipiha 11.5.1962. Katolla on nykyistä enemmän pieniä piippuja. Julkisivussa lisättyjä hormoneja ei vielä ole. Kellarin ikkunasyvennykset ovat vielä paikoillaan. Kuvaaja Lauri Kautia. VKA.

Ylävas: Hallin itäistä- eli kukkakäytävää. Valaisimet ovat vielä vanhaa mallia ja kattopilarit vaaleaksi maalatut. Kuvausaika ja kuvaaja tuntematon. VKA.

Yllä: Asiakkaita Tampereen kauppahallissa. Myyntitiski ei vielä ulotu kojun pätyyn, vaan pädyssä on ikkuna. Kuvaaja Jussi Kangas, 1947. VKA.

Vas: Asiakkaita Tampereen kauppahallissa. Hallin kattorakenteet ja niitä kannattavat pilarit on maalattu valkoisiksi. Eteläpään myymälät ovat avoimia ja kattamattomia. Klerestorio-osasta laskeutuu alas naruja tai vajereita, joilla ilmeisesti on säädelty kattoikkunoiden avautumista ilmanvaihtotarpeen mukaan. Kuvaaja E. M. Staf, 1942. VKA.

SUOJELUKIISTOJA

Suomessa kauppahallien purkuaalto alkoi jo 1950-luvulla. Hyvinvointivaltiota rakennettaessa katseet suuntautuivat uuteen ja moderniin. Vuosina 1950-80 purettiin kauppahalli yhdeksässä kaupungissa: Hangossa, Haminassa, Helsingissä, Joensuussa, Kokkolassa, Kotkassa, Lahdessa, Lappeenrannassa ja Savonlinnassa.

Tampereella 1960 ja -70 luvut olivat kiivaan rakentamisen aikaa. Kokonaisia kaupunginosia modernisoitiin ja tehokkuuden nimissä purettiin myös keskustan vanhoja arvorakennuksia. Kauppahallinkin purkaminen oli jo nousut esiin, mutta muinaistieteellinen toimikunta (nyk. museovirasto) kävi arvioimassa Tampereen rakennuksia v.1966 ja nimesi kauppahallin suojeltavaksi kohteeksi. Kun kaupungin johto huomasi virastotalon jääneen pois listalta, päätti se ei-julkisella päätöksellä purkaa virastotalon.

Virastotalon ja sen tontin hallinta siirrettiin Kiinteistö Oy Kauppa-Hämeelle, joka oli perustettu v. 1962 vastaamaan raatihuoneen takaa purettujen talojen tilalle suunnitellun Kauppa-Hämeen talon rakennuttamisesta. Purkuhanke vauhdittui kun v. 1972 viereiseltä tontilta purettiin ns. Pulla-Helinin rakennus Sokoksen tavaratalon tieltä. Kun purkupäätös kantautui rakennuksessa galleriaa pitäneelle Tampereen Saskiat ry:lle, se esitti kaupunginhallitukselle rakennuksen säilyttämistä. Myös suuri joukko tamperelaisia kulttuurivaikuttajia vetosi rakennuksen säilyttämisen puolesta Väinö Linnan laatimalla vetoomuksella.

Pirkanmaan perinnepoliittinen yhdistys eli Pirperpol ry perustettiin, jotta saatiin tehtyä virallinen suojeluesitys lääninhallitukselle. Ehdotuksessa korostettiin kauppahallin ja virastotalon olevan rakennus- ja kaupunkihistoriallisesti merkittävä ja Keskustorin miljööseen olennaisesti liittyvä rakennuskokonaisuus.

6.2.1973 Hämeen lääninhallitus antoi päätöksen, jonka mukaan kauppahallia on pidettävä rakennushistoriallisesti ja käyttönsä vuoksi kulttuurihistoriallisesti erityisen huomattavana. Päätöksessä luettiin kauppahallia koskevat suojelumääräykset:

1. Rakennusta ei saa purkaa
2. Rakennuksen päädyt tulee säilyttää ennallaan ja korjausten yhteydessä entistää ne.
3. Niin ikään rakennuksen kattomuoto ja savupiiput tulee säilyttää.
4. Sisätilojen ryhmittely tulee säilyttää, samoin vanhat myyntikojut ja näkyvät kattorakenteet.
5. Rakennusta koskevista muutos- ja korjaustoimenpiteistä on hankittava museoviraston lausunto.
6. Rakennusta on hoidettava siten, että sen rakennus- ja kulttuurihistoriallinen arvo säilyy.

Päätöksestä ilmeni myös, että Tampereen kaupunki oli aikonut säilyttää kauppahallin ilman erityisiä suojelumääräyksiäkin.

Virastotaloa ei sen sijaan ei päätöksessä suojeltu. Sitä ei pidetty rakennushistoriallisesti, käyttönsä vuoksi tai historialliseen tapahtumaan liittyvänä kulttuurihistoriallisesti erityisen huomattavana. Sen ei myöskään katsottu muodostavan kauppahallirakennuksen kanssa rakennusryhmää, joka tulisi kulttuurihistoriallisten rakennusten suojelusta v.1964 annetun lain mukaan suojella, vaikka museovirasto oli asiasta lääninhallitukselle antanut päinvastaisen lausunnon. Päätöksestä tehtiin valitus, jonka hylättyään valtioneuvosto vahvisti päätöksen v. 1975.

Ironista on, että aiemmin kauppahallia pidettiin pääkadulle liian arkisena ja virastotalo oli arvokkaampana rakennuksena rakennettu pääkadun varteen.

Tampereen kaupunki yritti myöhemmin vaatia valtiolta korvauksia kauppahallin suojelukustannuksiin, mutta korkein oikeus kumosi vaatimukset, sillä kaupunki oli itse jo ennen suojelupäätöstä ilmoittanut joka tapauksessa säilyttävänsä hallin.

Suojelukiistaa käsiteltiin lopulta vuosien ajan sisäasiainministeriötä ja valtioneuvostoa myöden. Samaan aikaan Tampereella oli käyty pitkää kiistaa Verkatehtaan suojelusta. Kaupunki luultavasti halusi välttää vastaavan kiistan ja myi virastotalon tontteineen Tampereen Seudun Osuuspankille v.1975. Pirperpol nosti esiin faktan, ettei tontilla ole voimassaolevaa asemakaavaa.

Vuonna 1979 TSOP ilmoitti, että talo puretaan seuraavana keväänä ja paikalle rakennetaan seitsemänkerroksinen talo. Tässä välissä oli Verkatehtaan kiista jo päättynyt rakennuksen purkuun, mikä oli herättänyt kaupungissa voimakkaan rakennussuojeluliikkeen. 10 000 ihmistä allekirjoitti Pirperpolin vetoomuksen virastotalon säilyttämisen puolesta.

Sisäasiainministeriökin kehotti v.1980 kaupunginhallitusta selvittämään mahdollisuudet muuttaa asemakaavaa siten, että "kaupunkikuvalliset näkökohdat tulisivat asianmukaisesti huomioon otetuiksi." Talon vuokrasopimukset kuitenkin irtisanottiin v.1981. Sisäministeriö määräsi, että kaavamuutos olisi alistettava ministeriön vahvistettavaksi v.1981 loppuun mennessä. Kun purkutyöt oli kuitenkin aloitettu kaavamuutoksen ollessa kesken, kulminoitui suojelukiista virastotalon valtaamiseen 5.8.1981. Valtaus kesti vain hetken, mutta sai valtakunnallistakin huomiota. Rakennus asetettiin jälleen toimenpidekieltoon.

Vuonna 1982 hyväksyttiin kaavan muutosehdotus, johon ei sisältynyt suojelumääräyksiä. Seuraavana vuonna valtioneuvosto päätti, ettei taloa suojella rakennussuojalailla, vaikkakin rakennus oli kulttuurihistoriallisesti merkittävä.

Oletettavasti yleisen mielipiteen taivuttamana omistaja Kiinteistö Oy Pankki-Häme kuitenkin taipui opetus- ja sisäasiainministeriöiden kesken sopimukseen, ettei taloa purettaisi kymmeneen vuoteen. Rakennus avattiin remontoituna joulukuussa 1983. Kymmeneen vuoden kuluttua purkamisesta ei enää puhuttu ja uudessa, vuoden 1997 asemakaavassa rakennuksen todettiin olevan "rakennustaiteellisesti ja kulttuurihistoriallisesti arvokas ja kaupunkikuvan säilymisen kannalta tärkeä rakennus" eikä sitä saa purkaa. Kauppahallin ja virastotalon kokonaisuus saatiin siis lopulta suojelutahojen sinnikkyydellä säilytettyä.

Tampereen kauppahallin porttikäytävä. Jussi Kangas, 1947. VKA.

HUONOJA AIKOJA

1970-luvun alussa monet kauppahallin kauppiaat lopettivat liiketoimintansa kannattamattomina ja hallissa oli historiallisen paljon myyntipaikkoja tyhjillään. Tarjonnan väheneminen taas vähensi edelleen hallin vetovoimaa.

Seuraava vaikea aika koettiin 1990-luvun laman aikaan. Monet yrityksistä menivät konkurssiin ja työntekijöitä jäi työttömäksi.

Viimeisimmät asiakasmäärien romahdukset on koettu raitiotietyömaan aloituksen aikaan keväällä 2018, jolloin asiakasmäärät putosivat hetkellisesti jopa puoleen normaalista, sekä koronaepidemian aikaan kevästä 2020 lähtien. Koronan vuoksi 70 vuotta täyttäneitä kansalaisia kehoitettiin välttämään julkisia paikkoja, ja koska kauppahalli on ollut etenkin ikääntyneemmän asiakaskunnan suosiossa, asiakasmäärät romahtivat jälleen.

Kauppahalli on kuitenkin läpi vuosikymmenten jatkanut toimintaansa, vaikkakin välillä vähemmällä kauppiasmäärällä.

KAUPPAHALLIN KEHITTÄMINEN

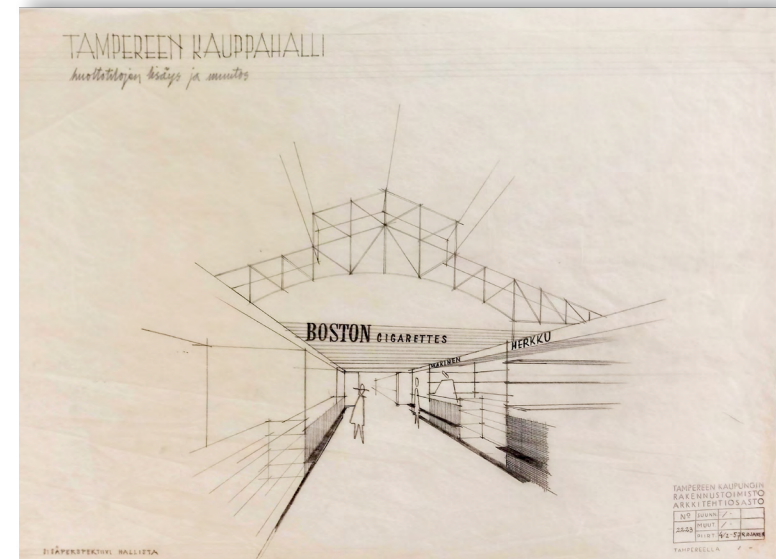
Kauppahallin rakennusta ja toimintaa on pyritty sen historian aikana monin tavoin kehittämään. Kauppiasyhdistyksen perustaminen v. 1970 toi uusia mahdollisuuksia järjestää erilaisia tapahtumia ja markkinoita, mikä lisäsi hallin vetovoimaa.

1980-luvulla laadittiin kauppahallin sisätilojen kehittämissuunnitelmat, joiden pohjalta rakennuksen peruskorjausta suunniteltiin.

Viimeisimpinä 2000-luvun vaihteessa toteutunut kauppahallin pihan luoteisosan kattaminen ja yhdistäminen Sokoksen liiketilaan on lisännyt kauppahallinkin asiakasvirtaa ja mahdollisesti myös nuorentanut asiakaskunnan ikärakennetta.

Länsikäytävän eteläpää v.1959. Kojun pääty on vielä umpi-nainen. Loisteputket valaisevat. Kuvaaja Jussi Kangas. VKA.

Kaupungin rakennustoimiston arkkitehtiosaston R. Ojasen näkemys kauppahallin ilmeestä vuodelta 1957. TPA.

4. MUUTOSVAIHEITA

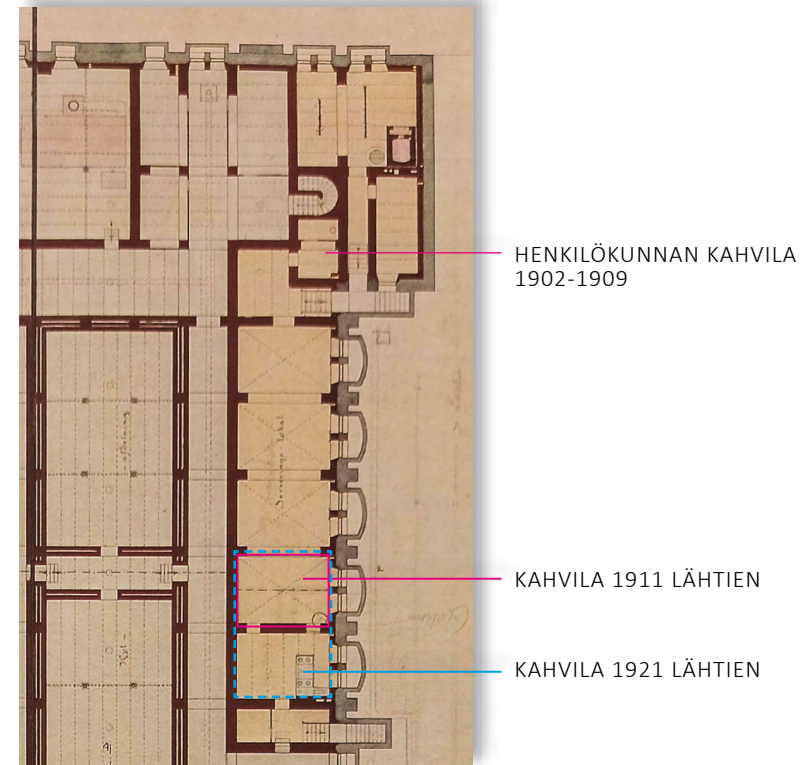
Rakennuksen muutosvaiheita on arvioitu eri arkistoista löytyneiden rakennuslupamateriaalien, muutos- ja luonnospiirustusten, rakenne-, arkkitehtisuunnitelmien, sekä muiden asiakirjojen pohjalta. Osa tiedoista on saatu Kirsi Kaivannon Pro Gradu-työstä. Kiinteistön ja korttelin kehitystä on hahmotettu kaava- ja tonttikarttojen sekä ilmakuvien avulla. Valokuva-arkistojen annit ovat tuoneet lisäselvyyttä asiakirjojen antamaan informaatioon.

Suuri osa muutostöistä, etenkin hallin toiminnan alkuaikoina, ovat olleet teknisiä parannuksia tai muuten käytännön toimintaa helpottavia muutoksia. Myöhemmin on tehty laajoja peruskorjauksia, etenkin 1980-luvun lopulta 1990-luvulle. Kauppahallille ja sen pihalle on myös laadittu erilaisia kehityssuunnitelmia, joissa myös ulkonäkö- ja imagoaseikoilla on ollut tärkeä roolinsa.

Rakennus suojeltiin Hämeen lääninhallituksen päätöksellä vuonna 1973, jonka jälkeen myös rakennussuojelukysymykset on ollut huomioitava ja suurimpien ulkonäköön ja alkuperäisiin rakenteisiin vaikuttavien muutossuunnitelmien on haettu lousunnot museovirastolta.

KELLARIKAHVILA

Kaivannon mukaan henkilökunnan kahvila on sijainnut lounaiskulman portaiden pohjoispuolella vuosina 1902-1909. Vuodesta 1911 lähtien kahvila on siirtynyt rakennuksen länsireunalle ja vuodesta 1921 lähtien se on laajentunut viereiseen huoneeseen. Kahvilan vaiheista ennen 1980-lukua ei ole löytynyt piirustuksia.

Kellarin pohjaote, Åbergin pääpiirros 1899. TKA.

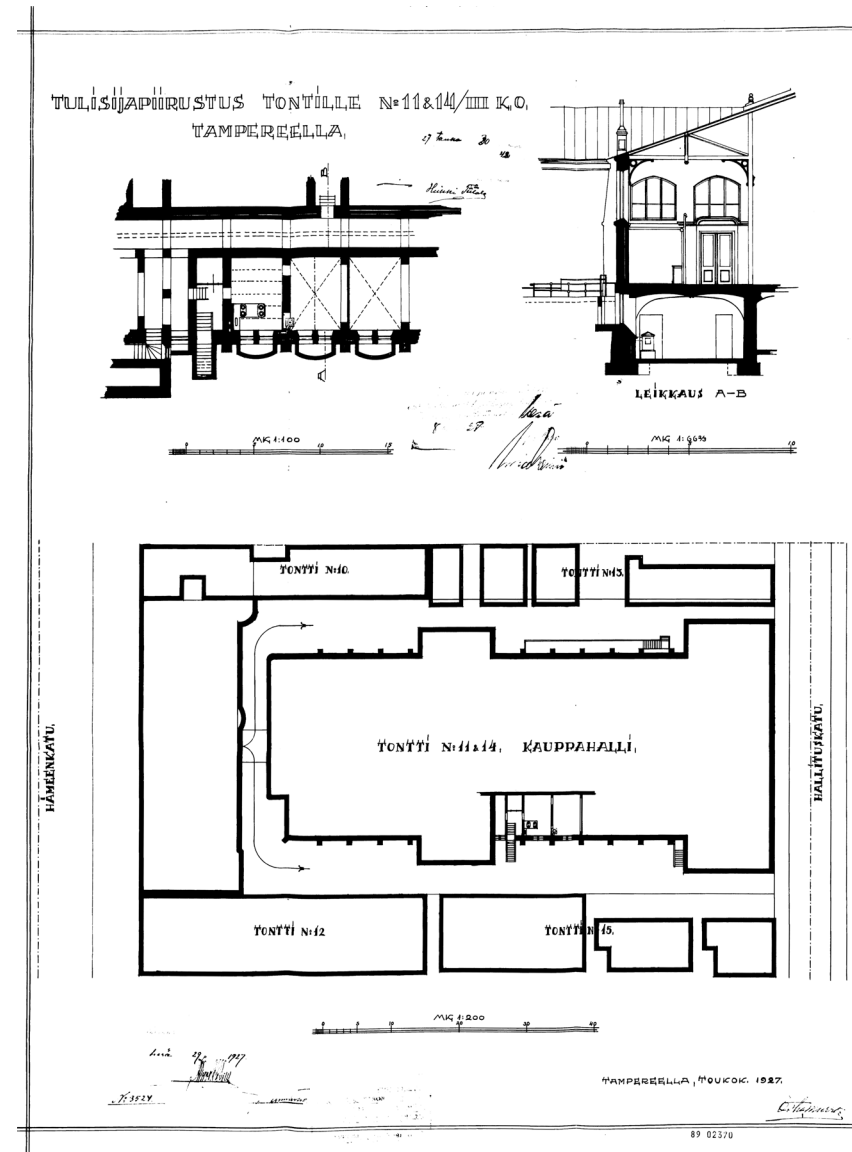
ENSIMMÄINEN MUUTOSPIIRUSTUS 1920-LUVULTA

1920-luvulla on tehty tulisijapiirustus. Muutos on pieni mutta löytyneistä kauppahallin rakennuslupapiirustuksista se on ensimmäinen alkuperäissuunnitelmien jälkeen laadittu piirustus. Piirustuksessa on esitetty asemapiirros, ote kellarin pohjapiirustuksesta sekä leikkausote. Uusi tulisija sijoittuu kellarissa sijaitsevan keittotilan viereiseen neljän perättäisen holvikatollisen huoneosan muodostamaan pitkään ruokailutilaan (alkuperäispiirustuksissa "Serverings-lokal"). Tulisija on lisätty toiseen keittiön ja viereisen tilan väliseen oviaukkoon. Tila on erotettu uudella väliseinällä isommasta tilasta ja näin muodostettu pienempi keittiön ja huoneen yhdistelmä, joka on myöhemmin toiminut kellarikahvilana ja sosiaalitiloina.

KYLMÄTILOJEN PARANNUKSLIA 1920-, 1930- JA 1950-LUVUILLA

Kauppahallin rakentaminen sai alkusysäyksensä torimyynnin kohonneista hygieniavaatimuksista. Hygienian parantaminen oli usein taustalla myös hallin aikaisimmissa muutostöissä. Hallissa myytiin paljon lihaa, kalaa ja muita helposti pilaantuvia ruoka-ainevikkeitä, joiden viilennystä varten rakennuksen eteläosassa oli jääkellari. Jää tuotiin kellariin Näsijärvestä kaupungin toimittamana ja sieltä kauppiaat saivat jäätä myyntikojuihinsa kaupungin rahatoimiston jakamalla "jäälapuilla".

1920-luvulla rakennettiin uusi jääkellari. Aiempi jääkellari oli sijainnut lähellä rakennuksen eteläpäättä, uudet tilat sijoittuivat maan alle rakennuksen ulkopuolelle kellarin luoteiskulmaan. Jäät pudotettiin suoraan pihalla sijaitsevan aukon kautta kellariin. Kaivannon mukaan jääkellari rakennettiin vuonna 1921. Jääkellarin alkuperäispiirustuksia ei ole löytynyt, mutta rakennusvalvonnan arkistossa on jääkellarin kattopalkkien rakennepiirustus vuodelta 1925.

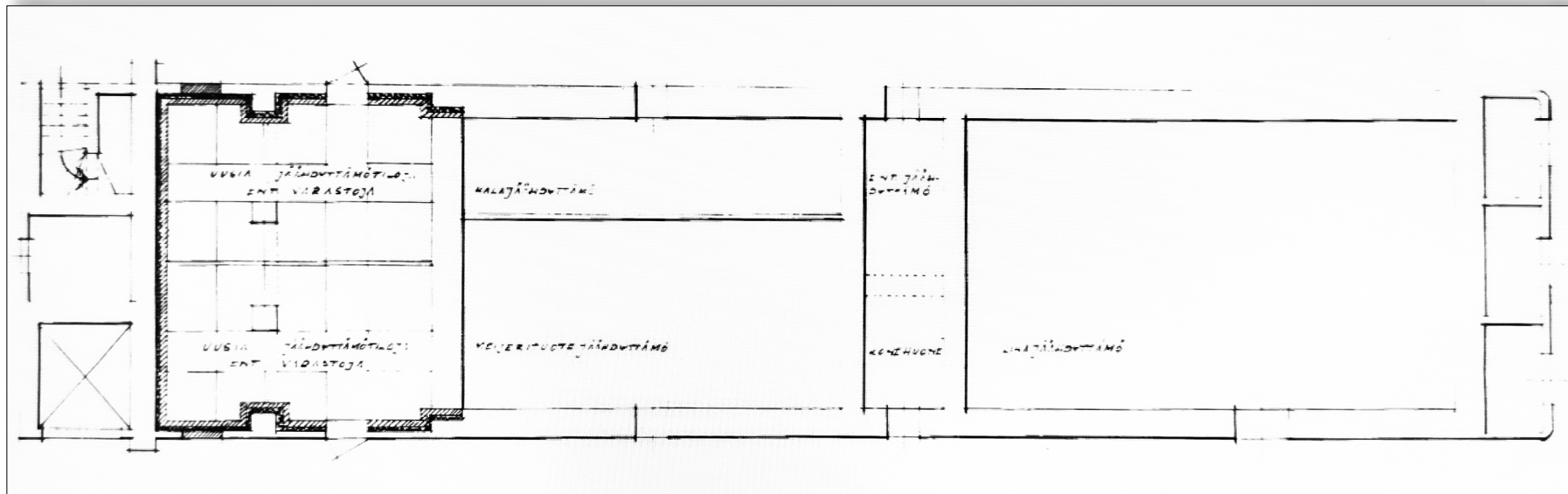

"Tulisijapiirustus tontille no. 11&14/III K.O.Tampereella". Piirustus on päivätty toukokuulle 1927. RVA.

Vasta vuonna 1939 rakennettiin varsinainen jäähdyttämö kellarin keskiosaan,^{Kaivanto, 2001} johon jo alkuperäispiirustuksissa oli suunniteltu n. 175 m² kylmäosasto, ”kyl afdelning”. Paksuseinäisessä tilassa olivat ilmaraot jo valmiina. Jäähdyttämöä oli jo aiemmin toivottu halliin, ainakin lihakauppiasyhdistyksen taholta, mutta asia eteni kun hallin ilmaa vaivanneen hajun todettiin tulevan kellarin kalavarastoista. Ilman raikastamiseksi suunniteltiin kalajäähdyttämöä, ja samassa yhteydessä päätettiin rakentaa jäähdyttämöosastot myös lihaa, meijerituotteita ja hedelmiä varten. Kaivannon mukaan hajua aiheuttava livekalan valmistus siirrettiin entiseen jääkellariin eteläpäädyssä. Jäähdyttämöjen rakentamisen jälkeen jään myynti lopetettiin kannattamattomana.

Vuonna 1957 jäähdyttämötiloihin suunniteltiin laajennus. Uudet tilat sijoitettiin olemassa olevien jäähdyttämötilojen pohjoispuoleisiin varastotiloihin, mutta ne toteutuivat suunniteltua hieman pienempinä.

Kaivannon mukaan ilmanvaihto koneellistettiin samana vuonna, mutta tästä ei löytynyt piirustuksia.

Elintarvikemyynnille elintärkeitä jäähdyttämötilat kauppahallin kellarin keskiosassa, rakennuslupapiirustus vuodelta 1957. Eteläisimpänä (kuvassa oikealla) lihajäähdyttämö, välissä kapea konehuone (entinen jäähdyttämö) keskellä kala- ja meijerituotejäähdyttämöt ja pohjoisimpänä (vas.) uudet jäähdyttämötilat, joista tuolloin toteutui oikeanpuoleinen osa pilareihin asti. RVA.

SOSIAALITILALAAJENNUS ETSII PAIKKAANSA 1950-LUVULLA

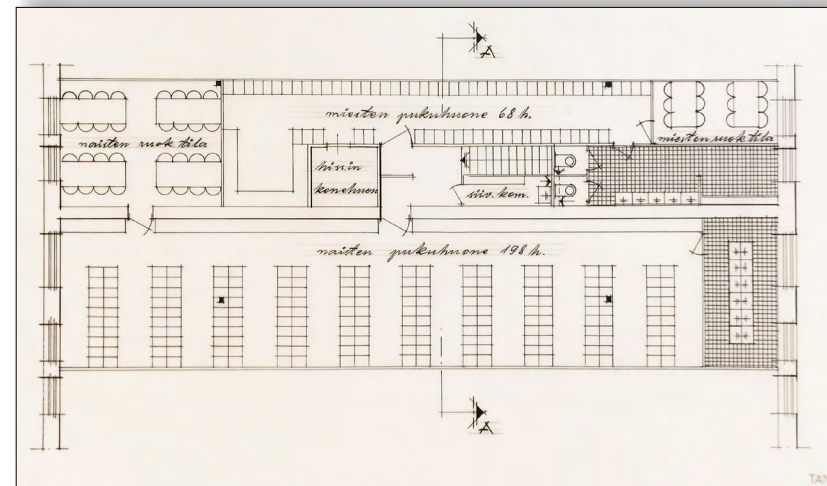
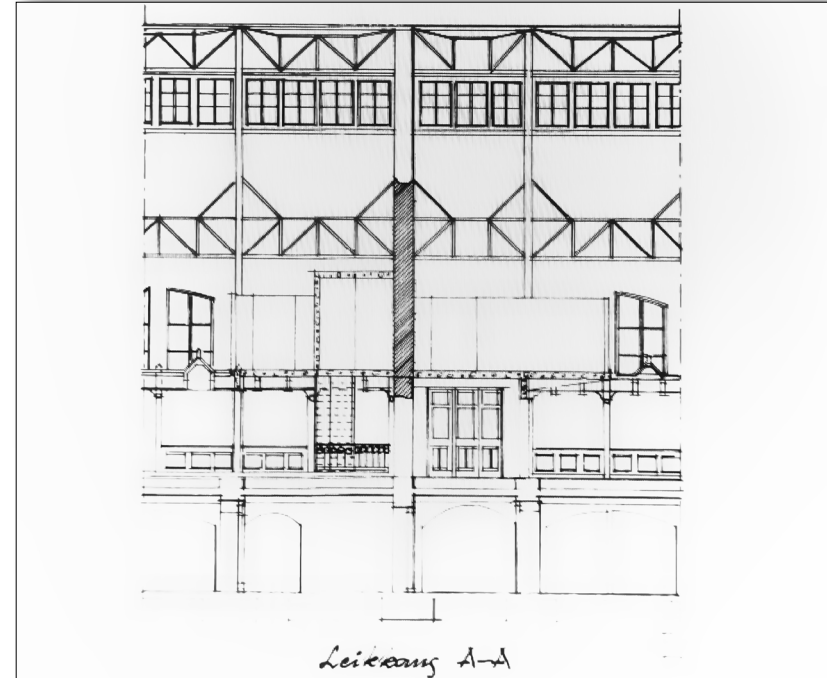
Kylmätilojen lisäksi myös henkilökunnan sosiaalitilat olivat toiminnan kannalta välttämättömät ja etsivät paikkaansa rakennuksesta. Pienen pukuhuoneen ja wc:n käsittävät sosiaalitilat sijaitsivat rakennuksen eteläpäädyssä^(Kaivanto, 2001) ja olivat täysin riittämättömät. Tilapalvelun arkistosta löytyi useita luonnoksia sosiaalitilojen sijoittelusta. Tiloja pyrittiin sijoittamaan halliin toiseen kerrokseen rakentamalla uutta välipohjaa hallin pohjois- ja eteläosaa jakavan seinän vierelle. Piirustukset oli laatinut Seppo Rihlana ja signeerannut Jaakko Ilveskoski, joka toimi tuolloin Tampereen kaupunginarkkitehtina.

Vuonna 1957 haettiin jo rakennuslupa sosiaalitilojen rakentamisesta hallin toiseen kerrokseen, olemassa olevan väliseinän molemmin puolin (kuva). Suunnitelmat jäivät kuitenkin toteutumatta ja hallin säilytti avaran ilmeensä. Sen sijaan samaan aikaan suunniteltuja uusia jäähyttämötiloja kellarissa sijaitseviin varastotiloihin toteutettiin ainakin osittain (ks. ed. sivun kuva).

Vuoden 1957 piirustuksissa on jo hissi 1. kerroksen ja kellarin välillä. Hissin tarkka rakentamisajankohta ei ole selvillä, mutta alkuperäinen hissi oli tavarahissi, joka myöhemmin uudistettiin tavara- ja henkilöhissiksi.

Leikkauskuva vuodelta 1957 otsikolla "Huonetilojen lisäys ja muutos (2. kerros)", jossa halliin on lisätty uusi betonivälipohja henkilökunnan sosiaalitiloja varten. RVA.

Pohjaotteessa samaisten sosiaalitilojen pohjapiirros. Suunnitelmat jäivät toteutumatta. Hissi on suunnitelmassa jo nykyisellä paikallaan. TPA.

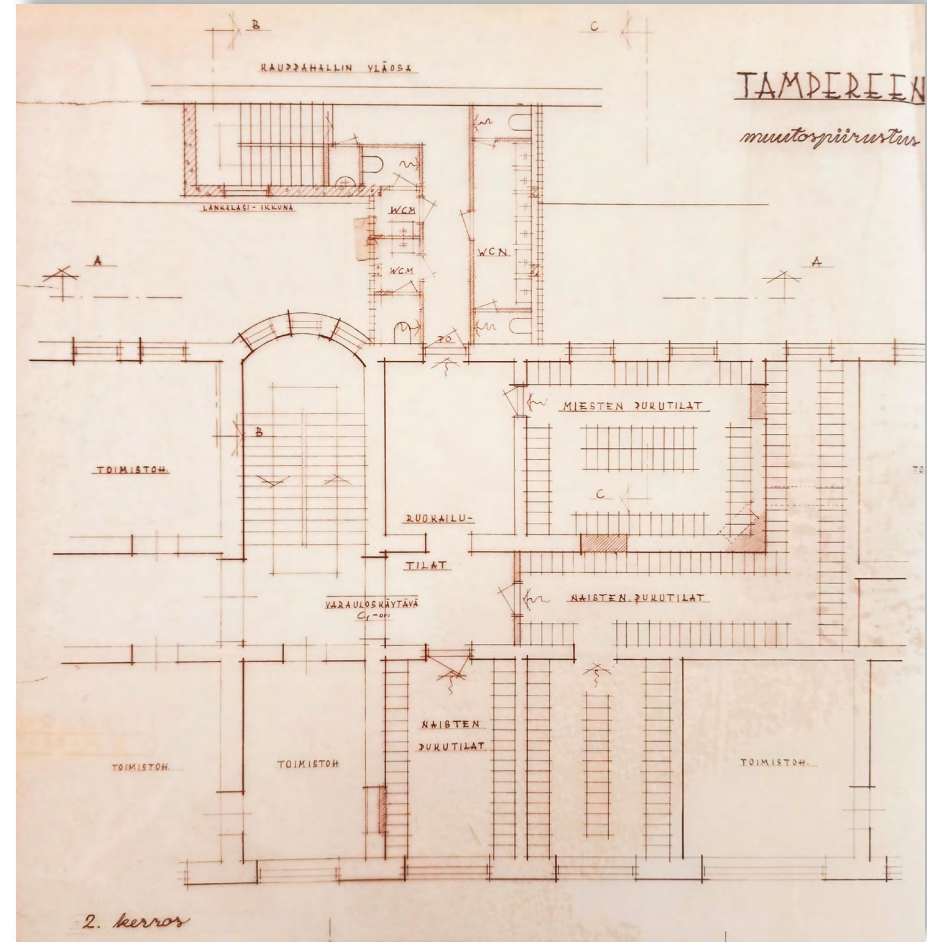
SOSIAALITILAT VIRASTOTALON 2. KERROKSEEN

Jo saman vuoden puolella päädyttiin kuitenkin luonnosvaihtoehtoon 3, jossa sosiaalitilat esitettiin tehtäväksi virastotalon 2. kerrokseen "avustuskassan huoneihin". Luonnoksista tehtiin rakennuslupapiirustukset pienin muutoksin. Rakennuslupa saatiin 12.3.1958.

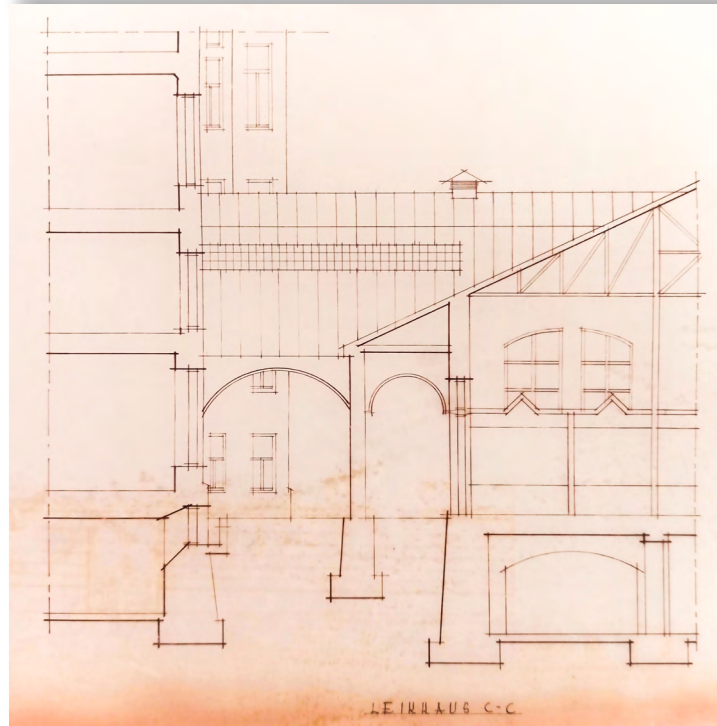
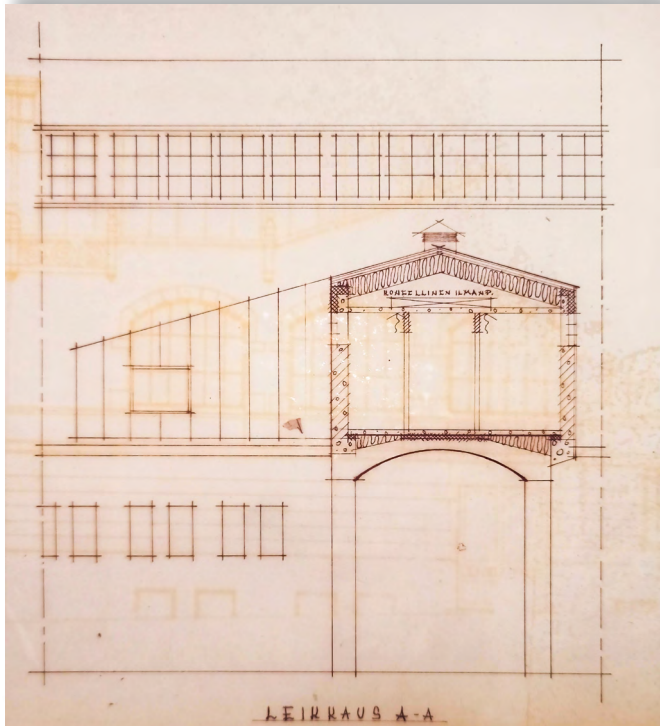
Kulku uusiin sosiaalitiloihin tapahtui virastotalon ja kauppahallin välille toiseen kerrokseen rakennetun yhdyskäytävän kautta. Käytävän reunoille sijoitettiin wc-tiloja. Uudet portaat sijoitettiin hallin pohjoispäähän, missä sijainneet wc-tilat uudelleen järjesteltiin. Käytävän alapuolinen holvikatos jätettiin avoimeksi. Virastotalon puolelle saavuttiin ruokailutiloihin. Pukuhuoneet sijoituivat entiseen käytävään ja sen viereisiin huonetiloihin. Samassa yhteydessä hallin itäpuolen sisäänkäynnin yhteydessä ollut wc-tila sekä hallin eteläpään pukuhuone muutettiin astianpesuhuoneiksi. Länsisissäänkäynnin yhteydessä astianpesuhuone ja vaakahuone säilytettiin ennallaan.

1970-LUVUN TEKNISET UUDISTUKSET

1970-luvulla Kauppahallin ilmastointi ja lämmitys uusittiin, kaivannon mukaan v. 1978. Rakennusvalvonnan arkistossa on kaukolämpölaitteiden muutospiirustus, joka on päivätty 17.2.1974.

Ote piirustuksesta "Tampereen kauppahallitalo - muutospiirustus (huoltotilat)" Toisen kerroksen pohjapiirros, jossa uusi yhdyskäytävä kauppahallin ja virastotalon välillä. 18.11.1957. Signeeraus: Jaakko Ilveskoski. TPA.

Ote piirustuksesta "Tampereen kauppahallitalo - muutospirustus (huoltotilat)". Leikkauspiirros A-A uuden käytävän kohdalta (yläpohjassa teksti "koneellinen ilmanpoisto") ja C-C käytävän länsipuolelta. 18.11.1957, signeeraus Jaakko Ilveskoski. TPA.

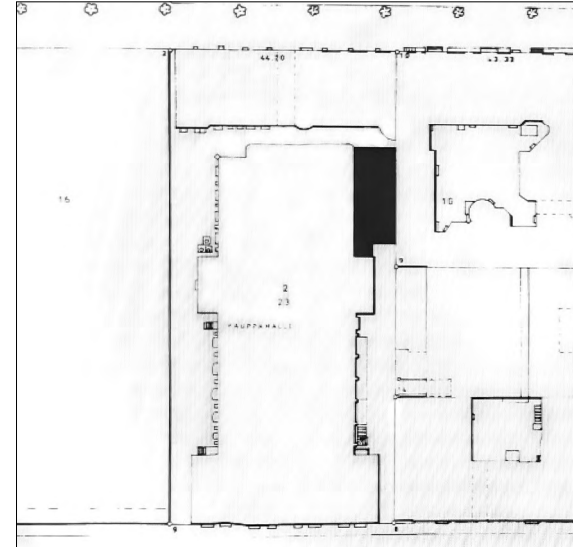
SOSIAALITILAT VÄLIAIKAISEEN RAKENNUKSEEN

Virastorakennuksen 1970-luvun alkupuolelta lähtien käynnissä ollut suojelukiista oli viivytännyt rakennuksen purkua vuosikausien ajan. Omistajakin oli vaihtunut ja rakennus oli Tampereen seudun Osuuspankin omistuksessa. Vuonna 1979 pankki ilmoitti, että talo puretaan seuraavana keväänä ja paikalle rakennetaan 7. kerroksinen rakennus. Vaikka päätöstä vastustettiin voimakkaasti, irtisanoi Kiinteistö Oy Pankki-Häme virastotalon vuokralaiset kesäkuussa 1981.

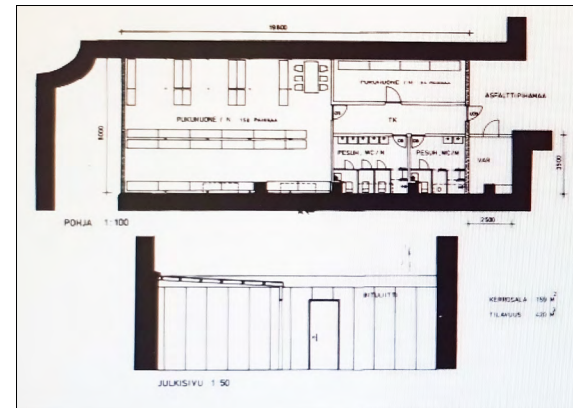
Kaupungin talonrakennusvirastoa kehoitettiin 14.7.1980 kaupunginjohtajan 1. varamiehen päätöksellä kiireellisesti laatimaan suunnitelmat kauppahallin henkilökunnan sosiaalitilojen väliaikaiseksi järjestelyksi kauppahallin pihamaalle standardisoituja työmaaparakkikyviköitä hyväksi käyttäen. Virastotalon purku kuitenkin viivästyi jälleen ja kiistan osapuolet ryhtyivät neuvottelemaan rakennuksen säilyttämismahdollisuuksista.

Lopulta vasta toukokuussa 1983 haettiin rakennuslupaa tilapäiselle 159 m²:n uudisrakennukselle viideksi vuodeksi. Sosiaalitilat siirrettiin väliaikaisesti parakkityyppiseen rakennukseen kunnes uudet henkilöstötilat olisivat valmiit nyt Osuuspankin omistamassa virastotalossa. Rakennuslupa saatiin 1.7.1983.

Virastotalon kunnostus oli aloitettu jo saman vuoden toukokuussa ja työt saatiin valmiiksi vielä saman vuoden joulukuussa. Väliaikaisrakennuksen aika jäi siis reilusti viittä vuotta lyhyemmäksi ja kauppahallin henkilöstö pääsi palaamaan virastotaloon uusiin sosiaalitiloihin sen neljännessä kerroksessa.

Asemapiirros väliaikaisten sosiaalitilojen sijoittelusta 11.5.1983. Vapaa kulku pihalla kauppahallirakennuksen ympäri estyi ensi kertaa. RVA.

Väliaikaisten sosiaalitilojen pohjapiirros ja julkisivu etelään 10.5.1983. Suunnitelmat on laadittu Tampereen kaupungin talonrakennusvirastossa. RVA.

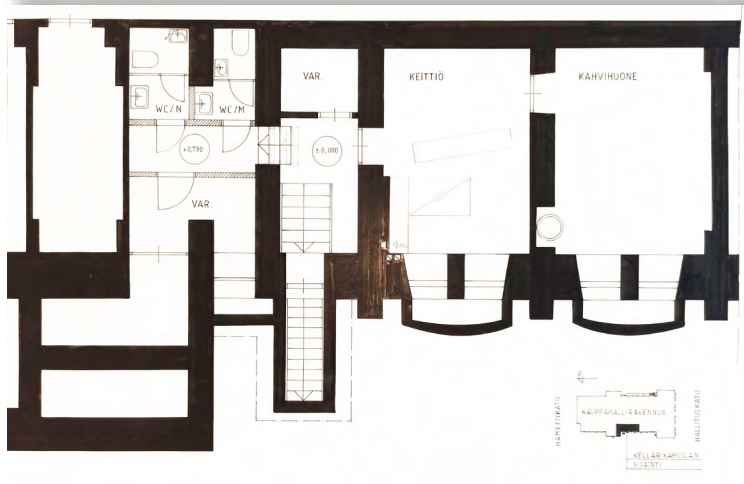
KELLARIKAHVILAN MUUTOKSIA

Kellarikahvila oli toiminut vuodesta 1920 lähtien kahdessa portaan viereisessä huoneessa, joista ensimmäisessä oli puuhella, joka oli esitetty jo Åbergin lopullisissa rakennussuunnitelmissa v. 1899. Tarkkaa tietoa ei ole, milloin kahvila on alkanut palvelemaan henkilökunnan lisäksi myös ulkopuolisia asiakkaita.

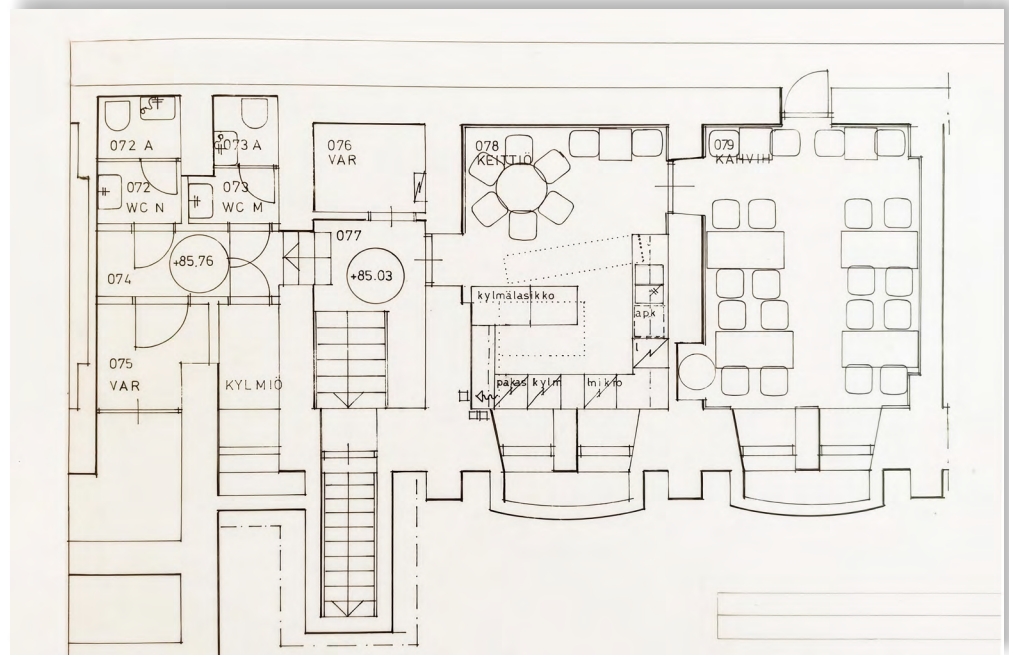
Tilapalvelun arkistosta löytyi muutamia kellarikahvilan piirroksia 1980-luvulta. Oletettavasti suunnitelmat olivat osa 1980-luvulla alkaneita laajamittaisia peruskorjaussuunnitelmia. Suunnitelmien toteutumisaikataulusta ei ole varmuutta, mutta vuoden 1990 rakennuslupapiirustuksissa ainakin wc-tilat ja kylmiö on jo esitetty kahvilan yhteyteen. Vuoden 1999 piirustuksissa kahvilan tilat on jo muutettu henkilökunnan sosiaalityiloiksi.

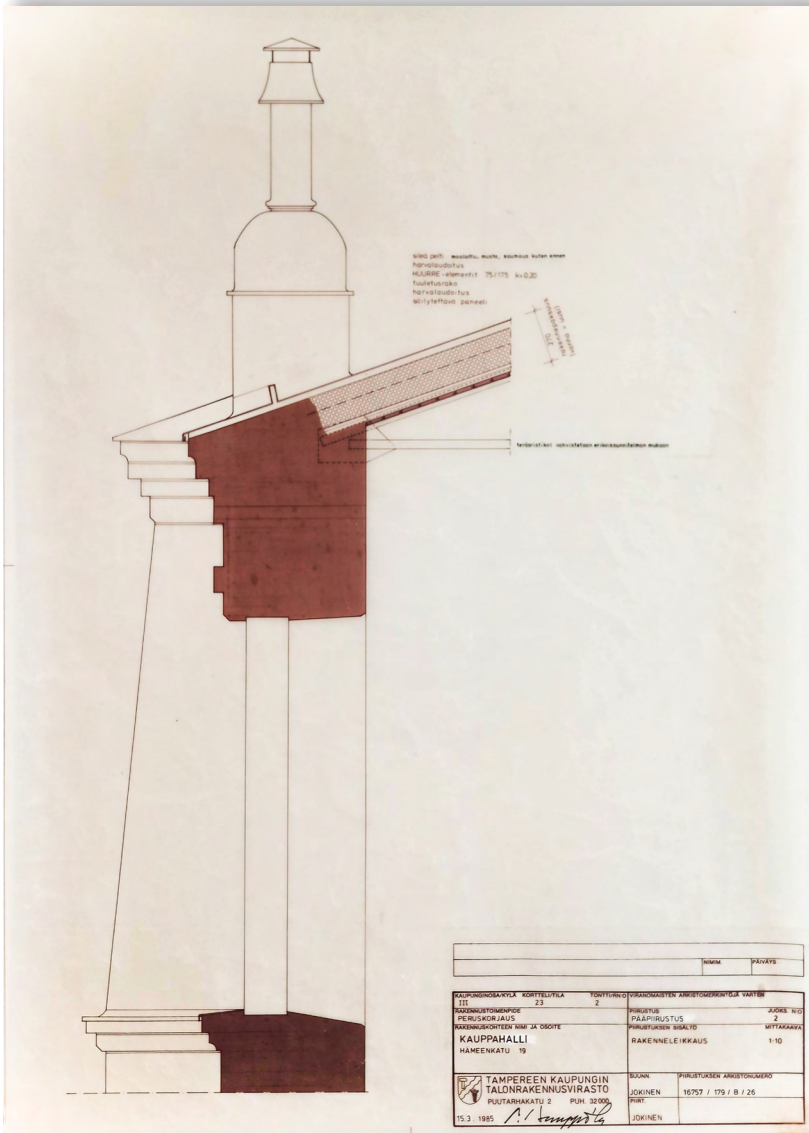
Kellarikahvila vuonna 1972. VKA.

Kellarikahvila, pohjaote. Tampereen kaupungin talonrakennusvirasto, R.Ojanen. 22.5.1986. TPA.

Kellarikahvila, pohjaote. Tampereen kaupungin talonrakennusvirasto, suunn. R.Ojanen. Signeeraus Jukka Hagman. 29.6.1989. TPA.

Tampereen kaupungin talonrakennusvirastossa laadittu rakenneleikkaus katon peruskorjauksesta vuodelta 1985. TPA.

KATTOREMONTTI VUONNA 1986

Kauppahallin vuonna 1983 aloitettujen laajojen perusparannussuunnitelmien lähtökohtana oli kiinteistön täydellinen perusparannus. Akuuteimpana on vuonna 1985 haettu toimenpidelupa hallin vesikaton peruskorjaukseen. Vesikattoon on lisätty lisälämmöneristys ja samalla katon teräsristikoita on vahvistettu erikoissuunnitelman mukaan. Korjaus toteutettiin vuonna 1986.

Vanhat sisäpuoliset kattopaneloinnit säästettiin, jotta sisäkaton ilme säilyi ennallaan. Lisäeristäminen tehtiin Huurre-elementeillä, joilla yläpohjan rakennepaksuus vastasi vanhan katon paksuutta 270 mm. Näin räystäskorkeudet saatiin pysymään ennallaan. Uudet sileät kattopellit saumattiin vanhaan malliin ja maalattiin mustiksi.

1980 JA -90 -LUKUJEN VAIHDE, MUUTOS JA PERUSPARANNUS

Helsingin kauppahallin remontti oli tehty ennen Tampereen kauppahallin perusparannusta. Tampereella koettiin, että hallin ilme ja tunnelma haluttiin säilyttää paremmin kuin Helsingin kauppahallin remontissa. Hallitilan arkkitehtisuunnittelun teki kaupungin talonrakennusviraston suunnittelutoimiston rakennusarkkitehti Ritva Kiviniemi ja pääsuunnittelija, insinööri Teuvo Viitanen. Rakennesuunnittelusta vastasi Juva Oy.

KOKONAISUUNNITELMA

Peruskorjaus haluttiin tehdä säilyttäen Åbergin luoma alkupe räinäinen ilme. Varsinaisen hallitilan ja sen myymälöiden osalta tavoitteena oli kunnostaa ne ulkonäöllisesti "aikaisempaa vastaavaksi", huomioiden samalla uudet määräykset ja uusien koneiden ja laitteiden tulo myymälätiloihin. Olemassa olevat rakenteet aiottiin säilyttää ja kunnostaa. Näkyvin muutos olivat hallin uudet ilmastointitekniset laitteet ja kanavat jotka pyrittiin tekemään siten, etteivät ne rikkoneet tai peittäneet vanhaa.

Suunnitelmille saatiin museovirastolta puoltava lausunto.

Rahoituksellisista syistä, sekä hallin myyntitoiminnan jatkuvuuden mahdollistamiseksi sisäpuolen perusparannustyöt vaihettiin kolmeen osaan, neljänneksi sijoittuivat ulkopuoliset työt:

- I helmi-marraskuu 1990
Kellarin työt (ei kellarikahvila)
- II helmi-syyskuu 1991
Kellarikahvila
1. kerroksen pohjoispää
- III helmi-elokuu 1992
1. kerroksen eteläpuoli
- IV elo-marraskuu 1992
Pihatyöt, sadevesiviemäröinti
Julkisivut: rappaus-, pelti- ja rautarakennetyöt.

KELLARI

Kellarikerroksessa tavoitteena oli kunnostaa se "täydellisesti" ja tiloihin suunniteltiin uudet kylmähuoneet, lihankäsittelylaitos varastoineen, kalanperkaushuoneet ja lipeäkalakellari haponkestävästä teräksestä, rakennuslehti plus sähköpääkeskukset, kuljetusvau-
nujen varasto- ja pesutilat, sekä muut varastotilat. Ensimmäisen kerroksen IV-koneet siirrettiin kellarikerrokseen. Portaat sekä kylmätilojen lattiat aiottiin päällystää akrylibetonilla ja käytävien poistettava asfalttipinta korvata maalatulla imubetonilla. Käytävien alta oli löydetty kanaalit, joista pyrittiin remontissa hyödyntämään.

Kauppahallin tiilirunko oli todettu hyväkuntoiseksi. Kellarissa jouduttiin lisäksi lisäämään muutamia oviaukkoja kantaviin seiniin. Uusien ovien lisäksi vanhat ovet uusittiin A60-luokan palo-oviksi. Kellari palo-osastoititiin ja tiloihin järjestettiin savunpoistoluukut.

1. KERROS

Myymäläkerroksessa suunnitelmiin kuului myymälöiden puura-kenteiden ja niiden koristeiden kunnostus ja maalaus. Jokaiseen myymälään suunniteltiin uusi vesipiste ja allas ja seinien maalaus hygieniatiloihin soveltuvalla maalilla. Kalanmyyntipisteissä teräspilareiden juuria piti vahvistaa korroosion estämiseksi.

Suunnitelmiin kuuluivat myös myymälöiden lattioiden uusiminen. Käytävien vaaleat laatoitukset haluttiin säilyttää ja vaihtaa vain rikkonaiset. Käytävien seinät maalattiin.

Kattoristikot sekä kattopaneelit maalattiin alkydimaalilla. Metalliset kattoikkunat irrotettiin, hiekkapuhallettiin ja pinnoitettiin, muut ikkunat kunnostettiin paikallaan. Kellari-ikkunoiden kuilut avattiin ja ikkunoihin tehtiin sisäpuoliset, lämpöeristetyt luukut.

Myös hallin ilmastointi kuului suunnitelmiin.

ULKOPUOLISET TYÖT

Suunnitelmiin kuuluivat myös julkisivun kunnostus. Neljännessä vaiheessa oli suunniteltu tehtäväksi julkisivujen rappauskorjaukset, koristeiden korjaukset sekä julkisivupellitykset.

1920-luvulla rakennetun, pihamaan alla talon luoteisnurkalla olevan livekalakellarin rakenteet olivat niin huonokuntoiset, että ne jouduttiin purkamaan. Kiinteistön pihamaat aiottiin päällystää asfaltilla, sadevesiviemäroidä ja valaista.

Suunnitelmista pyydettiin lausunto museoviraston rakennushistorian osastolta sekä terveys- ja kiinteistölautakunnilta. Terveysviraston aloitteesta suunnitelmiin lisättiin lihankäsittelylaitos.

Projektin kokonaiskustannusarvio oli 12,6 miljoonaa mk. Tampereen kaupungin talonrakennuslautakunta hyväksyi perusparannussuunnitelmat kokouksessaan 14.11.1989.

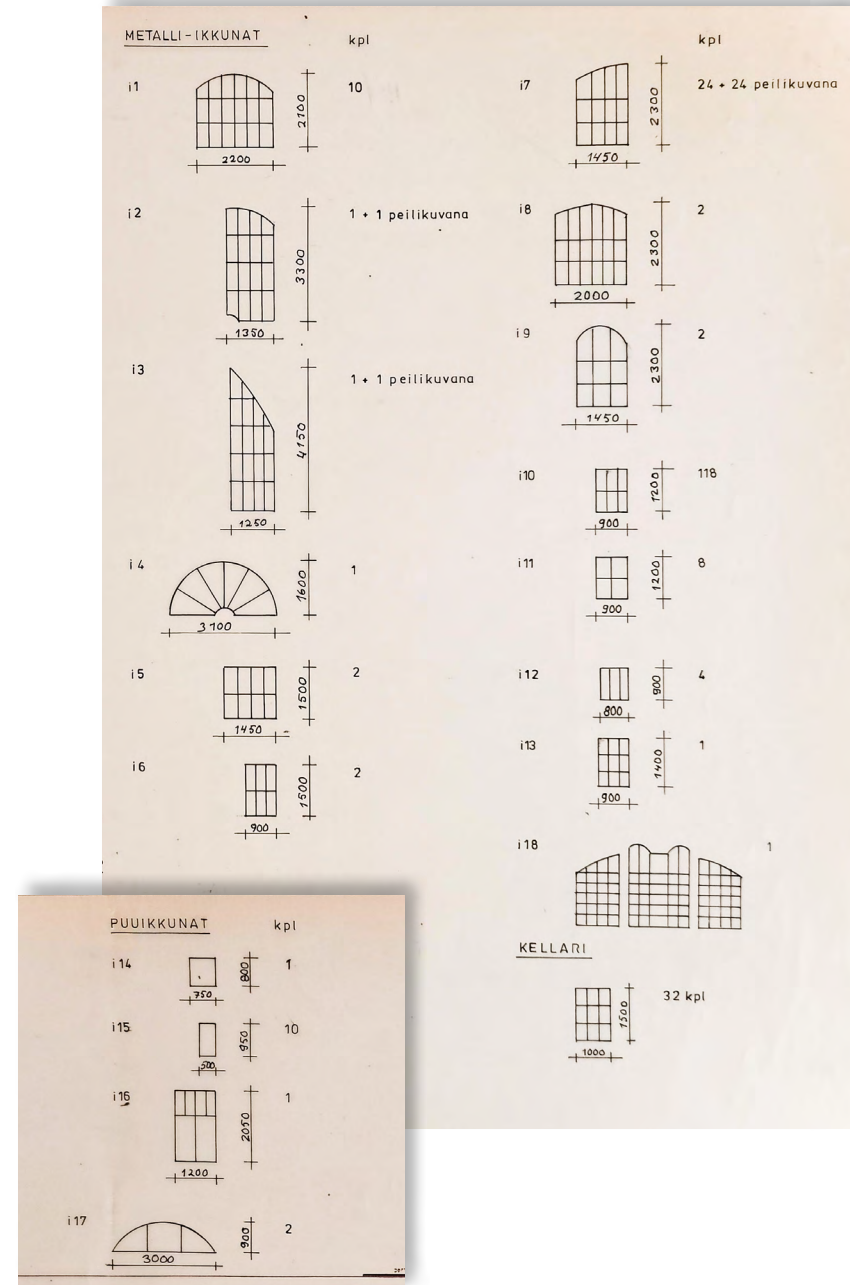
IKKUNAT

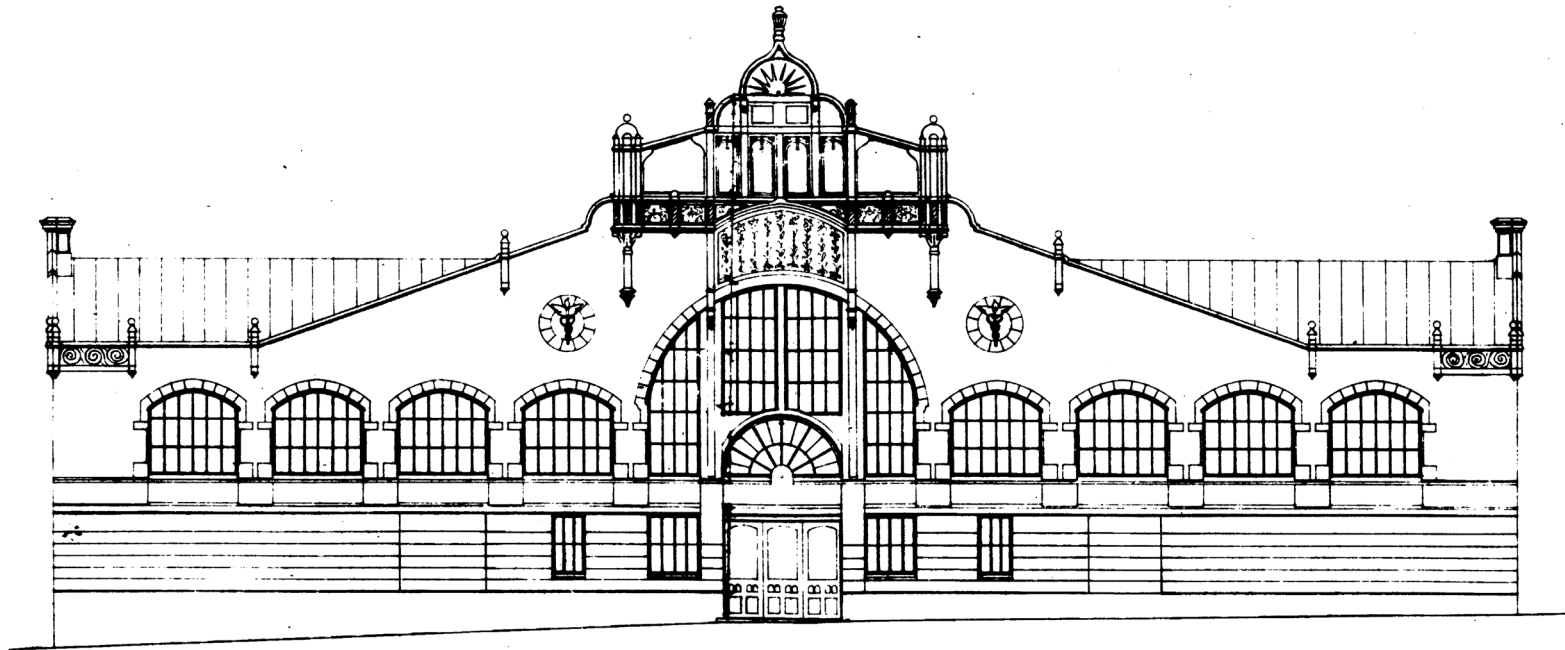
Kauppahallin ikkunoiden kunnostuksesta löytyi Tilapalvelun arkistosta piirros, jossa kauppahallin metalli- ja puuikkunat on luetteloitu ja esitetty kaaviona. Ikkunakoodit on lisäksi merkitty pohjapiirroksen. Ikkunoiden korjaus- ja kunnostussuunnitelma on lisäksi esitetty sanallisesti.

Myös kellarin ikkunoista löytyi vuonna 1990 laadittu "kunnostus"piirustus, jossa ikkunat on pellitetty, vaneroitu ja eristetty mineraalivillalla, mutta suunnitelmien toteutumisesta sellaiseen ei ole tietoa.

METALLI-IKKUNAT	
- IKKUNAT KARMEINEEN IRROITETAAN (KATTOLYHTY)	
- KUNNOSTUS (KIINTEÄT JA IRROITETUT) :	
· HIEKKAPUHALLUS	
· GALVANOINTI	
· HIEKKAPESU	
· PÖLYNPOISTO	
· MAALAUUS POLYURETAANIMAALILLA , 1 x HARSOMAALAUUS, 1 x PINTA-MAALAUUS	
- LASITUS :	
· 3 mm FLOAT-LASI KIIHNETTYNÄ SILIKON- JA METALLIKITTAUKSELLE	
- KATTOLYHDYN IKKUNOISTA KUNNOSTETAAN AVATTAVIKSI 12 kpl (SÄHKÖ-PNEUMAATTINEN AVAUSLAITTEISTO, MALLI OUMET OY)	
- MUISTA IKKUNOISTA KUNNOSTETAAN AVATTAVIKSI :	
i1 4 kpl	
i7 12 kpl	
i8 2 kpl	
· AVAUSLAITTEISSA 6 mm SINKKIVAIJERI, PITUUS MITATTAVA PAIKALLA	
- IRROITETTujen IKKUNOIDEN TAKAISINKIINNITYS RAKENNESUUNNITTELIJAN OHJEIDEN MUKAAN	
PUUIKKUNAT	
- KARMIT : TÄYDELLINEN POLTTOKAAVINTA, PAIKKAUS	
- IKKUNAPUITTEET UUSITAAN, PUITTEITA LEVITETÄÄN 12 mm (HELOITUS)	
- ULKOMAALAUUS ÖLJYMAALILLA, SISÄMAALAUUS LAKKAMAALILLA	
- ULKO-OVEN PÄÄLLÄ OLEVAT IKKUNAT : LASIT VAIHDETAAN KIRKKAIKSI	

Otteita piirustuksesta "Ikkunat 1. krs, kellari". Laadittu Tampereen kaupungin talonrakennusvirastossa, suunnittelija T. Viitanen, signeeraus 15.12. 1989 J. Hagman. TPA

Muutos- ja perusparannussuunnitelman julkisivupiirros etelään. Jukka Hagman, Tampereen kaupungin talonrakennusvirasto, 15.11.1989. Eteläpään kaksi ulko-ovea on poistettu jo aiemmin, piirustusten ja valokuvien perusteella vuosien 1945-58 välillä. RVA.

JULKISIVUT

Tilapalvelun arkistosta löydetyn 25.1.1990 päivätyn luonnospiirustuksen perustella pohjoispään julkisivuihin on suunniteltu tehtäviksi seuraavat kunnostustyöt:

- Poistettujen kellarin ikkunoiden ja ulko-ovien aukkojen graniittipaikkaukset ja vanhan porrasaskelman poisto,
- Kattolistojen muurausten uusiminen ja julkisivun vaakalistojen paikkausmuuraus, myös sivusiipien päädyissä ja pohjoislaidoilla.
- Räystään pystysauvakoristeiden korjaus/uusiminen.
- Ilmanvaihtosäleikköjen uusiminen
- Rappausten uusiminen kolmikerrosrappauksella ja ulkoseinien maalaus.
- Kipsikoristepintojen uusiminen rakennuskonservaattorin työnä

RAKENNUSLUPA

Kaupunki haki 11. tammikuuta v.1990 rakennuslupaa lyhykäisyydessään seuraaville toimenpiteille:

- 1. krs: myymäläkojujen lattiat uusitaan
- Kellarikrs: lattiat uusitaan,
seinä- ja rakennemuutoksia,
livekalakellari puretaan

SUPISTETTU 1. VAIHEEN SUUNNITELMA

Saadut tarjoukset muutos- ja perusparannustöiden urakoista ylittivät kustannusarvion huomattavasti. Talonrakennuslautakunta päätti pyytää uudet tarjoukset pelkästään 1. vaiheen suunnitelmista. Ennen tarjousten pyytämistä kellarikerroksesta laadittiin uusi supistettu suunnitelma yhteistyössä terveysviranomaisten, käyttäjien ja kiinteistöosaston kanssa. Supistuksista huolimatta suunnitelmaan sisällytettiin kaikki kellarikerroksen käyttämiselle välttämättömät muutokset. Helmikuussa 1990 lautakunta päätti antaa ensimmäisen vaiheen osatoteutuksen urakan halvimmat tarjoukset tehneille liikkeille. Perusparannusmääräraha ylittyi 2,71 milj. markalla.

Kohteelle myönnetyn valtion työllistämistuen ehtona oli, että työt aloitettiin viimeistään maaliskuussa ja valmistuivat marraskuun loppuun mennessä.

Korjaustyöt on tehty jokaisessa vaiheessa siten, että halli on pysynyt toiminnassa töiden aikana.

Seuraavalla sivulla on 11.1.1990 haetun rakennuslupahakemukseen liitetty kellarin pohjapiirros. Huonolaatuiseen kuvaan on lisätty suurimmat tilamuutostyöt:

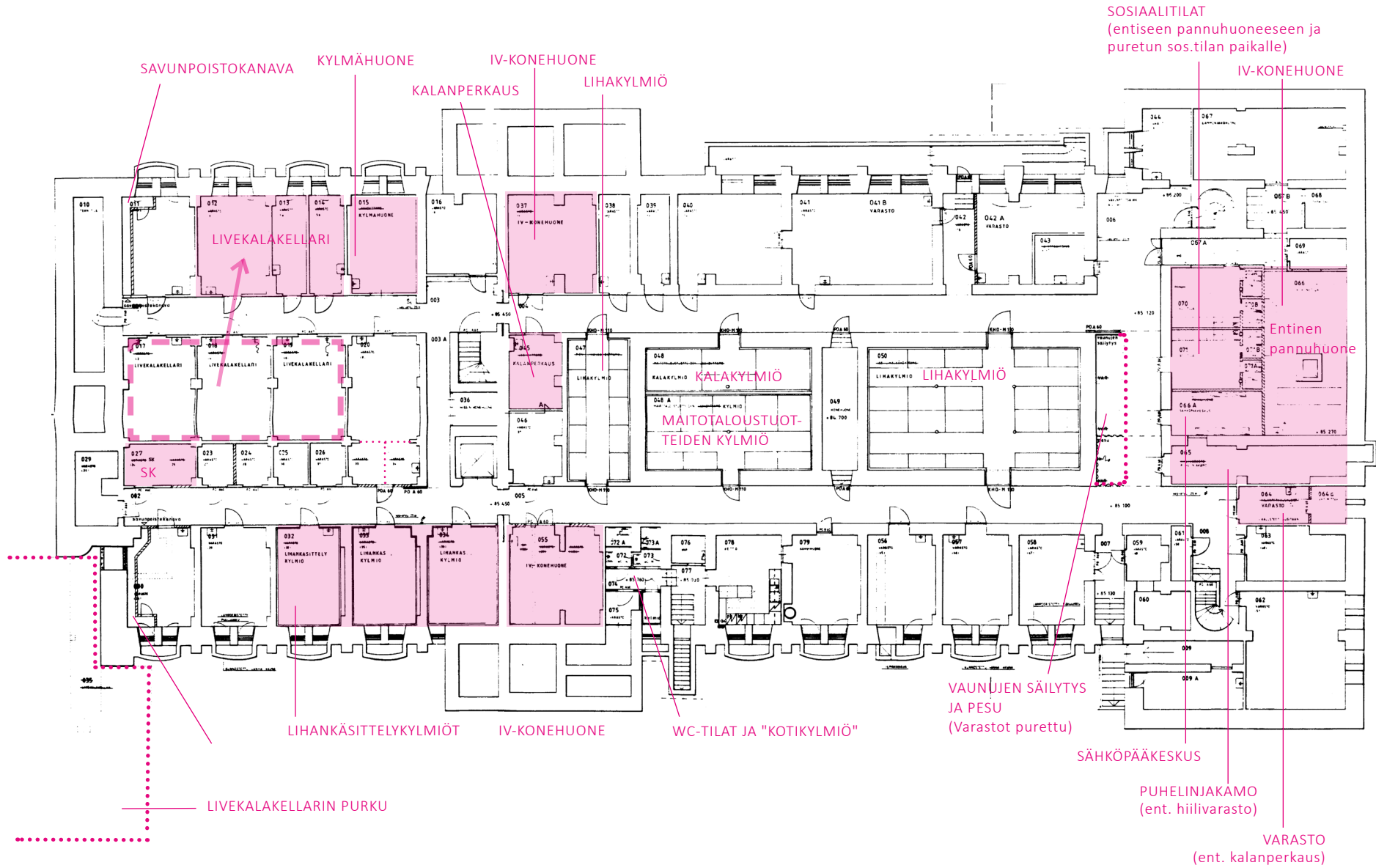
Livekalakellari purettiin ja uudet tilat sijoitettiin suunnitelmissa kellarin pohjoispäätyyn rungon keskelle, tilat kuitenkin myöhemmissä piirustuksissa siirrettiin kellarin itälaidalle pienempiin tiloihin. Uusi kylmähuone sijoitettiin lievekalakellarin viereen. Kylmiötilat sijoittuvat samalle paikalle, missä jäähdyttämötilat olivat jo aiemmin sijainneet.

Entiseen pannuhuoneeseen sijoittui yksi kolmesta iv-konehuoneesta, sähköpääkeskus, sekä sosiaalituloja. Vanha pieni sosiaalitulo purettiin alta. Entiseen hiilivarastoon tehtiin puhelinjakamo. Käytävällä sijainneiden varastojen kulmista kaarevat seinät purettiin ja tilalle saatiin vaunuille säilytys- ja pesutilaa.

Länsilaidan kellarikahvilan yhteyteen on esitetty uudet wc-tilat, varasto ja "kotikylmiö", mutta ei ole varmaa onko nämä lisätty tämän muutostyön yhteydessä.

Rakennuslupa oli haettu jo ennen suunnitelmien supistamista, eikä uusille suunnitelmille haettu rakennuslupaa, joten ei ole selvää mitkä kaikki muutokset tässä vaiheessa saatiin toteutettua.

1990-LUVUN ALUN TILAMUUTOKSIA KELLARIKERROKSESSA

TEKNISIÄ UUDISTUKSIA JA 1. KERROKSEN SISÄTILAMUUTOKSET

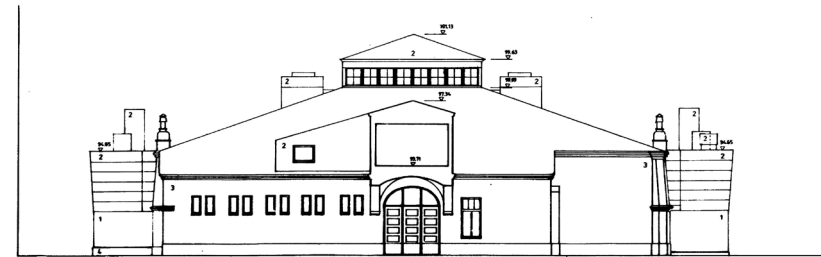
Vuonna 1997 ilmastoinnin uusiminen ajankohtaiseksi. Ilmastoinnin teho ei vastannut tarpeita, eikä myymälätiloissa ollut kunnollista poistojärjestelmää, vaikka niissä mm. valmistettiin ruokaa. Lisäksi eri puolille rakennusta sijoitettujen ilmastointilaitteiden sijainti koettiin huollon kannalta hankalaksi.

Myös rakennuksen paloturvallisuus aiheutti huolta. Rakennuksessa oli runsaasti palokuormaa, kuten myymälätuotteet, puurakenteet ja puiset pintaverhoukset, eikä hallin vanhoja teräsrakenteita ei ollut mitoitettu palokuorman mukaan. Myös palotarkastaja oli todennut paloturvallisuuden puutteelliseksi ja katsoi tarpeelliseksi varustaa rakennus sprinkler-laitteistolla.

Samassa yhteydessä suunniteltiin muutamia muutoksia hallin sisätiloihin. Hallin poikittaiskäytäviä toivottiin voitavan paremmin hyödyntää myyntitoimintaan, joten kojujen päätyseiniä haluttiin avata. Lisäksi vahtimestareille tarvittiin tila, johon saataisiin asennettua mm. kameravalvontaan liittyviä laitteita. Tähän ehdotettiin hallin eteläpään tilaa 126, joka tulisi vapautumaan iv-konehuoneen siirtyessä toisaalle.

Arkkitehtisuunnitelmat laati Arkkitehtikonttori Petri Pussinen oy. Lvi-suunnittelusta vastasi insinööritoimisto Erkki Leskinen oy. Valtioneuvoston 20.2.1975 vahvistaman kauppahallin suoje-lupäätöksen vuoksi pyydettiin suunnitelmista ennakkolausunto Museoviraston rakennushistorian osastolta.

Suunnitelmissa uudet IV-konehuoneet sijoitettiin sivusisäänkäyntisiipien päälle. Siipiosien vanhat yläpohjat purettiin, lisättiin uudet konehuoneisiin vievät portaat ja 1. kerrokseen uudet ulko-ovet. Sisätiloissa kojujen päätyjä otettiin käyttöön

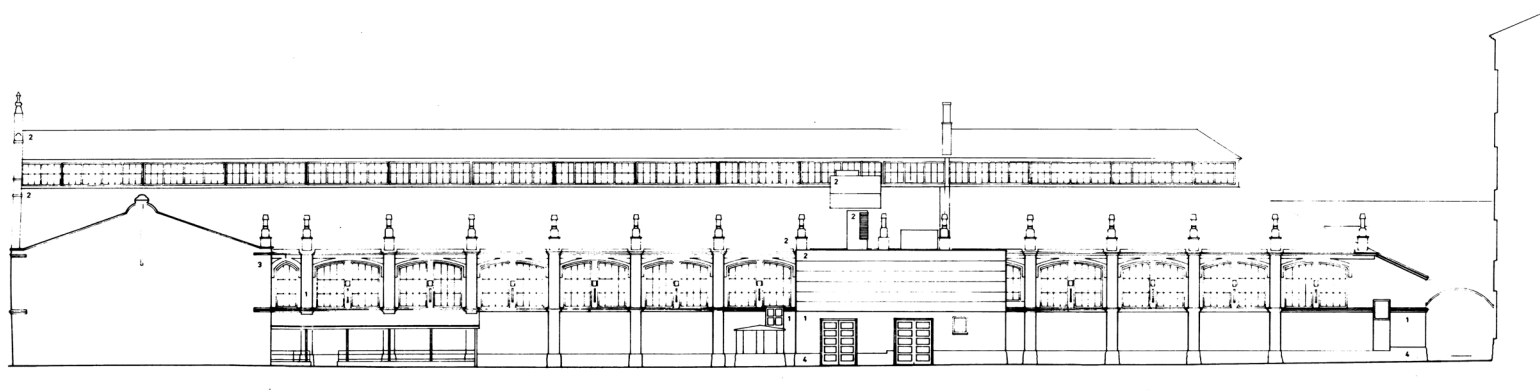
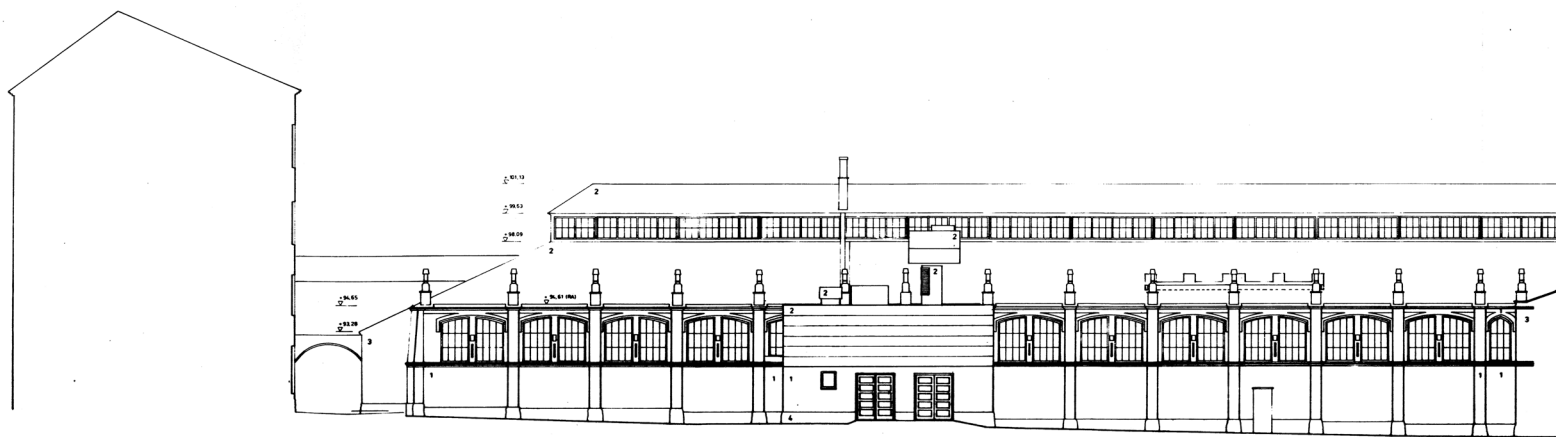

Julkisivu pohjoiseen. Arkkitehtikonttori Petri Pussinen Oy. Iv-konehuoneet lisättiin pitkien sivujen matalien punatiilisten sisäänkäyntisiipien päälle. Uusien osien seinät päällystettiin katon sävyyn mustaksi maalatulla konesaumatulla pellillä. Julkisivun keskellä sisäänkäynnin yläpuolella näkyy myös vuonna 1958 rakennettu yhdyskäytävä kauppahallin ja virastotalon välillä. RVA.

purkamalla päätyseinien pystypaneeliosat. Muutokset koskivat kojuja, joiden päädyt olivat pohjoisimmalle tai keskimmäiselle poikkikäytävälle päin. Avattavien osien sulku suunniteltiin toteutettavaksi sälerullaverholla "vanhaa mallia mukailien".

Suunnitelmat, uusi sprinklerijärjestelmä mukaan lukien, saivat museovirastolta puoltavan lausunnon 7.10.1997.

Rakennusaikaisena muutoksena haettiin lupa kahden iv-laitteen lisäämisestä katolle, uusien iv-konehuoneiden kohdalle.

Julkisivupiirroksset länteen ja itään. Rakennuslupahakemus 4.3.1998. Suunnittelija Arkkitehtikonttori Petri Pussinen Oy. RVA.

VALOKATTO PIHA-ALUEELLE

Samaan aikaan 12.8.1997 edellä mainitun lausuntopyynnön kanssa tehtiin museovirastolle myös toisen lausuntopyyntö, koskien valokattoisen tilan rakentamista pääosin hallin piha-alueelle, uutta huoltokäytävää pihan alla ja itäpuolen piha-alueelle rakennettavaa erillistä nostinta katoksineen ja portaineen.

Kauppahallin kortteli oli juuri saanut uuden kaavan (tark. 9.4.1997) ja suunnitelmat oli laadittu yhteistyössä kaavoitusviranomaisten kanssa. Korttelin kiinteistöt olivat aloittaneet yhteisen kehittämishankkeen, jolla pyrittiin hyödyntämään siihen mennessä toisarvoisessa käytössä olleet piha-alueet korttelin liiketoiminnan hyväksi ja parantamaan korttelin palvelujen saavutettavuutta. Valokaton, eli ns. kauppakäytävän rakentaminen piha-alueelle oli osa tätä kehittämishanketta. Perustettu kiinteistöosakeyhtiö Kauppahallin piha perustettiin samana vuonna vuokraamaan ja hallinnoimaan suunniteltuja tiloja.

Valokaton oli alun perin tarkoitus kattaa piha-alueen pohjoispää molempiin sivusisäänkäynteihin asti. Tämä olisi pienentänyt huoltopihan aluetta, joten katetun piha-alueen alle kellarin suunniteltiin huoltokäytävää, johon olisi rakennettu uusi hissi- ja porrasyhteys hallin itäpuolelle.

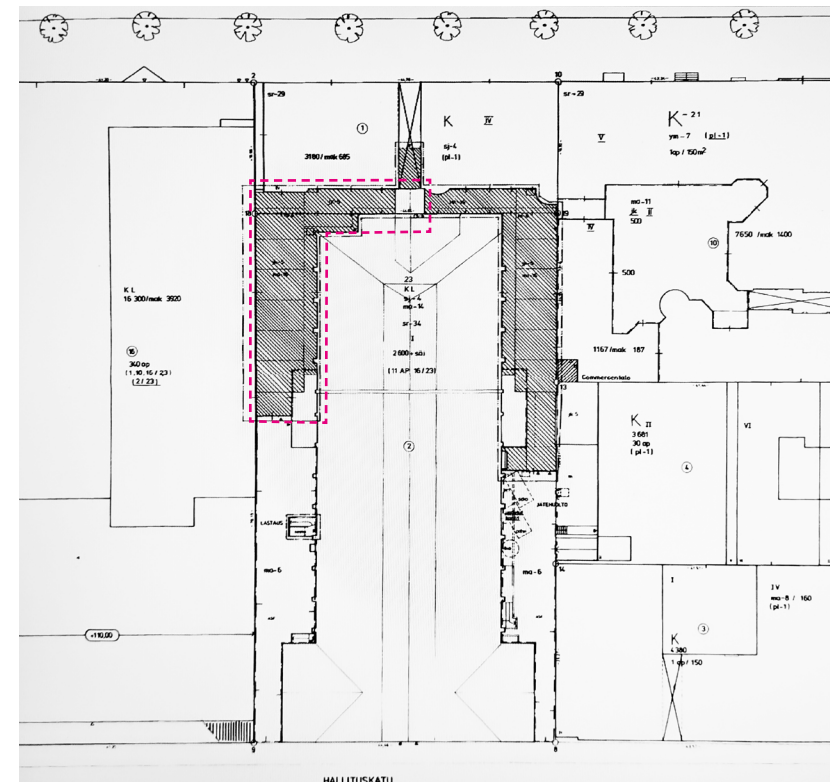
Museovirasto hyväksyi lausunnossaan uuden huoltokäytävän ja nostimen rakentamisen. Itäpuolen lasikatto jäi kuitenkin toteutumatta, samoin kellarin huoltokäytävä nostimineen.

Piha-alueen kattamisen osalta Museovirasto totesi seuraavaa:

"...piha-alueen kattaminen on mahdollista toteuttaa, vaikka siinä on jonkin verran ristiriitaisuutta suojelutavoitteiden kannalta. Räystädetaljit jäävät lasikatteen osalta näkymättömiin, mutta niiden säilyminen ei rakentamisen vuoksi vaarannu. Toisaalta alkuperäisyys on palautettavissa, jos siihen myöhemmin on aihetta."

Museovirasto ehdotti myös suunniteltujen hallin itäpuolisten myymäläkojujen määrän uudelleen arviointia, sekä savunpoisto-ohormien sijoittamista pohjoispäättyyn luoteiskulman sijasta.

Vasta elokuussa 1999 haettiin rakennuslupaa "lasikatteiselle liiketilalle ja jalankulkuosalle". Lasikatteesta toteutui lopulta vain hallin länsisisäänkäynnin ja Hämeenkadun puoleisen sisäänkäynnin välinen alue (alla olevassa kuvassa katkoviivalla).

Asemapiirros, Arkkiteetti Petri Pussinen, 1999. Oikean puoleinen osa lasikatteesta jäi toteutumatta. Vasemmalla Sokoksen tavaratalo ja rakennusten väliin jäivät uudet liiketilat 1. kerroksessa ja kellarissa. RVA.

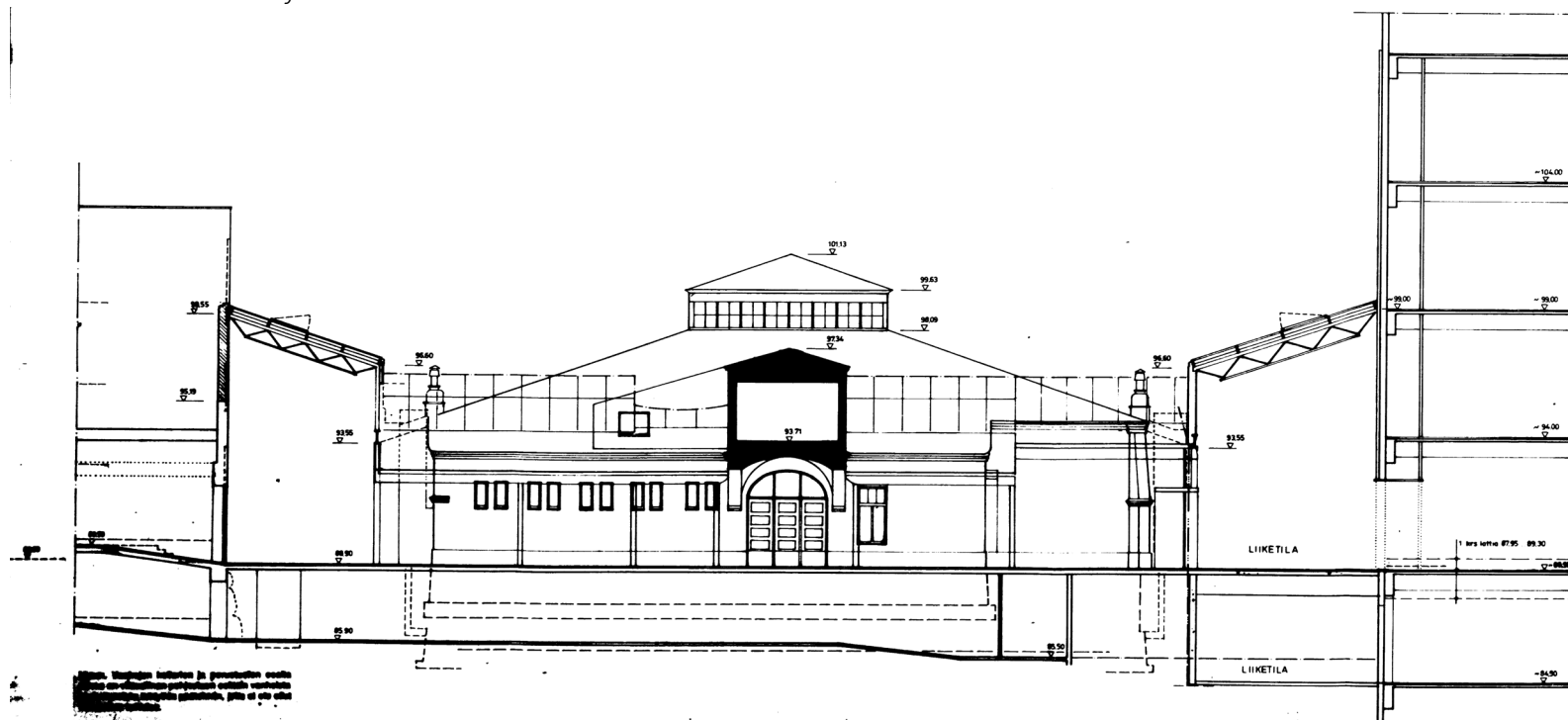
Sokoksen tavarataloon avattiin uudet kulkuyhteydet kahdesta kohdasta. Hallin ja tavaratalon väliseen valokattoiseen tilaan sijoitettiin kahvila ja myymälätilojen laajennus.

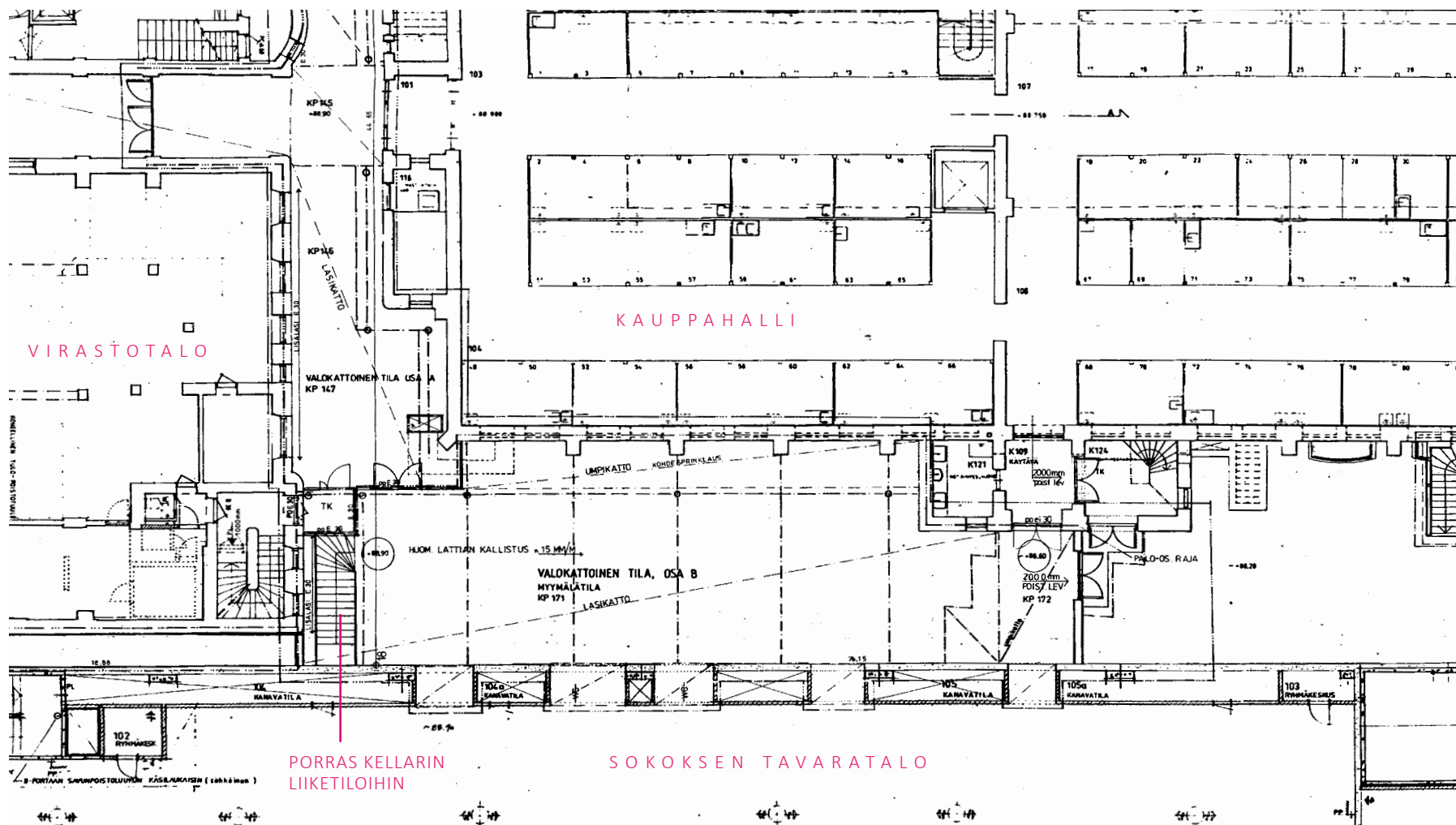
Valokaton suunnittelussa pyrittiin jättämään vanhat rakenteet mahdollisimman hyvin näkyviin ja koskemattomiksi. Erityistä huomiota kiinnitettiin hallin vesikaton luotettavaan tuuletukseen ja vedenpoistoon. Tuuletus johdettiin pääosin uusien katonosien tuuletustilan kautta.

Leikkauspiirros hallin pohjoispuolelta, Arkkitehtitoimisto Petri Pusinen, 1999. Vasemmanpuoleinen osa lasikatteesta jäi toteuttamatta. Oikealla Sokoksen tavaratalo ja rakennusten väliin jäävät uudet liiketilat 1. kerroksessa ja kellarissa. RVA.

LIIKETILA JA PORRASYHTEYS KELLARIIN

Joulukuussa haettiin lisäksi poikkeuslupaa kellarin asemakaavan mukaiselle käyttötarkoituksen muutokselle. Asemakaavassa oli sallittu kellarin käyttö työtiloina. Suunnitelmissa kellariin sijoitettiin varasto ja liiketilaa, joka "tukee toiminnallaan kauppahallin ja keskustan kauppiaiden päämäärää saada asiakkaat pysymään keskustassa". Uusiin tiloihin sijoitettiin Alkon toimitilat, jotka avautuivat samaan aulatilaan Sokoksen elintarvikeosaston kanssa. Olennainen muutos oli myös uusi suora porrasyhteys kellarikerroksesta kauppahallin ja Sokoksen väliseen lasikatteeseen tilaan. Rakennuslupa myönnettiin 16.12.1999.

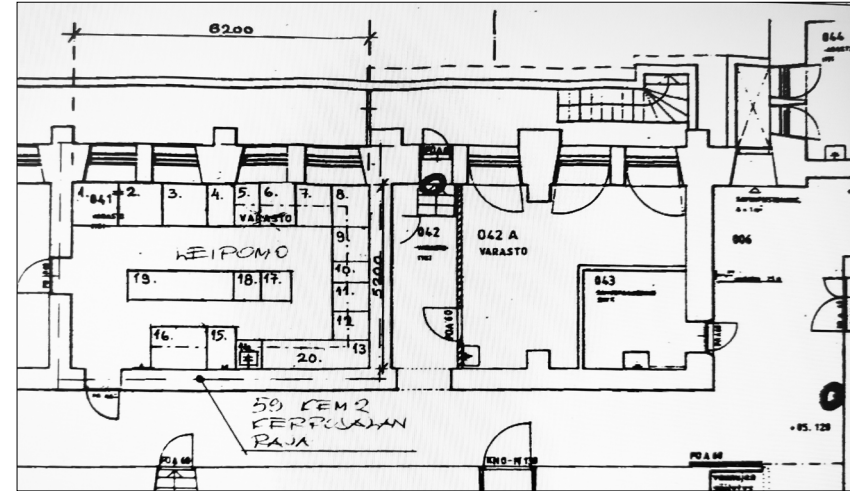
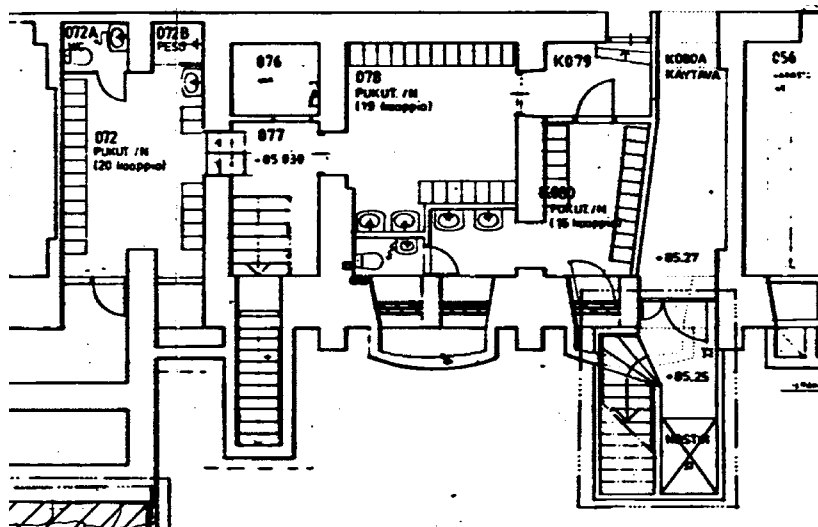
Ote 1. kerroksen pohjapiirroksesta. Kiint. Oy Kauppahallin piha. Uudisrakennus ja muutos. Arkkitehtikonttori Petri Pussinen Oy. RVA. Punaiset tekstit selvityksen tekijän lisäyksiä.

KELLARITILOJEN YKSITTÄISIÄ TILAMUUTOKSIA

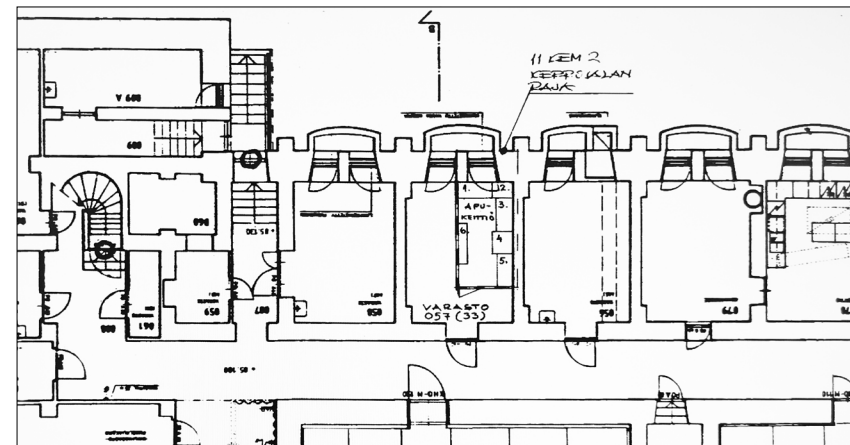
Vuonna 1998 on haettu lupa LVI-muutokseen kellarikerroksen länsisiivessä sijaitsevan varaston 009A muuttamiseksi kalankäsittelytilaksi. Tila varustettiin uusilla vesi-, viemäri- ja ilmastointilaitteilla. Suunnittelija oli Jarmo Kuitunen.

V. 2007 haettiin lupa kellarin itälaidalla sijaitsevaan PR Wileniuksen varastotilaan nro 041 (nyk. 003) rakennettavaa pienleipomoa varten. Ilmastoinnin poistoputkeen liittyvä huippumuri sijoittui rakennuksen räystäätasolle. Samana vuonna haettiin lupa myös kellarin länsilaidalla sijaitsevan varastotilan nro 057 (nyk. 33) osan muuttamisesta Kahvila Aniittan Ky:n apukeittiöksi. Rakennusteknisiä muutoksia ei ole tehty. Suunnittelijana molemmissa muutoksissa toimi rakennusmestari Kauko Malinen.

Vuonna 1990 suunniteltiin sosiaalitulat entisen kellarikahvilan tiloihin, sekä uusi porras ulos. Sosiaalitulat toteutuivat, mutta porras ja nostin eivät, käytävä toimii varastona.

Varastotilan muutos pienleipomoksi 2.7.2007 Kauko Malinen. RVA

Apukeittiön rakentaminen varastotilaan, ote kellarin pohjapiirroksista 27.8.2007, Kauko Malinen. RVA

Vasemmalla: Sosiaalitulat entisiin kahvilan tiloihin. Ote kellarin pohjapiirroksista 14.12.1990 Arkkitehtitoimisto Petri Pussinen. RVA

MYyntIPAikkojen Muutokset

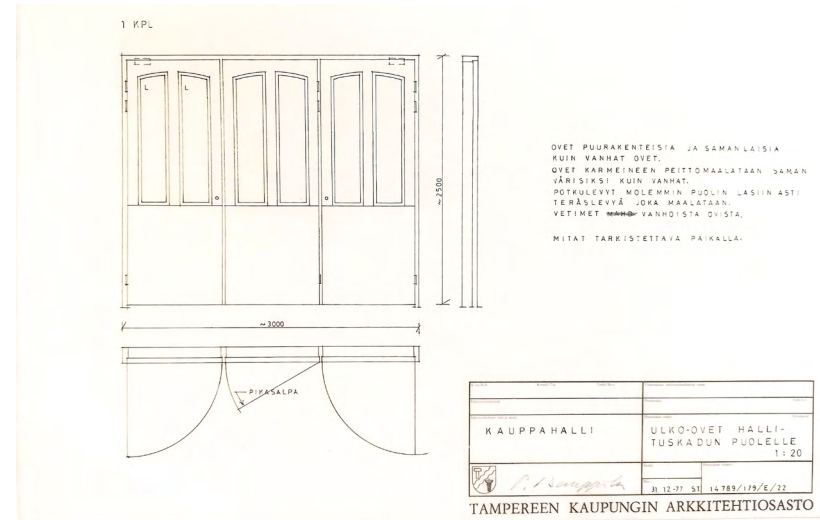
Myyntilöihin on ajan kuluessa tehty muutoksia, joista ei löytynyt säilyneitä piirustuksia, lukuun ottamatta yksittäisiä myymälöiden tyyppi- ja piirustusluonnoksia 1960-luvulta sekä myyntikojun mittapiirustus vuodelta 1989 (TPA). Yksittäiset vuokralaiset ovat muuttelleet myymälöitä mielensä mukaan. Yleisempiä muutoksia ovat olleet marmoristen myyntitiskien vaihtuminen muihin materiaaleihin, yleensä puuhun tai teräkseen. Elintarvikemyynnissä on siirrytty lasivitriineihin ja sähköisiin kylmätiskeihin. Alun perin myyntikojuissa oli vain yksi hehkulamppu kussakin, myöhemmin kauppiat ovat lisänneet valaistusta omalla kustannuksellaan.

Myyntipaikkoja on myöhemmin laajennettu poistamalla niiden välisiä sivuseiniä ja jopa taustaseiniä. Joidenkin kahvilatilojen läpi pystyy kulkemaan käytävältä toiselle. Toisaalta vanhojen valokuvien perusteella voidaan sanoa, että paikoin myyntikojurakenteita on myös lisätty, osa myymälöistä on ollut välissä avoimempia. Missä vaiheessa ne on avattu, ei ole tiedossa.

Julkisivut

Vain pääjulkisivusta on olemassa alkuperäispiirustus, johon nykytilannetta voidaan verrata. Suurin muutos on ollut sivummaisten sisäänkäyntien poisto. Vielä vuonna 1990 suunnitelmissa (TPA) oviaukot on suunniteltu paikattavaksi vanhaan tapaan graniittilaatoilla, pallosaumalla saumaten. Molemmat aukot ovat jääneet paikoilleen betoni- / tasoitepintaisina.

Pääsisäänkäynnin puuovet on jossain vaiheessa vaihdettu eri tyyppiin metallioviin. Tilapalvelun arkistosta löytyy v.1977 tehty suunnitelma uusista Hallituskadun sisäänkäynnin puuvovista, maininnalla "samantaisia kuin vanhat ovet". Viereisen valokuvan mukaan ovet ovat vielä vuonna 1990 olleet puiset ja vanhan malliset, yläreunastaan kaarevat. Ovissa oli leveät puiset kahvat ja vaakasuuntaiset metallipinnat lasien alaosassa.

"Ulko-ovet hallituskadun puolelle" 31.12.-77 Tampereen kaupungin arkkitehtiosaston suunnitelmassa ovet on tehty vanhaan malliin puusta ja peittomaalattuna vanhojen ovien väriin. Vetimet olisi siirretty vanhoista ovista. TPA.

Hallituskadun puoleisen sisäänkäynnin vanhan malliset ovet ja vanha kyltti oven yllä. Ote valokuvasta vuodelta 1990. Kuvaaja: Elmar Badermann. VKA.

5. NYKYTILANNE

JULKISIVUT JA PIHAT

Rakennuksen rapattu ja koristeltu eteläpääty on yhä julkisivujen hierarkiassa selkeä pääjulkisivu. Lohkograniittia on vain kadun puolella, mutta myös kadulle näkyvät sivusiipien päädyt on rapattu. Pohjoisjulkisivu on eteläjulkisivun tapaan rapattu, mutta koristelematon. Seinän maalipinta on huonossa kunnossa ja hilseillyt laajoilta alueilta. Julkisivuun on lisätty iv-kanavia. Julkisivun länsipää on jäänyt lasikatetun alueen sisään.

Sivupihojen julkisivut on jätetty punatiilipintaisiksi ja teknisistä uudistuksista johtuvat julkisivumuutokset, kuten suurikokoiset hormit ja iv-konehuoneet on rajattu pihajulkisivujen puolelle.

Nurkassa on katettu kellarin porras, jossa kulkua hankaloittaa räystäään yläpuolelle nouseva hormi.

Hallin ja virastotalon välinen piha. Perällä holvikatos ja sen yllä sosiaalitalalaajennus.

Itäpihan punatiilijulkisivua. Piha toimii huoltopiha ja parkkipaikkana. Pakettiauton taakse jää katettu kellarin porras ja kevytrakenteinen varasto.

Lasikatettu kahvio ja liiketila.

Länsipiha toimii huoltopiha ja pyöräparkkina. Perällä lasikattoinen laajennus. Sisäänkäynnin edusta on sidekivetty.

Teräsportteja Hämeenkadulle ei ole sovitettu rakennuksen tyyliin.

Sivupihat toimivat huoltopihoina, itäpuolella on lisäksi parkki-alueita. Sisäänkäyntisiipien yllä on suuret iv-konehuonelaajennukset, joiden mustat peltiseinät kallistuvat ulospäin. Peltiseinien ja piipun maalit ovat rapistuneet.

Länsipihalla suuret jätepuristimet peittävät julkisivun alaosa. Sisäänkäyntisiiven viereinen kellarikahvilan porraskäytävä on peitetty turkkilevyllä, kuten myös molemmilla pihilla kellarin ikkunasyvennykset.

Hallin pohjoispään ja virastotalon väliin jäävällä pihalla on jätekeräysastioita ja polkupyöriä parkissa. Pihalta on kulku virastotalon porrashuoneisiin sekä rakennusten väliseen holvikäytävään ja edelleen lasikatettuun liiketilaan.

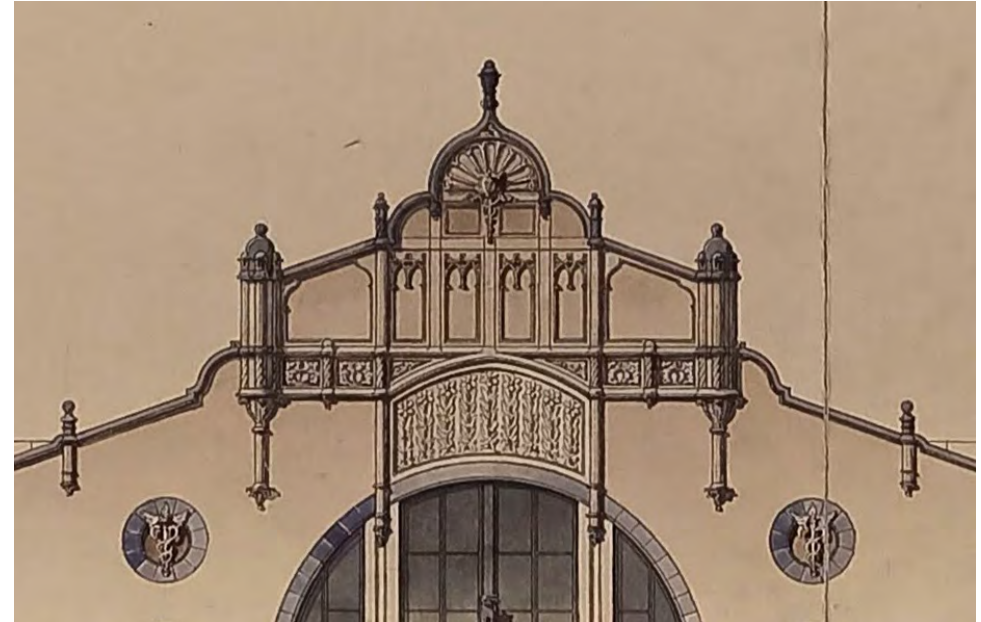
Katos johtaa Kauppa-Aleksin liikekäytävän sisäänkäynniltä hallin itäsisäänkäynnille. Sisäänkäyntisiivestä on tukittu ovia ja ikkunoita.

PÄÄJULKISIVU

Eteläjulkisivun ilmeeseen eniten vaikuttaneet muutokset ovat olleet sivuovien poisto ja joidenkin koristeaiheiden pois jääminen. Julkisivun keskiosan päätykolmiossa ylimmistä koristekentistä puuttuvat merkuriuksen sauva ja viuhkamaiset sädekuviot ja alempienkin kenttien koristelua on yksinkertaistettu. Jäljelle jääneet tasaiset rappauskentät vaikuttavat jugend-rakennuksen julkisivussa paljailta. Päätykolmion voimakasta sauva-aihetta jatkavien räystäslinjan sauvojen katon yli nousevat osat on katkaisu kokonaan pois, jättäen oudot tyvistetyt pätkät räystään alle.

Myös julkisivun ulkonurkissa sauvojen välisen koristekentän aaltoköynnösornamentti on jätetty pois. Sivusiipien päätyjen harjalla detaljoinnin jugend-ilme on säilytetty (kuva seuraavalla sivulla).

Pääikkunan yläpuoliset kukka-aiheet sekä sen molemmin puolin sauvojen välisten vaakakenttien koristeet ovat säilyneet. Mercurius aiheesta on jäljellä merkuriuksen pää sekä sauvat suuren kaari-ikkunan molemmin puolin.

Ote Åbergin eteläjulkisivusta vuodelta 1899. Alla valokuva nykytilanteesta. Yläosan rapatut kentät ovat jääneet ilman koristeita. Räystäslinjan yli nousevat sauva-aiheet on oudolla tavalla katkottu. TKA.

Metalli-ikkuna tuuletusikkunoineen sekä poistettu sisäänkäynti eteläjulkisivussa.

Caduceus, eli Mercuriuksen sauva siipineen.

Sisäänkäynnin yläpuolinen Mercurius, siivekäs kypärä päässään.

Aaltoköynnösornamentti korvattu tehostevärillä. Päädyn harjan jugend-muotokieli on säilytetty.

Räystään yli nousevat sauvat ja aaltoköynnösornamentti ovat vielä paikallaan. Ote sivun 61 kuvasta.

SISÄÄNKÄYNNIT

Hallituskadun puoleisista sisäänkäynneistä on säilynyt keskimäinen, kaksiovinen pääsisäänkäynti. Teräsulko-ovet ja niiden salpakiinnitteinen väliosa ovat kymmenruutuiset. Ovet on maalattu ruskeaksi, vetimet ovat puuta. Alimmissa ruuduissa on teräslevyt, ylemmissä lasit. Ovien malli poikkeaa selvästi vanhasta ovimallista ja jugendin muotokielestä. Oven yläpuolella "KAUPPAHALLI"-teksti valokirjaimin on kiinnitetty vaakalistan kohdalle irti seinäpinnasta.

Tuulikaapin sisäovet ovat säilyneet vanhan mallisina. Ovet on maalattu tumman ruskeiksi, alaosassa on potkulevy. Vaakasuntaiset vetimet ovat lakattua puuta. Tuulikaapin seinien puupaneelit on maalattu hyvin vaaleaan vihreän/turkoosin sävyyn. Seinän puolivälissä kulkee vaakalista. Tuulikaapissa on kolme porrasaskelmaa ja luiska. Tasanteet ovat laatoitetut n.300x300 mm laatalla. Alatasanteella toisen oven kohdalla on kuramattosyvennys. Jalkalistat ovat harmaaksi maalattua puuta.

Hämeenkadun puolelta kauppahalliin kuljetaan yhä porttikäytävää virastotalon läpi. Käytävällä on nykyään teräslasiovet. Virastotalon ja kauppahallin välissä on yhä alkuperäinen risti-holvikatto. Käytävä on nykyään itälaidalta suljettu lasiseinällä ja länsilaidalta johtaa lasikatettuun käytävään. Lasiseinän kaariholveä myötäilevä yläosa on metallia. Holvikatto ja seinät on maalattu vaalean kerman ja valkoisen sävyyn. Lattia on mosaiikkibetonilaatta.

Varsinaiset kauppahallin ovet ovat tummanruskeaksi kuultomaalattuja tai lakattuja nelipeilisiä puuvia. Vain kulkuovien välisessä osassa on kolmessa ylimmässä peilissä fasettihiottu lasitus. Oikeanpuoleisessa ovesa on messinginsävyinen vaakavedin. Oven yläpuolella on kaareva kolmiosainen puuikkuna. Tuulikaapin sisäovet ovat samanlaiset puuovet yläikkunoineen.

Pääsisäänkäynti hallituskadulla. Jugend-puuovet on korvattu moderneilla teräsovilla. Tuulikaapin puiset sisäovet (alla) ovat säilyttäneet vanhan ilmeensä.

Kulku kauppahalliin virastotalon läpi.

Kauppahallin ja virastotalon välinen holvikäytävä.

Uloskäynti Hämeenkadulle hallin sisältä katsottuna.

Länsipihan sisäänkäynti. Vasemmalta ovi lasikatettuun liiketilaan.

Sisäänkäynti Sokokselta. Vasemmalta lasikatettu liiketila ja kahvio.

Sisäänkäynti itäpuolelta. Puuovet samaa mallia kuin lännen puolella.

1.KERROS

Ensimmäisen kerroksen tilajärjestys on säilynyt lähes ennallaan. Hallin myymälätilat sijoittuvat yhä kolmen pitkittäis- ja kolmen poikkaiskäytävän varrelle. Yhden kellarin portaan on korvannut hissi. Hallituskadun puoleisten reunimmaisten sisäänkäyntien poisto käänsi kulkureitin kiertämään sivukäytävien päädyistä keskikäytävälle. Kojurivien päätyseinien avaaminen laajensi myyntialueen myös poikkikäytävälle.

Muut toiminnot, kuten käymälä- ja sosiaalitalat, vaakahuone, vahtimestarinhuone ja astianpesutilat ovat aikojen kuluessa vaihdelleet sijaintiaan rakennuksen päädyissä ja pitkien sivujen sisäänkäyntisiivissä.

Näkymä keskikäytävän eteläpäästä pohjoiseen päin.

Kaakkoissiiven reunoja kiertäviä kojuja joiden keskellä laskeutuvat portaat kellariin. Vasemmalta lähtee ns. kukkakäytävä.

Keskimmäinen poikkikäytävä. Oikealla hallin osastoja jakava väliseinä. Vasemalle lähtee itä- eli kukkakäytävä.

KATTORAKENTEET JA-MATERIAALIT

Sisätiloissa huomiota kiinnittää korkea katto ja sen basilikatyylin korotettu keskiosa. Yläikkunat antavat valoa koko halliin. Kattoa kannattavia täysmittaisia kattotuoleja on pohjoispuolella neljä ja eteläpuolella kymmenen. Ne on kannatettu sivuseiniltä sekä kahdella rivillä teräspilareita, jotka on integroitu puukojujen kulmarakenteisiin. Kattotuolit on maalattu tumman harmaaksi. Maali on alkanut lohkeilla alustastaan.

Sisäkaton alkuperäiset helmiponttipaneelit on säilytetty vuoden 1986 remontissa. Paneelien ja kattolistojen valkoinen maalipinta on alkanut irtoillut alustasta.

Ylhäällä: Näkymiä eteläpäädyn tuulikaapin päältä. Kuvat: Jaakko Muikku.

Vasemmalla: kojun rakenteisiin intergoitu kattorakenteiden kannatinpilari. Kattotuoliliitoksia sivusiiven kohdalla.

Keskikäytävän kojurivistöä.

MYNTIKOJUT

Puurakenteiset myyntikojut ovat olennaisin osa kauppahallin ilmettä ja toimintaa. Kojujen koko sekä pilarien ja ylälistan puuleikkauskoristeet ovat valokuvien mukaan vanhan mallin mukaisia. Kojujen perusmoduulikoko on ennallaan, vaikka monia myymälöitä on laajennettu väliseiniä purkamalla. Aiemmasta poiketen asiakkaat voivat myös kävellä sisään joihinkin myymälöistä. Etenkin kahvilat ja ravintolat ovat purkaneet väliseiniä saavuttaakseen laajempia yhtenäisiä tiloja pöytäryhmiä varten. Osa tiloista on jopa läpikuljettavia käytävältä toiselle, ja pystypilareita on jätetty pois, mikä hämärtää hallin alkuperäistä ilmettä. Portteja on jätetty pois käytöstä.

Puuosat on maalattu; pilarit, myyntitiskit ja tiskin alapuolisten paneelien kehykset ovat tumman sinivihreät, muut osat vaalean sinivihreät. Myös suljettavat säleverhot ovat maalattua puuta.

*Kojun portti ja puinen säleverho.
Kuva: Jaakko Muikku.*

Portti on katkaistu vitriinin tieltä.

Vas: Kahvilan tiloista väliseiniä on poistettu laajalta alueelta ja tilan läpi voi kulkea käytävältä toiselle, mikä on vierasta perinteiselle kauppahallin mallille. Oviaukko sijaitsee siinä, missä puupilarin pitäisi olla. Kojujen rytmi on kadonnut.

Oik: Eteläpäässä tuulikaapin molemmin puolin sijaitsevat vahtimestarin huone ja henkilökunnan wc, sekä toisella puolella astianpesutila. Tilojen seinät on verhoiltu ja maalattu kojuihin sopivaan tyyliin. Valo pääsee sisään eteläjulkisivun ikkunasta matalien tilojen yli.

Vas: Osa ravintoloista on avannut eri käytävillä sijaitsevien kojujen väliseinän mutta läpikulkua ei ole mahdollistettu.

Oik: Kojujen päätyseinät on avattu ja myyntitiskit kiertävät myös päätyyn. Tuotteiden tarjonta laajenee käytävälle, eikä kaikkia kojuja suljeta säleverhoilla yön ajaksi.

HALLIN JA MYYMÄLÖIDEN LATTIAT

Hallin käytävien lattiat ovat harmaasävyistä sileää laatoitusta, joka reunoilla kulkee yhden laatan levyinen tummempi koristeraita. Laatoituksen iästä ei ole varmuutta. Käytävien reunoilla kulkevat koverilla laatoilla tehdyt vesikourut. Laatoitus on paikoin vaurioitunut ja rikkoutuneita laattoja on myös korvattu eri värisillä laatoilla. Pohjoispään sisäänkäynnin edustalla koristeraita muodostaa suorakaiteen jonka sisällä laatoituksessa on pyöreähköä pintakuviota.

Myyntikojujen lattia on korotettu käytävän lattiasta. Kojuissa on pääosin harmaa massalattia, jonka päälle on osassa myymälöitä lisätty esim. laminaattia tai muovimattoa. Massalattia nousee kojun seinille jalkalistaksi. Joissakin kojussa lattia on laatoitettu. Tuulikaapeissa eteläpäättä lukuun ottamatta on harmaat massalattiat. Reunoja kiertävä tummanruskea raita jäljittelee hallin laattalattian koristeraitaa.

Laatoitettua lattiaa kojun puolella lounaissiivessä. Kuva: J. Muikku.

Itäpuolen tuulikaapin massalattian koristeraita.

Keskikäytävän laatoitusta takahallissa.

Vesikouru ja viemäri kojun edustalla.

Rikkoutuneita ja korvattuja laattoja itäsisäänkäynnin tuulikaapin edustalla.

SEINÄT

Seinät ovat tasoitettuja, aavistuksen vaaleanvihreään sävyyn maalattuja ja vaikuttavat pääosin hyväkuntoisilta. Eniten liikennöidyillä osilla on käytön jälkiä. Hallia jakavan väliseinän oviaukkojen alaosissa on graniittipielet.

PORTAIKOT JA HISSI

Eteläpäässä on molemmin puolin portaaita. Etuhallissa väliseinän vieressä sijainneista portaista toinen on säilynyt, toisen kohdalla on hissi. Portaiden koristeelliset metallikaiteet on maalattu kokujiin sopivaan sinivihreään sävyyn. Betoniporaitissa on massalattiapinoite ja rst-reunalistat. Seinät ovat pystysuuntaista valkoista laattaa sinertävin tehostelaatoin.

Hallin osastojen väliseinässä on ovettomat kulkuaukot ilman suunnitelmassa olleita porraskaskelmia. Oviaukon alaosassa on graniittipielet.

Vas: Kaakkokulman porras kellariin on osittain kierreporras.

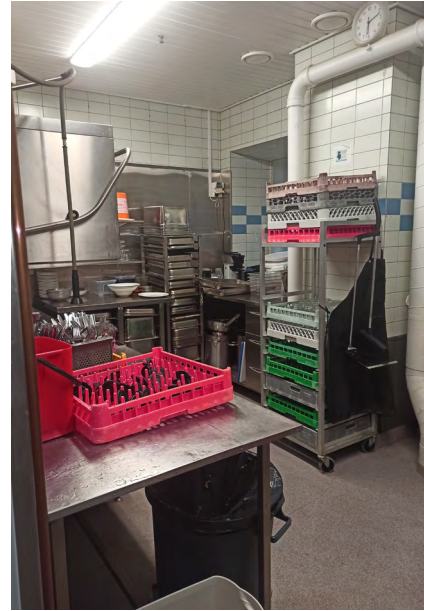
Oik: Etuhallin kellarinporras. Taustalla toisen portaan korvanneen hissin ja sen yläpuolisen konehuoneen seinää.

MUUT TILAT

Ensimmäisen kerroksen eteläpäädyssä sijaitsevat vahvistestarin tila, henkilökunnan wc ja astianpesutila. Molemmissa sivusisääntäytisiivissä on metalliset kierreportaat yläpuoliseen iv-konehuoneeseen. Itäpuolella on lisäksi miesten wc-tila, länsipuolella astianpesutila. Pohjoispäädyssä tuulikaapin vasemmalla puolella on iv-konehuone sekä kauppahalliyhdistyksen toimisto. Oikealla puolella nousevat portaat toisen kerroksen laajennukseen. Lisäksi koillisnurkassa on naisten wc.

Wc-tilojen lattiat on laatoitettu harmaalla kuusikulmaisella laotalla ja seinät valkoisella neliölaotalla. Naisten wc:ssä seinien yläosa on maalattu hallin tapaan vaalean vihreäksi. Ikkunat ovat rakennuksen harvoja puuikkunoita. Katto on valkoiseksi maalattua puupaneelia.

Eteläpään astianpesutila 127.

Iv-konehuoneen porrastasanne.

Naisten wc:n etuhuone ja peilipuovi.

Eriöiden puuovissa on vanhanmallinen heloitus.

Sisäänkäyntisiipien yläpuoliset iv-konehuoneet peittävät osan ikkunoista.

Väliseinän suurta kolmiosaista ikkunaa peittää hissin konehuone. Kattoikkunoiden valoa varjostavat iv-hormit.

TEKNISET MUUTOKSET SISÄTILOISSA

Suurimpia visuaalisia muutoksia ovat aiheuttaneet tekniset uudistukset. Iv-järjestelmien uusiminen on tuonut suuria kanavistoja myös hallin sisätiloihin. Näistä näkyvimmit sijoittuvat hallin osastoja jakavan väliseinän molemmin puolin.

Vanhan mallinen hissi on myös kookas elementti pienemmän etuhallin puolella. Hissin yläpuolinen konehuone sijoittuu herkkään kohtaan väliseinän kaari-ikkunan kohdalle ja pimentää ikkunan toisen sivuosan lähes kokonaan.

Mustaksi pellitetty iv-konehuone on jäänyt lasikatetun alueen sisään.

Entisajan hormistoa, vasemmalla entisen pannuhuoneen hormi.

Lunetti-ikkuna sisäpuolelta. JM.

Pitkien sivujen yläikkunoita.

Sisäänkäyntisiiven kippi-ikkunan maalipinta on kärsinyt.

*Tuuletusikkunoiden avautumista sää-
dellään alhaalta vaijerilla. JM.*

IKKUNAT

Kauppahallin 1. kerroksen ikkunoista puuikkunoita vain 12 kpl ja ne sijaitsevat rakennuksen pohjoispäässä. Kaikki muut ikkunat, kattoikkunat mukaan lukien, ovat siroprofiilisiä, valkoisiksi maalattuja metalli-ikkunoita. Suurimmat kaari-ikkunat eteläjulkisivussa ja hallin osastoja jakavassa väliseinässä koostuvat useammasta moniruutuisesta osasta. Sivuseiniä kiertävät yläikkunat koostuvat kahdesta erillisestä puolikaari-ikkunasta, jotka ovat toistensa peilikuvat. Eteläjulkisivun puolella kaari-ikkunat ovat yksiosaisia. Lähes kaikissa metalli-ikkunoissa on keskeltä taittavat kippituuletusosat. Osassa ikkunoita maalipinnat ovat vaurioituneet.

203 Pesuhuone/N

Porrashuoneen puikkunat

2. KERROKSEN LAAJENNUS

Hallin ja virastotalon väliin 2. kerrokseen rakennettuun laajennukseen kuljetaan pohjoispäähän rakennetun portaikon kautta. Portaat ovat harmaaksi maalattua betonia, kaide rakentamisajankohdalle tyypillinen metallinen pinnakaide muovisella käsijohteella. Porrashuoneen ja käytävän seinät on maalattu valkoisiksi, alaosassa on vihreä tehosteväri, jonka yläreunassa toistuu kolmielehtinen sapluunakuvio. Porrashuoneessa on pari hallin harvoista puikkunoista.

Wc-tiloista suurin on portaista tultaessa vasemmalla, kaksi pienempää oikealla. Käytävä on ikkunaton, wc-tilojen yläikkunat ovat lasitiiltä. Lattioihin on myöhemmin tehty uusi harmaa laatoitus. Oletettavasti myös seinälaatoitus on laajennuksen rakentamisajankohtaa uudempaa. Jalkalistat on toteutettu laatalla.

Laajennuksen käytävän perältä on yhteys virastotaloon.

*Porrashuoneen ikkunan rautalan-
kalasi on rikkoutunut.*

Lasikatettu käytävä. Perällä holvikäytävän yllä 2. kerroksen sos.tilalaajennus. Oikealla hallin pohjoisjulkisivua.

KELLARIKERROS

Kellarin tilat järjestyvät kahden pitkittäiskäytävän varrelle. Poikittaiskäytäviä on yksi pohjoispuolen portaan ja hissien yhteydessä ja kellarin eteläpäädyssä toinen leveämpi käytävä, josta on yhteys ulos sekä 1. kerroksen portaisiin. Kellaritiloissa on myymälöiden varastoja, kylmähuoneita, tauko- ja sosiaalitiloja, teknisiä tiloja sekä erilaisia työtiloja.

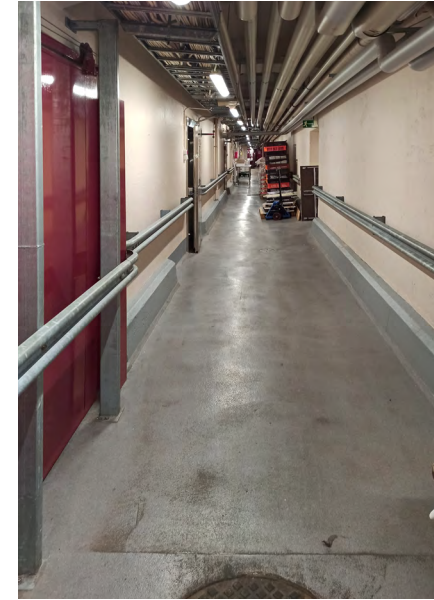
Kellarin lattiat ovat pääosin harmaata massalattiaa. Kellarin itälaidan osassa tiloista lattiapinta on selvästi käytävää korkeammalla. Käytävien seinät ovat puhtaaksi muurattuja tai tasoitettuja ja vaalean kellertäväksi maalattuja. Puhtaaksimuuratuilla osilla näkyvät vanhat tiilipilarit ja holvaukset selvästi. Käytävillä seiniä kiertävät teräksiset törmäyssuojat. Jalkalistat ovat betonia. Suurimmassa osassa kellarin tiloista ovat myös kattoholvien kaaret näkyvissä.

Käytävä 008. Portaat nousevat ensimmäiseen kerrokseen.

Lännenpuoleista käytävää käytävältä 008 kuvattuna.

Idänpuoleista käytävää käytävältä 006B kuvattuna.

Käytävä 006B, palo-oven takana kärryjen säilytys- ja puhdistustila.

ELINTARVIKKEIDEN KÄSITTELYTILOJA (Kalan- tai lihankäsittelytilat, valmistuskeittiöt, leipomotilat, paistopisteet)

Tila 003 on Pullapuoti Wileniuksen leipomotila. Ulkoseinän (vas.) edessä on kevytrakenteinen levyseinä. Tilassa on massalattia.

Kalanperkaustilassa 016 seinillä on rst-levytystä.

Tilassa 011 käsitellään ja savustetaan kalaa, takaseinällä punainen ovi savunpoistokanavaan. JM.

Valmistuskeittiö 064, perällä paistopiste.

Suunnitelman mukaan livekalakellarin seinät ovat hapon kestävää terästä.

Keittiötilassa 009 on laatoitetut seinät ja massalattia. JM.

Taukotila 038.

Toimisto 038.

Työhuone 068.

TOIMISTO- JA TAUKOTILAT, SOSIAALITILAT

Kalaherkut Oy Nygrenin tauko- ja toimistotilat (038) on sisustettu vanhahtavaan tyyliin. Lattiat on laudoitettu. Seinien turkoosiksi maalattu puolipaneeli on samaa sävyä koriste- leikattujen ovikarmien ja puisen peilioven kanssa. Puuosien ilme muistuttaa hallin myyntikojuja. Seinien yläosa ja katto ovat valkoisiksi maalatut. Myös kaakkoiskulmasta sijaitseva työhuone (068) on sisustettu samaan tyyliin, ilman lattialau- doitusta ja seinäpaneelia. Hallituskadulle avautuneet ikkuna- syvennykset on laitettu umpeen, mutta sisätiloissa ikkunat on säilytetty, tilassa 068 ikkunasyvennyksissä on maalaukset. Tilojen ovet ovat vanhan mallisia puupeiliovia.

Kahvila Anittan varaston (033) sisälle rakennetussa apukeitti- össä on pieni työpiste ja tila toimii myös taukotilana. Sosiaa- litilassa 070 on yhdistetty taukotila ja pukuhuone.

Apukeittiö varastossa 033. JM.

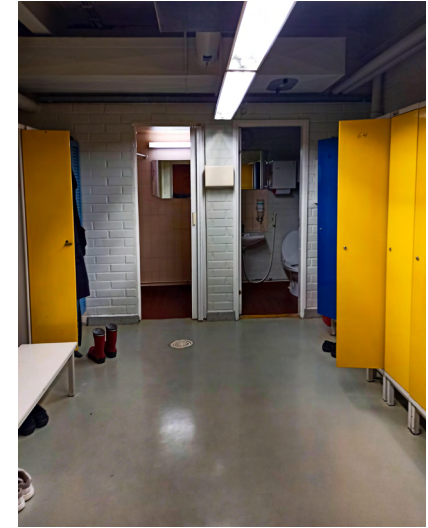
Sosiaalitila 070.

Sosiaalitulassa (077-78) vanhasta kellarikahvilasta on jäljellä ruutulaatoitus ja käytöstä poistetut portaat pihalle. Tasoite-pintaaiset, puhtaaksimuuratut tai lasikuitutapetoidut seinät on maalattu valkoisiksi. Altaiden taustat on laatoitettu.

Sosiaalitila 075, entisen kahvilan wc-tilat on muokattu sosiaalituloiksi. Lattiasa ja suihkun seinissä on muovimattoa.

Sosiaalitila 071 lattia on maalattua betonia. Suihkun ja wc:n lattiat ovat laatoitettut, samoin suihkun seinä.

Varastotiloissa on vanhoja holvikaaria. Varasto 013.

Pakastetila 032. JM.

VARASTOT, PAKASTE- JA KYLMÄTILAT

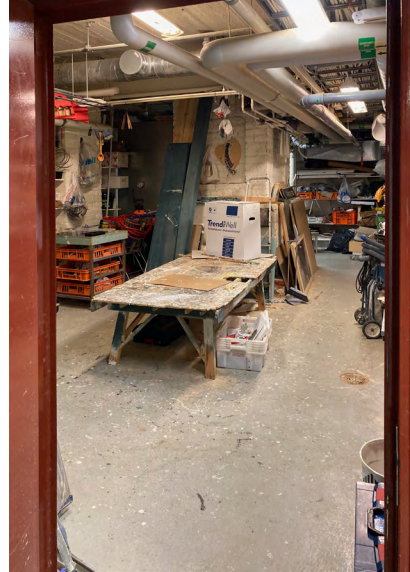
Kellarissa on useita pakastetiloja ja kylmiöitä, kuiva-ainevarastoja sekä myymälöiden irtaimistovarastoja.

Varastojen seinät on yleensä maalattu valkoisiksi, samoin katot, jotka ovat yleensä vanhoja holvikattoja. Lattiat ovat useimmiten massalattioita. Ulkoseinillä näkyy yhä vanhoja ikkunasyvennyksiä, jotka on pihan puolelta ummistettu.

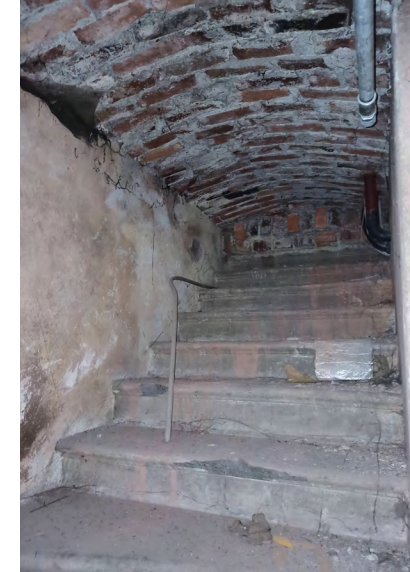
Lämmönjakuhuone 067.

Puutyöverstas 066.

Iv-konehuone 055.

Käytöstä poistetut portaat läntisen sisäänkäyntisiiven alla.

MUUT TILAT

Kellarin teknisiä tiloja on jäänyt pois alkuperäisestä käyttötarkoituksesta. Alkuperäinen pannuhuone kellarin eteläpäässä toimii nykyään puutyöverstaana (tila 066). Myös iv-konehuoneessa 055 tehdään puutöitä ja varastoidaan puutavaraa. Lämmönjakamo 067 on yhä nimensä mukaisessa käytössä.

Pohjoispään tekninen tila 010A. Pohjaa on muovitettu laajalta alueelta.

Nygrenin toimiston ovi, tila 038.

Käytävä 067B.

Varastotila 028. Ulkoseinällä peitetyt ikkunat tuuletusventtiileineen.

Nygrenin toimiston ulkoa tukittu ikkuna.

KELLARIN OVET

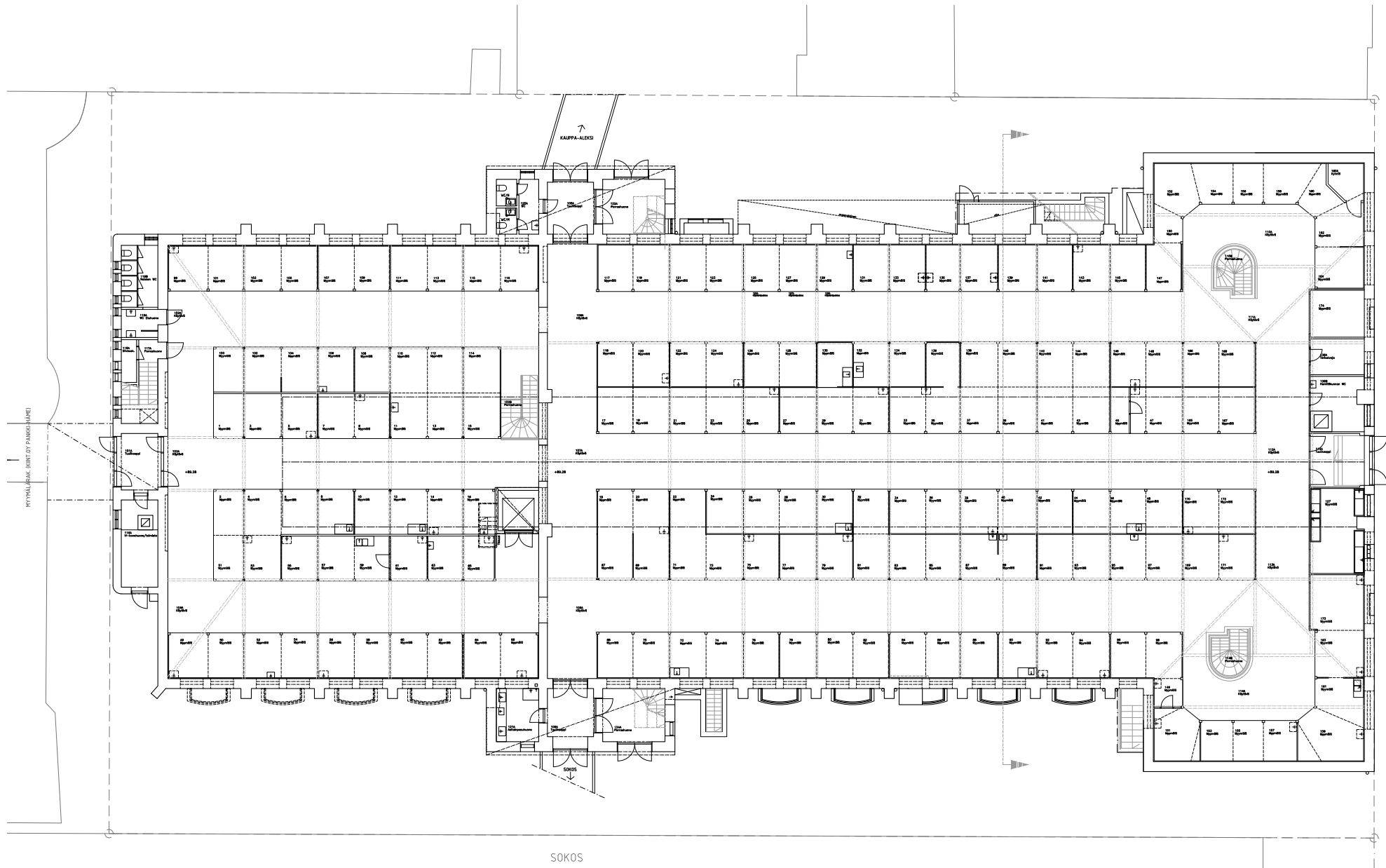
Kaikki väliovet on vaihdettu teräspalo-oviksi, joiden värisävy on punainen (ks. s. 93 kuvat). Vain eteläpäässä Nygrenin työ ja toimistotiloissa on kaksi puuovea ja käytävällä 067B koko seinän leveydeltä komeroita puisin laakaovin.

Leipomon varastossa 004 ulko-ovi on jäänyt kylmäkalusteiden taakse ja pois käytöstä. Varaston 006 perällä näkyy tukittu ovi portaaseen, joka nousi ylös sisäänkäyntisiipeen. Porrasyhteys on jäänyt pois kun uuden iv-konehuoneen porras lisättiin 1. kerrokseen. Myös länsilaidan sisäänkäyntisiivessä iv-konehuoneen porrasta varten välipohja on laitettu umpeen, mutta porras on yhä näkyvissä kellarikerroksessa (kuva edellisellä sivulla).

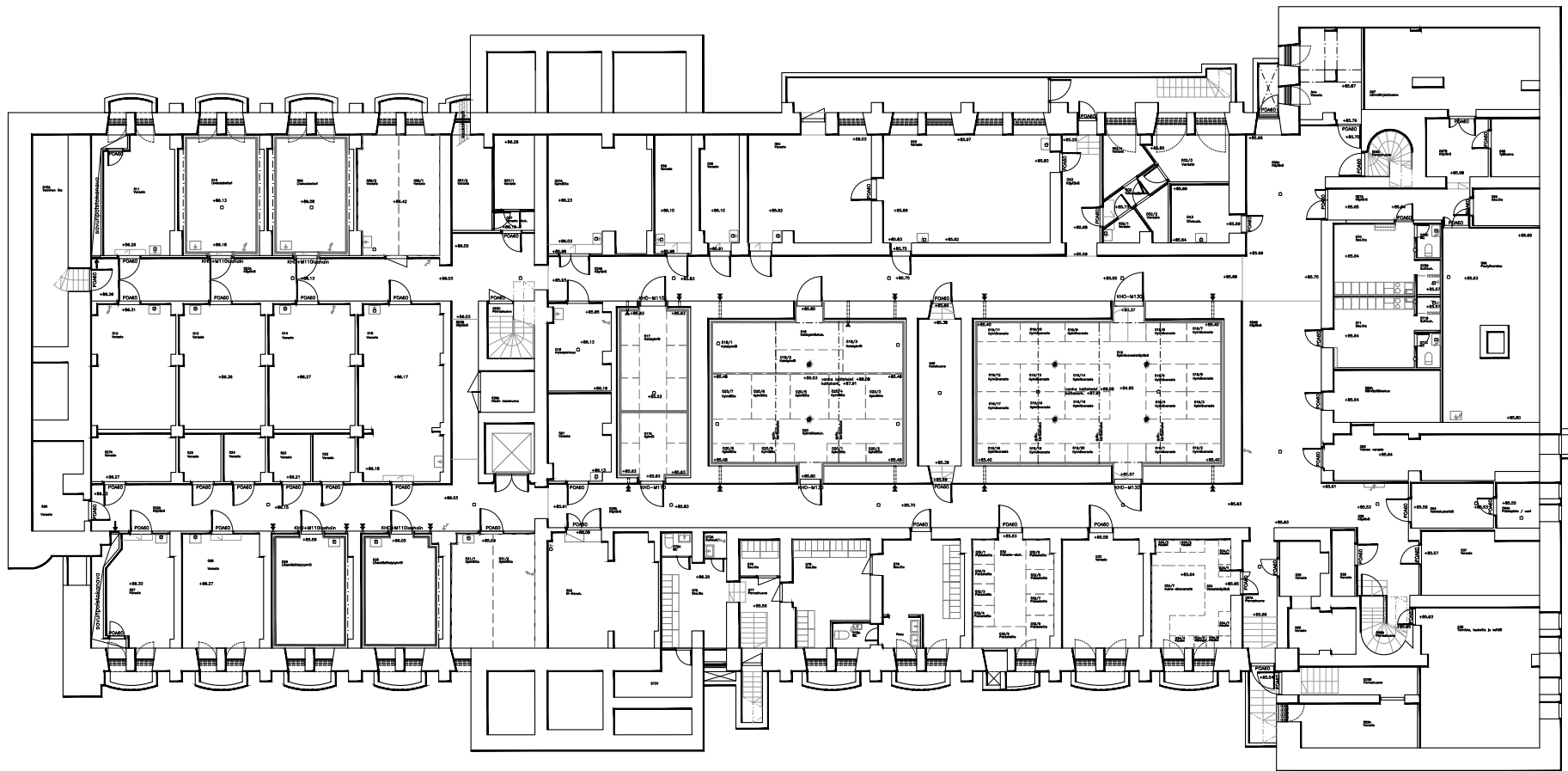
KELLARIN IKKUNAT

Kellarin ikkunoiden syvennykset on ulkopuolelta täytetty ja /tai peitetty joko asfaltilla, kuten Hallituskadun jalkakäytävällä tai teräslevyllä niin kuin itäpihan autoparkin kohdalla. Sisäpuolelta koko ikkunaseinä on levytetty, tai ikkunasyvennykseen on tehty levytys. Ei ole tietoa, onko joidenkin levytysten takana vanhoja ikkunoita. Ainoat näkyviin jätetyt ikkunat ovat eteläpäässä Nygrenin toimisto- ja työtiloissa.

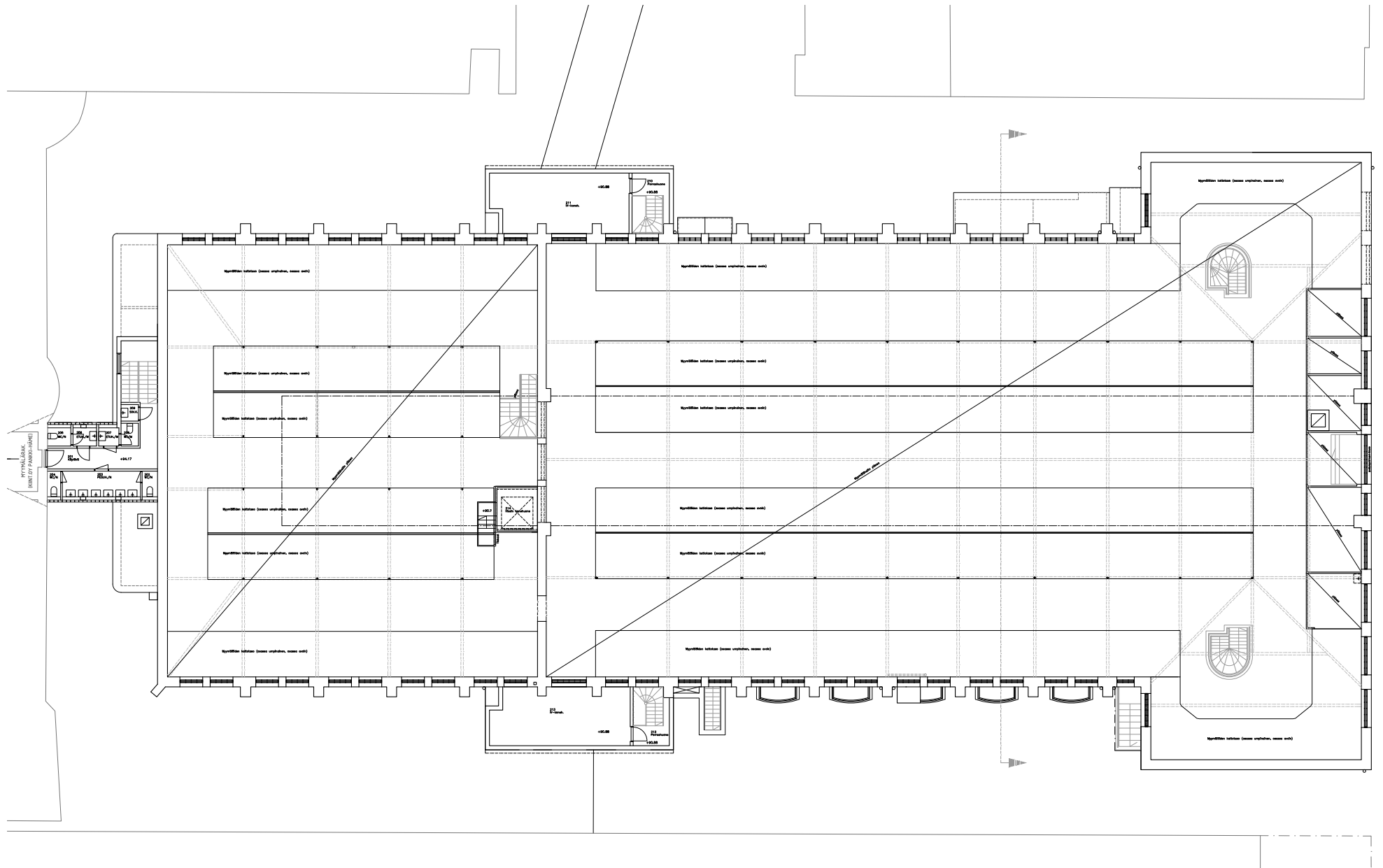
NYKYTILANTEEN POHJAPIIRUSTUKSET Tampereen tilapalvelut, arkkitehtuuri- ja talotekniikkasuunnittelu.
1. KERROS, 10.1.2021. (Ei mittakaavassa.)

KELLARIKERROS, 10.1.2018. (Ei mittakaavassa.)

2. KERROS, 2.2.2018. (Ei mittakaavassa.)

6. OMINAISPIIRTEET, ARVOT JA MERKITYS

ARKKITEHTONISET, RAKENNUSTAITEELLISET JA RAKENNUS-HISTORIALLISET ARVOT

Tampereen kauppahalli on pohjoismaiden suurin kauppahallirakennus ja Tampereen ensimmäisten arkkitehtuurikilpailuiden tulos. Voittaneen ehdotuksen pohjalta rakennettu kauppahallirakennus kuvastaa aikansa kauppahalliarkkitehtuurin nopeaa kehitystä ja uusien tyyli-suuntien esiin nousua. Ensimmäisen kilpailun uusrenessanssivaiheesta oli muutamassa vuodessa edetty varhaiseen jugendiin.

Kauppahallin ja virastotalon sijoittelussa kortteliin yhdistyy esim. Berliinissä ja sen innoittamana Turussa käytetty kahden kadun välillä sijaitseva hallirakennustyyppi, sekä korttelin sisään jäävän kauppahallin malli.

Rakennukset ovat mielenkiintoinen kokonaisuus myöhemmin pääasiassa koulurakentamiseen keskittyneen Hjalmar Åbergin arkkitehtiuran alkuvaiheilta. Åbergin suunnitelmissa kauppahallien perinteiset ominaispiirteet; basilikamuoto, pitkittäiskäytävien varaan sijoittuvat myymäläristöt, sekä punatiiliset julkisivut saavat uutta ilmettä rakennusajankohdan uudesta arkkitehtuurista. Rapattu pääjulkisivu on koristeltu jugendin muotokielellä, erikokoisten lohkokraniittikappaleiden sommitelu viittaa kansallisromantiikkaan.

HISTORIALLISET JA KULTTUURIHISTORIALLISET ARVOT

Hygieniäksitysten muutos 1800-luvun loppupuolella siirsi elintarvikekauppaa kauppatoreilta sisätiloihin. Paitsi torikaupan muutoksesta, kertoo kauppahallirakennus liike-elämän kehityksestä Tampereella. Liike-elämän vilkastuessa laajenivat ja vaih-

tuivat myös kaupankäynnin alueet kaupunkirakenteessa. Hallin ja virastotalon sijoittelussa voidaan nähdä kaupungin nopean kasvun ja kaavoituksen vaikutus myös vanhan keskustan katuhierarkiaan. Kaupunkiin liitetyn Kyttälän alueen uusi pääkatu, Hämeenkatu, sai pääkadun roolin myös vanhan keskustan puolella.

Kauppahallin ja virastotalon historia kertoo osaltaan, minkälaisia käsityksiä rakennettuun ympäristöön on eri aikakausina liittynyt. Rakennusten sijoittuminen kaupunkirakenteessa, niiden rakentamis- ja muutosprosessit, sekä rakennuksiin liittyvät suojelukiistat heijastavat eri tyyppisten rakennusten ja toimintojen arvottamisen muutosta aikojen kuluessa. Mielenkiintoista on myös se, miten nämä näkemykset ja arvot ovat poliittisiin päätöksiin ja maankäyttöön vaikuttaneet.

Alun perin kauppahalli ei ollut riittävän hienostunut rakennus, eikä hallikauppa sopivaa toimintaa pääkadun varrelle. Toisaalta sijaintia torin läheisyydessä pidettiin tärkeänä. Ristiriita ratkaistiin rakentamalla virastotalo arvokkaaksi julkisivuksi hallille. Vuonna 1973 tehtiin kauppahallista suojelupäätös, kun taas virastotalon suojelusta saatiin taistella vuosien ajan. Osat olivat vaihtuneet. Hiljalleen herännyt rakennetun ympäristön suojeluaate pelasti lopulta molemmat rakennukset, kokonaisuutena, jollaisena ne rakennettiin.

OMIN AISPIIRTEET

Hallin arkkitehtuurissa on olennaista ilmavuus; sirot kattorakenteet, joiden lomasta yläikkunoiden valo lankeaa avaraan halliin. Seinien ja katon vaalea väritys ja suuret moniruutuiset kaari-ikkunat lisäävät tilavuuden vaikutelmaa. Metallin puite-

materiaalina mahdollistaa niiden keveän ilmeen kontrastina jyhkeille tiiliseinille.

Katon basilikamuoto ja ikkunat vaikuttivat paitsi valaistukseen, myös hallin ilmanvaihtoon. Kuuma ilma kulkeutuu klerestorio-osaan ja oletettavasti kattoikkunoita onkin alunperin käytetty ilmanpoistoon. Myös ulkoseiniä rytmittävien jykevien tiilipilasterien ja niiden räystään ylle nousevien pellitettyjen osien muoto viittaa niiden mahdollisesti liittyvän ilmastointiin. Arkistoista ei kuitenkaan tämän selvityksen yhteydessä löytynyt mainintoja ulkoseinän hormeista. Hallin peruskorjauksen tullessa ajankohtaiseksi myös alkuperäinen ilmanvaihtojärjestelmä ja sen säilyneet osat on hyvä selvittää tarkemmin.

Toiminnalle ja imagolle merkittäviä ovat kojut ja niiden rytmikäytävien varrella. Kojujen pienimuotoinen mittakaava pitäisi säilyttää, eikä liian suuria ja läpikuljettavia alueita tulisi avata. Isompikin myymälä voi säilyttää puisten kojujen pilarit myös poistettujen seinämien nurkissa. Myyntikojujen nykyinen ilme ja koristelut ovat hyvin lähellä alkuperäistä ja niiden kareliaaninen ilme tulisikin säilyttää entisellään.

KAUPUNKIKUVALLINEN MERKITYS JA TULEVAISUUDEN POTENTIAALI

Kauppahallit ovat perinteisesti sijoittuneet torien läheisyyteen. Tampereellakin kauppahallin ja virastotalon kokonaisuus on osa keskustorin ympäristön ja Hämeenkadun jugend-keskustaa. Virastotalon läpi kulkeva porttikäytävä kauppahalli-kyltteineen sitoo kauppahallin osaksi Hämeenkadun katumiljöötä.

Rakennuksen sijoittelu tontille rajaa huoltotoiminnot raken-

nusten väliin, pois katunäkymästä ja sovittaa ne häiriöttä ydinkeskustan tontille. Korttelin takapuolella kauppahallin koristeellinen pääjulkisivu yllättää ja tuo historiallista tunnelmaa Hallituskadun arkisempaan katu ympäristöön.

Viereinen Aleksis Kiven katu on ollut yksi Tampereen kaupungin viime kesän pilotointikohteista. Projektin tavoitteena oli tehdä Laukontorin ja Keskustorin välille viihtyisä ja uudenlainen yhteys. Keskustorin kesäkeitaan konseptin mukaisesti katualueelle tuotiin kukkaistutuksia, hehkuvaloköynnöksiä, istumapaikkoja ja terasseja. Kauppahalli liittyy luontevasti osaksi kahden torin välisen alueen kehitystä ja sillä on potentiaalia tuoda uudenlaista nostetta myös Hallituskadulle.

Potentiaaliin on jo tartuttu parhaillaan tekeillä olevassa Tampereen kaupungin tilaamassa projektissa, jonka tavoitteena on parantaa kauppahallin Hämeenkadun ja Hallituskadun sisäänkäyntien saavutettavuutta, erottumista ja kutsuvuutta rakennusuojelelun näkökohdat huomioiden. Valaistussuunnitelmassa pyritään nostamaan esiin julkisivujen tärkeitä yksityiskohtia. Projektin suunnittelija on WSP Finland Oy. Suunnittelua on tehty yhteistyössä Pirkanmaan Maakuntamuseon, Museoviraston ja Tampereen rakennusvalvonnan kanssa.

SOSIAALINEN JA YHTEISÖLLINEN MERKITYS

Kauppahallit ovat aina olleet paitsi kaupantekopaikkoja, myös kohtaamis- ja kokemispaikkoja. Kauppahallissa on ainutlaatuinen atmosfääri. Se houkuttelee poikkeamaan ja viihtymään ilman varsinaista ostotarvettakin. Hallissa ei tarvitse astua myymälään sisään, tuotteita voi silmäillä ikään kuin ohikulkumatalla.

Kauppahallikäynneissä olennaista on myös kohtaaminen. Kauppahalliin sovitaan tapaamisia, mutta yhtä tärkeää vakitukselle asiakaskunnalle on ollut spontaanien tapaamisten mahdollisuus. Kauppahallin käytävällä tavataan tuttuja ilman erillistä sopimusta. Kauppiaskunnan ja asiakkaiden väliset suhteet ovat kehittyneet pitkien aikojen kuluessa. Osa liikkeistä on toiminut jo vuosikymmenien ajan ja palvellut vakituksia asiakkaitaan sukupolvesta toiseen.

Yhteisöllisyys ilmeni kauppahallin ja virastotalon osalta erityisesti suojelukiistan aikana. Tampereella rakennussuojeluliike sai 1970-luvulla vaikutteita yleisestä ympäristöliikkeen aktivoitumisesta. Yliopistokaupunkina Tampereelta löytyi uusille vaikutteille altista väkeä ja myös kaupungin aktiivinen kulttuuriväki kokosi

voimansa virastotalon suojeluprosessin aikana.

Kauppahallin suojelu ei vaatinut vastaavaa ponnistusta, mutta sen säilyminen kauppahallien purkamiskauden aikana on jo sinällään saavutus, hävitettiinhan Suomessa vuosien 1950 ja 1980 välillä kauppahalli yhdeksässä kaupungissa. Tampereella kauppahalli oli kuitenkin niin olennainen osa Tampereen keskustaa, ettei sen purkamista ajoittaisista aikeista huolimatta voimakkaasti ajettu.

Tampereen kauppahalli on yhä kaupunkilaisille ja maakuntalaisille kiintopiste muuttuvassa keskustassa. Se on kokemusten, muistojen ja kollektiivisten tarinoiden paikka, joka tulisi säilyttää myös tuleville myyjä- ja asiakassukupolville.

Kauppahallin julkisivuvalaistussuunnitelman havainnekuva: WSP Finland Oy

Lähteet

ARKISTOLÄHTEET JA NIIDEN LYHENTEET

Museoviraston kuvakokoelmat (MK)

Tampereen kaupunginarkisto (TKA):

Rakennuspiirustuksia ja asiakirjoja

Teiskon kunnankokousten pöytäkirjoja

Teiskon kunnanvaltuuston pöytäkirjoja

Teiskon maistraatin siviiliasiakirjat

Tampereen museoiden Siiri-tietokanta (Siiri) ja Vapriikin kuva-arkisto (VKA)

Tampereen kaupungin rakennusvalvonnan arkisto (RVA):

Rakennuslupapiirustuksia ja asiakirjoja

Tampereen Tilapalvelun arkisto (TPA):

Rakennuspiirustuksia ja asiakirjoja

VERKKOARKISTOLÄHTEET

Arkistojen portti-verkkopalvelu. <http://wiki.narc.fi/portti/index.php/Etusivu>

Agricola - Suomen historiaverkko <https://agricolaverkko.fi/vintti/julkaisut/historiakone/>

ARTIKKELIT

Kauppahalli elää uutta nuortumisen aikaa. Tammerkoski 1971:6-7.

Laine, Timo. Kauppahallin ilme säilytetään remontissa - Tampereen kauppahalli parannetaan vaiheittain. Rakennuslehti plussa, 1990:8.

Niiles, Mikko. Kauppahalli kesäkuosissa : ilmastointi ja sisäpiha tärkeimmät uudistukset satavuotiaan rakennuksen remontissa. Aikalainen 3, 1998:5.

Sivonen, Seppo, 2013. Kauppahallit kaupunkien ympäristöhistoriassa. Alue ja Ympäristö 42 (2013):1.

<https://aluejaymparisto.journal.fi/issue/view/4526> (ladattu 6.8.2021)

KIRJALLISET LÄHTEET

Kivinen, Paula, 1982. Tampereen jugend: arkkitehtuuri – taideteollisuus. Otava, Keuruu.

Kaivanto, Kirsi, 1986. Tampereen kauppahalli ja virastotalo. Pro Gradu-tutkielma. Taidehistorian laitos, Jyväskylän yliopisto.

Kaivanto, Kirsi, 2001. Mercato- kauppaa hallissa : Tampereen kauppahalli 1901-2001. Tampereen museot.

Laine, Markus; Peltonen, Lasse, Tampere, 2003. Ympäristökysymys ja aseveliakseli. Ympäristön politisoituminen Tampereella vuosina 1959-1995. Väitöskirja. Tampereen yliopistopaino Oy – Juvenes Print. Verkkojulkaisu: <https://trepo.tuni.fi/handle/10024/67286>

Maula, Marna, 1982. Katu: Rakkaudesta Hämeenkatuun. Toim. Nojonen, Uolevi & al. Pirkanmaan perinnepoliittinen yhdistys ry. Tampere.

Mukala, Jorma, 1999. Metso Voima Tuulensuu: Tampereen arkkitehtuuria. Tampere-Seura ry. Kirjapaino Hermes, Tampere.

Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri 1998. Tampereen kaupungin ympäristötoimi Kaavoitusyksikkö Tampere 1998

Tampereen rakennuskulttuuri, maisemat ja luonnonsuojelu. Tampereen kaupungin kaavoitusvirasto, 1985.

Waclin, Matti; Hirvikallio, Seija, 2012. 2. painos. Hämeenkatu: Tampereen sydän. Tampere-Seura ry. Kirjapaino Hermes, Tampere.

PAINAMATTOMAT LÄHTEET

Arkkitehdit MY, 2017. Tampereen Keskustori - Rakennetun ympäristön historia ja nykytila.

https://www.tampere.fi/tiedostot/k/tbJPjgTJb/Keskustori-selvitys_2017_06_13_web_200ppi.pdf (Ladattu 12.7.2021)

Harjula, Minna. Terveystoimintasetus 1879.

<https://agricolaverkko.fi/vintti/julkaisut/historiakone/dokumentti.php?id=590>

Saarinen, Heidi, 2021. Tampereen kauppahalli 120 vuotta.

<https://www.facebook.com/TampereenKauppahalli/posts/4315619598500854>

PIIRUSTUSLÄHTEET

Tampereen kaupunginarkisto: Rakennuspiirustuksia. kilpailuehdotusaineistot, rakennuslupa-aineistoja, vanhat kaavakartat.

Tampereen kaupungin rakennusvalvonnan arkisto: Rakennuslupapiirustuksia.

Tampereen Tilapalvelu: Nykytilanpohjapiirustukset.

Tampereen Tilapalvelun arkisto: Rakennuspiirustuksia.

Wsp Finland Oy: Kauppahallin julkisivun valaistussuunnitelman havainnekuva.

KAAVAMATERIAALI

Tampereen kaupungin ajantasa-asemakaavaote. <https://kartat.tampere.fi/oskari>

MUUT KARTTALÄHTEET:

Tampereen kaupunginarkisto: vanhat kaavakartat

Tampereen taustakartta. Maanmittauslaitos. <https://kartat.tampere.fi/oskari>

Tampereen kaupungin virastokartta. <https://kartat.tampere.fi/oskari>

HENKILÖLÄHTEET

Puhelinkeskustelu Kirsi Kaivannon kanssa 24.8.2021

VALOKUVAT

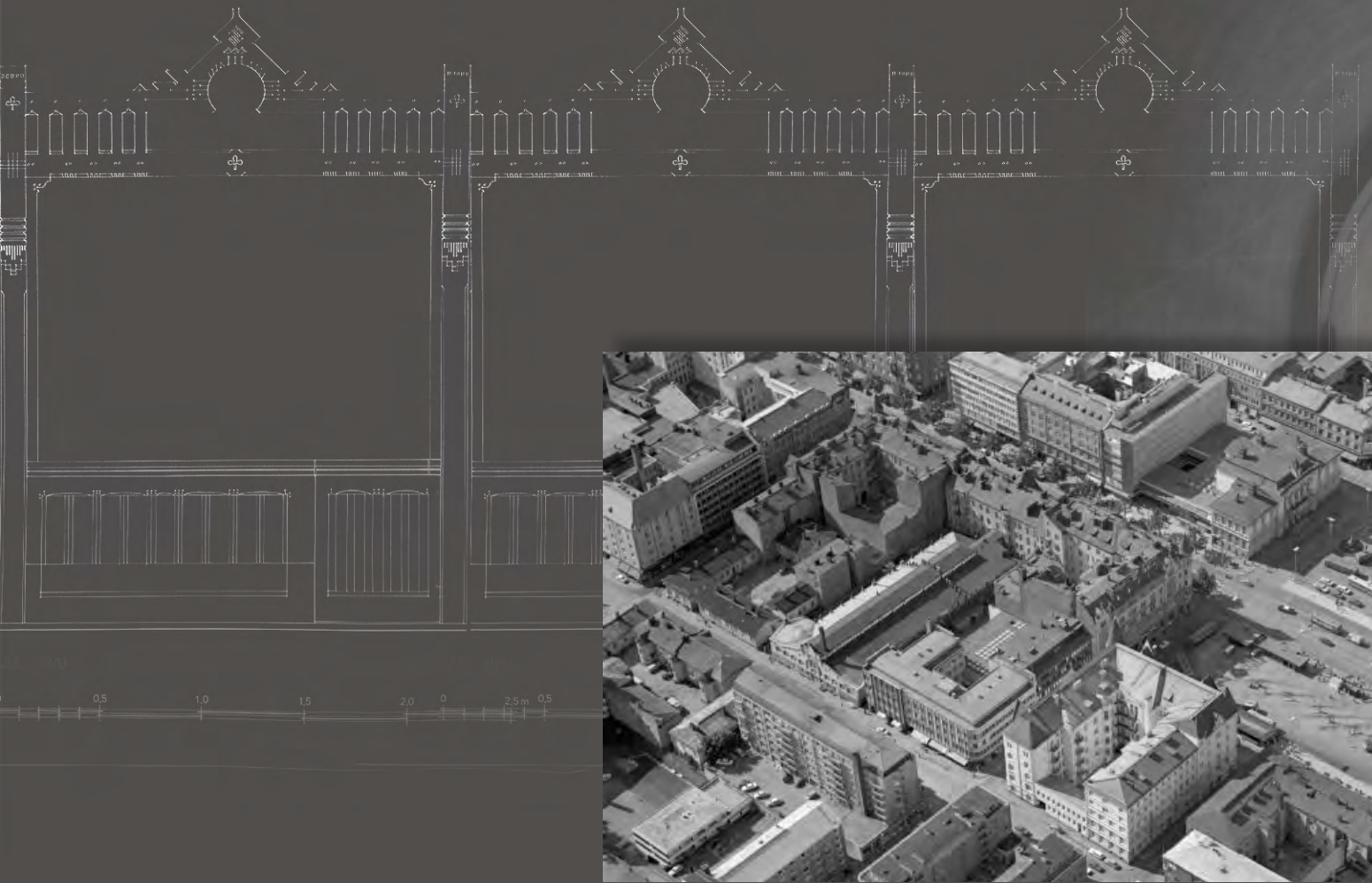
Kaikki nykytilanteen valokuvat, ellei toisin mainita: Mirkku Haapasaari, arkkitehtitoimisto Lasse Kosunen Oy, 2021.

Nykytilanteen valokuvat merkinnällä JM: Jaakko Muikku, arkkitehtitoimisto Lasse Kosunen Oy, 2021.

Takakannen kuva: Ilmakuva Tampereen keskustasta. Kuvaaja: Matti Selänne. Kuvausaika: 1967-1972. VKA.

Taustapiirros: Myymäläkoju. Tampereen kaupungin talonrakennusvirasto, 1989. TPA.

Taustakuva: Tampereen kauppahallin porttikäytävä. Jussi Kangas, 1947. VKA.

arkkitehtitoimisto
LASSE KOSUNEN OY

LIITE 1

Pohjapiirros, 1. kerros

Alkuperäinen piirustus: Tampereen tilapalvelut, arkkitehtuuri- ja talotekniikkasuunnittelu, 9.6.2021

